

3526 III

595
—
1004

Redit Soar.

Esimesilt päiwilt.

Tartus, 1921.

Cesti Kirjastuse-Ühifuse „Postimehe“ kirjastus.

001

1900 11090

2

Tartu Sihtliku Ühikooli
Raamatukogu

101696

Erühtud „Postimehe“ trükitojas.

Ü 16115995

1900

1900 11090

I.

Wanaema kodu.

Ma ei tea, kumba ma rohkem armastan, kas wanaema ennast, wõi majakest, kus wanaema elas. Mõlemad oliwad nad wanad, lihtsad ja ühtewiisi wastumõttlikud ning armsad.

Elu ja aeg, mil nad ühes olnud ja üksteist hoidnud, oli neisse mõlemisse jäänud nii mõnegi ühise joone. Wana samalbanud ja küüru-wajunud diektatus ripatle räästoga ning tuulest utatle ristud harjaga tuletas meele wanaema hõbedasi kulunud juukseidemeid, mis enam ei tahtnud seista rätiku all. Wihmast ja ajast halliks uhutud setnapalkidel ja lambriukfel olid puusüüd wälja patsunud samuti, nagu weresooned tööst luitunud kätel, ja sageli silitafin nende krobelist pinda samasuguse armsa taastundega, nagu wanaema lahwatut kortjulist paketi.

Üksikud nad olid lahekefi: wanaema ainuke tugi oli weel ta kadatane lepp, sest muud, kes oleksid anda wdinud toetust, olid kas warisenud hauda, ehk kadunud laugele; ja majake mäendlwatul oli leidnud wanaduse wastu ainuke tugin ilma suure raudkivi, mis, ei tea, mis ajast, seifis kindsalt wastu maja nukka ja hoidis teda ümberlukkumast. Selle oleks wdinud ju sealt ära koristada; ta seifis otse ümbert majanuka wiival jalgteel; aga ta oli sinna jäänud, ja nüüd oli taft abi.

Mul oleks küll armsam jutustada wanaemast enesest; aga ma tunnen praegu, et ma sellejuures et pääse mõõda wanaema majakestest ja pean ta selle üles joonistama; mis lahutamata ühte liitunud on nad mälestuses, et raste on alles seada üht tuju eraldi telfest.

Wanaema maja ajus külla serwal ja paistis üle laigea külawälja kõrtfi ette päris selgesti. Kui wanaemale külla

tulin, siis hakkasin juba kõrreimaja kohal end kikkuribule upitama, et näha üle põldude ja aedade kaevuroogu ukse ees, paari wana kirsipuud keldri otsas ja katuseharja mõne naalaga.

Kui veel õnnets nägin suitsu katusest läbi aurawat, siis teadsin, et wanaema kodus on. Carnasel korral polnud aega minnagi suurteed mööda kõrtsi ette wälja, waid pistin otsekohe üle põldude. Ma teadsin, et wanaemal siis minule ilka midagi juupoolist oli anda: kas piisikese kausiga koldest katlast sooja suppi, ehk küpse kartul wõi kakkokook. Mis wanaema andis, see maitses alati magusam.

Maja ümbritses wäike põllulapite — kullimitumaa. Muud maad wanaemal ei olnud; ja nagu wanaema hiljem jutustas, maad pole olnud ka tema wanematel. See sopoline põllusüü, mis wanaema maja ümbritses, oli rendimaa, ja wanaema käis samuti korralikult igal rendipäewal kirikumõttjas renti maksmas, nagu kõik teised rendikohtade pidajad. Mit tundis wanaema ennaft sellepoolest teiste wäärilisena.

Selle maalapikese haris wanaema hoolega, sest pidi ta ju kõik andma, mis wanaemale waja oli. Kihwa oli seal küll rohkem kui mulda; aga wanaema walas sinna kivid wähele niipalju higi ja waewa, et igast iwalesest, mis maha pandi, sügisels walmis wili sai.

Küllawälja aiadärne oli parem maa; seal kaswasid alati mõned peenrad kapsaid ja kaalijid ning wagu kümme kartulaid. Aga kõige enam maja lähedal, otse kambriksina ääres, oli tubakapeenar wõi jada. Tubakat kaswatas wanaema hoolega, sest wanaema suitsetas piipu, ja tubakas hoidis kapsastest ussid ära.

Ülewal mäe peal, seal, — seal wist ei kaswanud midagi. See maa seal oli kõle paeis ja kaswatas ainult marivarrikaid. Mäletan, et seal sügiseti mõnikord rukkialg wõi odraparmas seisis, mille wanaema pörandal palaka peal pesuturitaga ära pekjis. Küllap ta sealt kullimituosa teri jai ja paar kubu õlgi talweks päitsule rehala tuulewarjuts ning omale asemele magamiseks.

Heinamaad selle maa järele ei olnud. Päitsule tegi wanaema kergu soost heina ühte ja lambale õfus ta õpetaja-herra loaga pärast heinategu mõhja metjast pööstaste jeeft pikki ormisid, mis lammas heameelega sõi.

Wanaema teadis juba oma armualuste maitset. Võr-
jale korjas ta alati sügisel suure kottitäre tammetsruusid ja
metsdõunu talvets ning kukele ja kanale tõi ta sageli koju
tules sipelgamune. Kukk neid ise küll ei söönud, vaid hoidis
ilusale musta tutiga kanale. Ta ise ainult kufjus ja kiliis.

Sagebasti heitis kull kanaga sarnasel korral nalja: Ta
wõttis sipelgamuna hellalt noka otja ja pakkus kuites kanale.
Kui kana jookstes tuli ja maiuse noka wahelt wõtta tahtis,
neelas ta selle ise ennem ära ja wõttis kanale uue. Kana
oli aga siis juba uhke: nokkis maast ise ja ei wõtnudki kuke
käest enam.

Wanaema aeda ei wiinud ühtegi teed ega käidawat
wärawat. Minne tee, mis näitas, et siin umbruses ka elawa
olewuse jalg liigub, oli jalgtee, mis ukse eest algas ja siin-
samas kaitse harusse lahkus: üks wiis otse üle mulgu naabri
dunaaeda ja sealt — sauna otjast läbi — tallu; teine wiis
kopsaata äärmööbda külawäljale ja sealt — läbi suure kruusa-
augu — kirkuteele. Oli küll ta suur wäraw, kust hobusega
sisse mahtus ajama, aga sealt käis hobune ainult paar korda
aastas abra wõi äklega, ja see tee oli rohtu kaswanud ja
wärawal seisis suur kivi ees.

Uleüldse seisis õu puutumata rohus, nii et naabri kanal
tegu oli seal poegi karjatada, kui ta nendega sinna juhtus
tulema. Nägid ainult, et rohuladwad liikusid, kui poeg sees
sibas, aga see pisike kollane elaw udusule nutt ise ei pais-
nudki pika rohu seest. Mina ei käinud ka rohtu tallamas;
oli nagu kahju, ja mulle oli küllalt jalgteest ning suurest
paekiwist kambri ukse ees, kus jooksta ning mängida wõisim.
Wanaema ütles ikka, et rohule ei tohi asjata haiget teha.
Ja ma tean küll, et kui jalaga wärskle rohu peale astusin,
siis ajas rohi pärast ennast nagu walu käes wäänledes
unesti piisti.

Sille ei olnud õues; neid wanaema ei istutanud. Aga
neid kaswas aiadäres ise. Oitsemise ajal ei jõudnud kõi-
waadatagi; nii palju oli neid: walgeid, siniseid, punaseid,
roosaseid, kollaseid ja koidkugu wärwilti. Aga just kambriukse
kõrwal, toakna ja ukse wahelohal kaswas suur latade lehte-
bega alandi pööjas, nagu wanaema teda nimetas. See oli
nagu tarwikit taim, sest alandi lehtedega autas wanaema
kõiki paisketanud ja weninud kohti. Selle ladwad kaswasid

räästani, ja ta päävalle moodi suured kollased õied paistisid taugele nagu päikesed wanaema uste ees.

Maja ise ei olnud loogu poolest just mitte väga wäike, oga küllalt wana. Olgedest katus oli sammaldanud, mille alt kohati roomlatid wälja paistisid nagu käljeluud kuitetanud kehjal. Palkidest seinad olid luitunud, pragunenud ja koiante täis. Seina wahelt oli sammal kohati wälja langenud, kus tühjad praod mustendasid, olgugi, et wanaema sageli sawi asemele määris. Wana paetivist alusmüür ja rehalse sein nägid wälja, nagu wana kiviaed lubjata ja sawita, üks kivi wäljas, teine sees. Kivi, mis kukkus, see juba jäi. „Küllap ta mind ikka igab, kauakest minu elupäivi,“ trööstis end wanaema iga kord, kui mõni tilkike hoonest alla oli wajanud, mida ta töfise nutrusega silmitses ja siis kõrwale pani, et ta lohakile jalgu ei jääks.

Korda, niipalju kui jõud jaksas, armastas wanaema alati. Olgugi, et maja wana oli, aastate jälgi turjal kandis ning jõuetuse tundemärkla awaldas, oli ta ometi lõbusa ja sõbraliku wäljanägemisega ning jurus waatajale südamesse sooja kodutunde, sest et ta korras oli ega lohakust näha ei olnud. Sellepärast tulid ka naabruse peremehed sagedasti pühapäiwiti wanaema kaerwu ääre pihlaka wilusse pikutama ning pipu panema. Nende ringis oli siis ka wanaema oma piibu ja tubala-kotiga nagu omasuguste seas. Samuti nagu wanaema maja wastu, oldi siis ka ta enda wastu aupakkid: Wanaema pargitud tubakat kiideti ja ta juttu pandi tähele.

Duest wiis üks esikambri. See läwe siin oli nii kõrge, et ma algul sellest ainult rinnuli ronides üle sain; ja ka hiljem tult ikka uksepostist ühe käega kinni hoida, kui wäärata üle tahtsin astuda.

Esikamber oli kaunis suur ruum. Enne oli ta ainus kamber olnudki ja siis oli tal olnud ka aken.

Uga näkid oli ta pime ja üksi kinnitehtud akna koht oli weel seina sees näha. Sellepärast ei olnud see kamber lõbus, ja wanaema hoidis siin ainult oma waranduse: wonad puu-tööriistad — saed, hõõwliid, oherbid, mis olid seatud korralikult puunagidele rippuma, kingsepa tööriistad kastiga, wana kirst riidetega ja mõni tarbepuu. Need olid kõik wanaemale tarwilised, ja ma tahtsin mõnda neist tarwitada ainult temo loaga, kui oli waja teha härjale jalgu alla, wõi fikule sarwi

pähe, eht weskil panna lepi otja tuule kätte kätma.

Esikambri wiis üks üks tagukambri ja teine tupp. Tagukamber oli samuti awar ruum wõrblemisi suure nelja-ruudulise aknaga. Selles kambri elas ema, kui ta weel kodu oli ja nüüd elas wanaema seal wähest juutti. Mutdu seisis ta tähti.

Tuba, see oli päris eluruum. Sinna oli koondatud elu keskpunkt ja peatuissoon. Sellepärast oli ka toa sisseseade sellejärele teistsugusem.

Tuppa astudes äratas kõhe tähepanu ilmatu suur maastikuis ja samuti kokkupandud ahjumäärakas suure laia koldega. Ta seisis kõhe pahemat kätt ukse ees ja wõttis oma alla peaneljandiku kogu toa ruumist. Ahhi tehti meelega suur ja määratu pakkude seintega, sest ega ta küttes wäljaspoolt soojaks tohtinud minna. See pidi tupp tulema ahjusuuist ja rinnangust.

Sellejärele oli ka ahju ehitus. Ahju suu oli suur, nii et terve haokimbu tihwipidi ees korraga ahju wõis pista, millel siis latw põlema pandi. Korstinat ei olnud, ja suits tult läbi rinnangu tupp. Rinnang, — see oli ainuke lõõr, mis ahjuperast üles tõusis ja ahju rinnaette pealpoole juud wälja tuli, nii et õhuke wähelagi ahju seesmist ruumi rinnalõõrist lahutas. Seda poleks tarwis olnud, ega ta sooja ei annud, aga ahhi mutdu ei tõmmanud; põlenud õhu ärawooluks pidi see siiski olema, et wärste õht tulele juure pääleks.

Ahju põlemise ajal oli tuba algul maani suitsu täis; wanaema liikus siis ise nagu tont kartmataalt suitsu sees ja talitas. Mina hoidsin ennast wõimalikult kolde lähedale, kus suitsu wähem oli ja kull kanaga pugesis kas woodi alla nurka, kus nad wõidu aewastasid, eht läksid läbi lahtise ukse rehala. Pärastpoole, kui suits hõljuma pilwena poole seina parte alla seisma jäi ja alt ära seletus, oli kõigil jälle taktisamatata wababus tahtmise järele liikuda. Pärast ahjupõlemist tõmbas wanaema roobiga söed ahjust kolde, pani katla kooгу otja sütele teema, pühkis põranda puhtaks ja tõmbas rehalsa ukse kinni. Siis oli tuba lõbus, soe ja kodune.

Ahjupealne oli file ruum, mis oli jätetud ahjulae ja toalae wahela. Suuremates taludes magati ahju peal; aga meil magajat ei olnud, ja wanaema kuuwatas seal oma tarbepuid, peerulõmmusid, wilja ja tubakat. Süttepuid kuuwatati parfil.

Varemât kätt, usse kanna toga rippus paari käljes
 kaks-kolm kattelakooku. Einna otja riputati sôogilatel ja mee-
 raand, et pörjas wõi kanad kallale ei pääsels puhast toidu-
 asja jalkima. Mna kôrwal ühel pool piita seisis koostawarn
 ja teisel pool piita — minu witsawarn. Mõlemad nad olid
 wanaema töö ja ühtemoodi. Pauasermale olid angid fisse
 saetud ja siis, antidega seinapool, uelaga seinâ lööbud.
 Neisse antidesse oli siis hea ja kôepärane pista ja sealt wôtta,
 mis waja. Minu witsawarnal oli ainult autufid wâhem, wist
 kolm-neli auku.

Selle witsawarnaga oli üleülbse imelik asi. Suwel ei
 olnud taht lugu, aga talwel tegi selle puudus alati tüli.
 Wanaema taht ta ei hoolinud, niisama nagu ta ei hoolinud
 witsabest, sest wanaemaga püsis meie wahetord austuse ja
 armastuse peal. Uga ema ei mõistnud minuga ilma witsata
 kuidagi läbi saada. Tema arwas, et laps ilma witsata üles
 ei kaswa nagu ilma jumalajônata. Witsa sain siis ema käest,
 nii ütles, korra eest. Ning see kôit sündis põhjalikult, kusjuu-
 res minu enda kaastegewus tarwilik oli: witsa pidin ise tooma,
 ema kätte andma ja siis alumised riided maha lastma. Kan-
 gust ega wastuajamist minu poolt ei tohtinud olla, ei tohti-
 nud üleülbse asja kohta olla enesearwamist; see tuli wôtta
 armuastamata. Peale asjatoimetuse tuli suur lepitus ja an-
 dekspalumine, see lähendab, — andekspaluja olin mina. Ni-
 nullt witsale ei tarwitsenud ma suud anda, nagu see mõnel-
 pool wiisiks oli; aga seba õrnemini tuli hakata ema laela
 ümber. Sagebaste nuttis ema ise ühes: ei tihkats last
 peksa, aga peab. . . Ega ema ta kâe peal enne witsa ei katsu-
 nud, nagu mõni teine hellasüdamega ema nõu andis; tõmbas
 ainult läbi peo, et proowida nende paendumust. . . Mõnikord
 õhtul, kui olin heitnud magama, tuli ema ja waatas oma
 kâe tegewuse tagajärgi. . . Nägin siis tihti ta silmis haleduft.

Kõige suurem tüli oli sellepärast witsatoomisega talwel,
 kui oli wäljas külm, tuuline ja sügaw lumi. Palusin küll
 jalaja wanaema, et ta lähels ja witsa tooks, aga wanaema
 ei tohtinud ta, wõi ei tahtnud lihtsast sellesse asjasse segada.
 Seft kord, kui jälle ohwritallena ema käes olin, hakkas
 wanaemal minust hale ja tuli, kâega teelama; ta sai ega
 selle eest ema käest ise witsaga sõrmede pihita, kusjuures
 minul wanaemast rohkem kahju oli, kui enesest. Selles-
 ajast hoidis wanaema ennast erapooletuks.

Uhel päeval aga, kui wanaema jälle sae ja kirwego töötas, läksin tema juure ja palusin, et — tee mulle wäike warn. Ennem ei ütelnud wanaemale ka, milleks see tarwis on, aga kui wana wanaemaga parajale kõrgusele olime löönud, läksin õue ja tõin káputáie witsu ja toppisin wana. „Mis ja nendega niipalju teed?“ küsis wanaema. Minule paistis see kásimine imelik. „Aga, kui ema minule witsu tahab anda, siis pean ma alati õuest kálmaga tooma minema; mis minul niid siit wiga wõtta,“ oli minu asjalik wastus. Selle seletusega jät wanaema rahule, sai wist aru, et ma asjata tema abi pole palunud ja ei wastanud midagi.

Doa taguseinas ahju kõrwal oli wanaema ase. See oli lihtsalt laudabest ja pulkadest seina külge tehtud last. Põhja toepulkade ühed otsad olid lastud seina sisse ja teiste otsade toels ühki olidki jalad. Nii oli wanaema woodi káhe jalaga. Kástil olid õled sees, palakad, padjad ja sõba peal, — ning see oli kõik. Pehmust oli seal paljugi. Kunagi ei nurtsenud wanaema, et ase kõwa, ehk et kondid magades surewad.

Woodi kohal oli seinalastud pulkade peal wáike laudriiul, mis woodis lamajale káenulatuse kõrgusel seisis. Sellel riitul hoidis wanaema oma raamatukogu, wáikse lambi, piibu, tubakakoti ja „ilmalaasid“. Raamatukogu oli õige mitu raamatut: nahkaantega piibel, jutluseraamat, palweraamat, lauluraamat ja katelismus, Jeenuweema elulugu ning Mai Noos. Katelismusest õpetas wanaema mind lugema ja káhest wiimaseft lugemin talle hiljem ette, kusjuures mõlemad nuttsime.

Pean tähendama, et just see wanaema ase minu mälestuses õige õrnal ja táhtsal kohal püüis. See oli minu esimene koolipink ja wanaema ise minu esimene koolmeister. Ma elasin nelja-wileaastajena paigulisti wanaema juures. Õgal õhtul, kui wanaemaga asemese magama heitsime, algas kool. Ema ütles küll, et ei maksa poissi pead nii wara wawata, aga selles asjas sündis omelt minu ja wanaema tohtmine.

Alles heitnud õhtul woodisje, pani wanaema kõigepealt piibu laudile, tõstis padja pea all pústakile, wõttis laudilt katelismuse, siis palaka alt õledõrre, nápistas kálmega sellele paraja pikkuse, otsis loojáre illes ning — algas lugemine, dieti weerimine. Weerinud ma küll palju ei ole, sest luge-

mtne sai mulle enne pähe, kui et weerima tõsiselt oleks jäänud hakata. Olime weerimisest väsinud, tuli laulutund. Siin õppisin oma esimesed laulud: „Kas on linnufeselmuret“ ja „Hoidis Hindrel lambakarjad metsa ääres ilusti“.

Sellega polnud veel lõik. Peale laulu kästis wanaema kuu Tessutele katsju hüüda ja magama jääda, aga enne ma ilka ei leppinud, kui wanaema ühegi muinasloo ta oli ära jutustanud.

Siin said mulle tuttawaks lõik wäeselapse ning rikka peretütre lood, lõik mõisa reheapri ja wanapagana jutud. Mäletan ka, et ma wanaema suust õige palju kuulsin kurjast mõisa lujadest, aidameestest ja härradest, peesust pingil ja kaagijambas. Enamasti lõik on nad praeguse ajani elawa pildina meele püsima jäänud.

Minule paistis siis, et wanaema tarkusel ega teadmisel otja ei ole, ta mõis ilka jutustada ja alati uut; midagi ei lordinud, mis enne kuulnud oli, ehk olgu siis, kui mõnda õige huwitawat juttu ise uuest kuulata tahtsin. Siis soovisin salajas mitu korda, et ma suurena ka nii tark mõiksin olla, kui wanaema. See soov ei ole täide läinud: minul ei ole tõesti niipalju ja huwitawat jutustada; ma saaksin oma tarkusewarast ühe õhtu jutustada, ja siis oleksin ma tühi.

Aga kindel on see, et sellel „koolipingil“ poisilise mõnelegi tarkawale iseloomu joonele kindel siht ja tuju anti. Nende õhtute mõju tunnen kahtlemata veel praegu oma hingel. Ma ei salga, et minu noorepõlwe ideaalset patriotsmit, mis awalbus iseäranis elawalt minu aastate teismetes, juur osa just sellest esimesest koolist pärit oli, sest keegi ei ole suutnud orjaaja walusid istutada minu hingesse nii elawalt, kui need wanaema õhtused jutustused.

Mõnda wististi antakse esivanemate waim ja walub ebasi tulewastele põlwele.

Kui nüüd veel nimetada lihtsat sügilauda esiseinas kahe akna wahel ja paari wanaema enese tehtud õlöpõhjaga istet, siis oleksime toa siseseadega tuttawad.

Talwel oli pilt teine, sest elanikka oli toas siis palju rohkem, keda kilm wanaema sooja tuppa ajanud õfima ulualust. Mõige suurema hüriruumi toas oli saanud lammas tallega; ta ajus õfekohe wanaema afeme õfjas, afeme ja rehassa seina wahel, pulladest tehtud aias. Afemealune oli

jaotatud pooleks käge perekonna wahel: ühe poole peal peeti-
tasid kull kanaga ja teise poole peal elas pörsas.

Need olid huwitamad majalised. Wanaema oli nende
seas kui kuningas, andis käskusid ja kamasdas. Kõik nad
kuulsid wanaema sõna, täitsid käsku ning mõistsid üksteise
juttu. Siiski ei olnud täht ja heaga aeti läbi. Kanad, pör-
sas ja tall olid sagebasti toas omapead; siis tehti nalja ühes-
koos. Ja usaldus oli suur: pörsas tuli tihti ja heitis wana-
ema tuue saba peale tulepaistele, kui see tõdeltiwil istus ja
tuld tohenbas; kana lendas põlwenulile ja küsis näpuwahelt
midagi ehk nokkis wanaema läikimat jalkinõppi. Kui neid
tülisid ära tõugati, ega siis sellepärast pahandatud; see mõeti
kõikide poolt iseenesest mõistetawaks. Kui aeg tuli igalhel
oma pepefasse minna ja wanaema käe tõstis nagu sõnakinnit-
tuseks: „Minge nüüd lauta mogama ja kanad õrrele!“ siis
ei puiklenud keegi wastu ja igalüks teadis oma koha.

Mati ajas wanaema oma majalistega juttu: Kord
noomis ta lamba sõbralikult läbi, et see ilusaid hetnu jalge
alla tallab ja raistab, teine kord tõreles ta kanaga, et see
korralikult ei mune, ehk tegi nagu pahandaks pörsa üle, kui
see asjata jonnis. Vehm üksi oli rehalas ja tuises sealt,
kellele wanaema samuti toast wastu tõueles, kuni looma ra-
hule trööstis.

Säda oli ahnust siis, kui wanaema kodus ei olnud. Siis
nutisid kõik ja old kurnad. Sammas pistis pea aiapulkade
wahelt wälja, waatas due ja määgis nagu igatsedes. Pörsas
enamasti magas siis põhus, tuli wahel aia ette paar tõrt
nina peal, küsis korra „õh!“ ja kui wastust ei tulnud, ajas
paar korda häledalt „iuuuu“ ja pugesi tagasi põhku. Kull
wahtis ainet ühe filmaga ahnast wälja ja kui mõni, kas wõi
waresegi, wari ahnast mööda lendas, hüüdis korra: „Wana-
ema tuleb!“ ja kui ei tulnud, — trööstis ta kurba kanalest
sellega, et talle pöranbalt liiwatera otsis, tiwaripsu tegi, paar
korda laulis, ja wahtis edasi. Ja kui lõpuks toaüks läis,
ning wanaema ühest sisse astus, siis oli hõiskamist ja lae-
bamist palju, mis enne ei waitinud, kui igalüks oma kõne
kuulnud oli ja kõhutäiega warustatud.

Misugune oli kodu ja maja, kus wanaema elas. Ning
selle kodu hing ja maja waim oli wanaema ise. Mitme tun-
dis, et see algusest nii oli olnud, sest teistit lihtsalt et sun-
dinud, et wõinudki olla. Nii nagu ta oli, nii oli ta lahuta-

mata oja kogu olemasolemisest ja nii pidi ta minu arvates jädama ka muutmatalt. Ma arvan, et kui wanaema maja seal kilaferwas poleks olnud, et siis poleks ka terve küla enam see küla olnud; ja kui wanaema ise oleks puudunud, siis oleksid kõik inimesed pidanud olema tei nägu, teifiti kõnelema ja teifiti talitama. Wanaema waim walises kogu ümbruse üle, igaühel oli oja sellest ja igaüks talitas selle waimu juhil.

Aga wanaema oli ise ometi koguini teistmoodi. Peaasi, — ta oli ilusam, targem ja armsam, kui kõik teised. Mii pidi see olema; muidu ei oleks ta olnudki minu wanaema. Ta oli uhkem, ja see uhkus temas oli mingisuguse peene teadliku enesetunde nähtaw ilne, mis kõigepealt awalbus ta wälimusesti.

Wanaema wäline kaju oli pikk, sirge ja sale. Ta kõnnat kerge, noor ja liigutused õhulised. Suur kogu elu aas, taib, äratõhtud töö ja nähtud waew ei olnud suutnud pisutki alla wajutada seda sirget pihta ega roostet tuua liigetesse. Olles seitsemekümneaastane, jooksis ta päitfule järele nagu noor karjatüdruk; ja lust oli waadata, kui ta hall rätik peas, rihmaga kestelt kinnitõidetud must mantel seljas, kepp käes ja piip suus pühapäewa hommikul läks üle külawälja kiriku poole nagu lind. Suwel heinaajal, siis oli wanaemal niidutõtt mõisa metsas samuti keshommituks maas, nagu teistel temast noorematelgi. Tuli siis kogu, wistas wilati katujelati wähele ja hakkas kergel kõnnakul loomi talitama. Ei mäleta, et wanaema oleks taebanud wäsimust.

Noorena pidi wanaema näopoolest küll wäga ilus olnud olema; weel praegugi ei olnud täiesti kustunud need jäljed peentesse, tihedotesse kortsudesse, mis nüüd juba üleni katfid ta wäheleost omaalikujulist kahwatut palet. Rahjatfen wäga, et sel ajal pildistus ja selle tähtsus nii wähe olid latali lagunenud ja mina nii rumal wäike alles, et ei taipanud selle eest hoolt kanda, et mul nüüd wanaema pilt oleks olnud. Kui tähti igatsen weel näha seda kõrget, sirget ja terawat nina, kõrget lahtist otfa, wahet lõuga ja suuri sõbralikka julgeld halle filmi, mis alati tegid soojaks südame ja täitfid uhkusega, kui tundsin enda peal nende waadet.

Ta imelik on see, et ma wanaema kaju mäletan enamasti niisugusena nagu ta seisib ehk püsti kätes talitas, aga kunagi ei tea ma, et wanaema oleks istunud, wäljaarwatud

Torrad, kus ta aina all põlvedele seatud laua peal tubakat lõikas. Sa siis, kui tõhjarg oigas oli ja nagu uut hoogu tuli võtta, ei istunud ta minutikski puhkama, vaid täitis püsti feistes piibu, kuna ta julge ja teadliku vilgu juhtis kuhugile kangele. Töö peale alla lastis ta filmad alles siis, kui tuli taela ja tuleranda seada ning hõõgumat kädna piibujätkeks panna. Oli see valmis, muljus wanaema piibulaaje lõpsti kinni, lõõtsus paar korda tuult piibust edasi-tagasi ja — uus nõu oli peetud.

Istuda ja näpುವahel tööd nokitseda, olgugi talwel, wadad lubuda wõi lebrata, see polnud nanaemal üleüldse wiisiks nagu teistele naistele; olgu siis, et ta saapale uue talla wõi kontsiale pleki alla löi, ehk pealsele kahe traadiga kääri laiutades paiga peale õmbles. Kes temale jarnased wätkesed nästetööd tegi, seda ma ei teadnud; aga nad olid tehtud, sest korralikult riides käis wanaema nagu teisedki. Ma märkasin ainult seda, et ta jägedasti hommituki Poonla tallu wõi kauptäie willa kaenla alla pistis ja wälja läks ning õhtul, jalad märjad ja riided lumised, koju tuli. Nõnda see wist ikka oli, et wanaema tööd töö vastu tegi. Ühel päewal sain isegi selle jaladuse jälgile: Ma olin ennem paljapeaga lipanud naabri tallu, kui wanaema wälja läks. Natulise aja pärast tuleb wanaema ka uksest sisse, teretab ja lausub: „Ma tulid teile, wõtsi torwi tallu kaasa, teie lapsed ehk lebravad moole selle äe, ma wõta paraim siit teie warnast kerge, leha tee teitele metsas ühe pinu puud.“ Sellepeale pani ta taatud istme serwale, wõttis warnast kerge ja pistis wõõwahale, seadis piibu korda, soomis head päewa ja läks, ilma et oleks istunudki. Järgmisel filmapilgul sammus ta juba läbi lume wärawast wälja, suitsu pilw järel. See sündis nii ruttu, et isegi naabri Eku, kes wanaema alles siis märkas, kui jee juba wärawast kinni pani, kahjutundel haukudes pidi tagasi tulema, ilma et kordagi oleks saanud naale süüstada ja oma headmeelt awaldada.

Üleüldse armastas wanaema rohkem meeste kui naiste tööd. Mees oli olnud wanaemal samuti igasugu meistrimees nagu kõik saarlased; kui ta ära surunud, pärandanud ta wanaemale oma tööriistad. Ni nägin tihti wanaema õõweldamas, raiumas, saagimas, ehk muud mehe töid tegemas. Ja sellel ajal oli ta ümberkandude kuulus ning sellejärele pakuti talle tööd.

Õbbestimisi oli tihti ja pea igapäew juwel kui talwel. Wanaema wõitjutas küla õllendud ja tõrred, aitas puid saagida ning lõhtuda, teetis õlled, kütis saunad, weristas Riiklipsewaks nuumloomad, poolis kewadel noored õunapuud ja pani juwel mesilased puusse. Ja küna tihti wõis wanaema siin ehk seal õues näha jaagimas lauda, kus ta õllemal pufis, piip juus, käd lasti küna kui mees, andes alla juhatusi, millal wata koputada, millal palli järele lasta.

Et wanaema tihti peredes käis, siis teadis ta kõige küla perekonna saladused ja majanduslike seisukorra. Aga tiilgi ei olnud külli tühjajutu pärast, ega tiilgi ei kannud tema tõe pere saladusi teise. Suwitawaid asju oli tal jutustada sellelagi: ta teadis, kuidas ükski mesipuu kellegi aias töötas, teadis, kuidas see ehk teine noor õunapuu kaswab, millal ta istutatud ja kust poolkots wõelud. Ja ka kõigis muis asjus oli ta tubli asjatundja, ning tema teadmisi austati. Ta arwas peasti aasta tähtpäewad, kuuloomised ja meerandid, rehtendas talweilmad suwiste ja juweilmad talwiste tähelepantute järele ette, kõneles, mil aastajal üht ehk teist puud paras palgits wõita, millal kari lauta panna, millal wälja lasta jne. Sellejuures ei tarwitunud wanaema tiilgi mingisugust kantsi ega wõlumisi; tema nõuanded, olgu ka haiguse wõi tööbe asjus, olid täielikud ja õiglased, wabad igasugusest walest ja filmatrilisusest. Need teadmised olid saadud elukogemuste waral ning läbi proowitud mitmel korral. Nende juures ei kahelnud ta ise, weel wähem teised.

See ei olnud kõit, et wastuwaidlemata ja tähelepantlikult kuulati wanaema juttu praktiliste majanduslike elumurede üle, tema poole pöörati ka pahatühti õiguslikes ja kombelistes küsimustes. Õige sageli tuli wanaemal olla erapooletuks õigusemõistjaks naabritewahelistes tüllasjades kui ka perekondlikes omawahelistes hõõrumistes. Siin käis wanaema lihtsast puhtimlikku õiglustunde järele, ning tema õigus oli tüllisejatele püha. Ei puundunud ja juhtumised, kus wanaema segeldanud perekonna kombusmõistet jälle jalule aitas ning roob stele seadis: tal oli inimlikkude nõrkuste ja ehtsuste wastu andeksandlik süda; kurjust, liisu, kättemaksimist ja salakawalust põlgas ta enda kui ka teiste juures ühlemisi.

Dapsed armastajid teba. Nende sekka ilmubes oli tal alati rõhane sõna walmis, millega teba mudilaste-peja hõis-

tama ja rõõmust hüppama panna. Ei usu, et see niipalju oskus oli, kui temasse loodud südamlil armastus laste vastu. Ta mõistis olla wanadega wana ja lastega laps. Lastus oli wanaemal alati midagi laste jaoks: ühele õun, teisele paar päfflat. Ühelt poolt sai ta ise, teisele andis. „Mis sa'nd tühja talle annad, sul e'esel koa kodu puud-pöösast pole, ega's ta ilma ole, mingi a'ast wõtu, neid küll seal moas,“ wabandas jarnasel korral lapse ema. Wanaema wastas seepeale targa rahuga: „Ega's lapsele asi nii hea pole, kui saamine“.

Jõuku, kui oleb maas oltü, siis tegi wanaema lastele õlgedest jõuluanid, näärklarub ja kolmekuninga sõlud walmis ning lõi põhku kruuti. Ja kui lapsed hulgani wanaema jatk matta kord põhklude alla, siis polnud rõõmurõffel enam piiri. Pitarpeale tuli kõigil wõimus; wanaema istus wanade ritta, ja laste rõõmul oli lõpp. Etis nõjatas igaüks isa ehk ema põlwe nojale ja kuulas waguši wanade juttu: wahel rääkida ei julenud keegi; wanaema sõna juba teati: „Lapsed kuulamad, kui wanad inimesed jutustawad“. Ja ka üksteisega jutustati siis ainult salaja.

Õhtu-hämarikul külas istus wanaema alati meeste ringis, harutas nendega asja ja lasi tubakatotti ning õllekannu täita. Teised naised istusid kaugemal ahju ääres ehk aseme jermal känd niisama süles ja ütlesid ainult harwa sõna setka.

Ma olen mitu korda tähendanud, et wanaema piipu suitsetas. See wõib imelik paista, pealegi selajal ja külas. Praegusel ajal näeb jeda küll tihti innades, aga mitte maal. Minul eneseigi on tihti pliinlik tundmus, kui näen naisterahwast lauas paberossi suitsetawat. Harjumuse asi mudugi. Aga kujutage ette, kui teile uultjal naisterahwas piibuga wastu tuleb. Eks ole wõõrastaw? — Aga et minu wanaema suitsetas ja pealegi piipu, see paistsis nii loomulik, et ma tihti arwan, kas wanaema minule nii armas oleks olnudki, kui tal piipu poleks olnud. Waguš oli minule isegi wanaema piibu lõhn, ja minu armsamateš ametitešt oli wanaema piipu puhastada ning tubakaga toppida, et põhjust oleks piipu maitseada. Mõististi wanaema piibu puhastamised põhjuselts õsidski, et must enesešt sai künneaastaselt piibumees, mis tegi palju tuskla isale, kes ise ei suitsetanud.

Suldas wanaema piibumehešs sai, sellešt kõneles onu alles hiljuti: Oles warustatud terme tehaehitusega ja tugewa

loomuga, läinud wanaema ühes wanaisaga juwiti Vätimaal „kraawi lõikamas“. Soomaa sees töötades, jäänud wanaema süda nõrgaks ja hakanud tihti pöörutama. Teised ope-taunud siis wanaemale piibusuitsu vastu mõtta, see tegewat südame tõwaks. Wanaema olewat selle nõu kuulda wõtnud ja sellest häda vastu ta abi leidnud. Enne olnud piip at-nult rohuke, aga pärast saanud lombeks, ning wanaema suit-jetas piipu kuni surmani, suitsetas awalikult ja kartmata. Ainult pühapäewal kiriku küljel naiste seas ei pannud wana-ema piipu, waid tuli kiriku eest läbi meeste sekka, algas juttu ja nagu jutu mõnuks, pani piibu palge. Ruhugile ei läinud wanaema piibuta, ainult kui lauakiriku läts, siis jättis piibu koju.

Ühel hiljel sügisel ütles wanaema minu isale: „Pane minule oma majas söng walmis, ma tulen sinu juure ja wõi mu loomad ka ära. Ma hakkam haigeks jääma. Wiist tuleb mu elupäewadel lõpp. Kõua mind enam ka sinu külks ei peeta“. Haige ta siis ei olnud weel. Ta oli seitseküm-mend kuus aastat wana, aga ei kordagi oma elu sees haige olnud.

Warsti peale selle mäletan, et wanaema isa majas woodis haige oli, kus isa ja ema teda hoolega põetasid. Kaks nädalat kestis haigus, ja siis uinus ta ühel päewal rahulikult ning waitset ja ka jäädawalt.

Ma olin lapsena harjunud kartma üleüldse kõike, mida lapsed harilikult kardawad: pimedat, surma, tantsi, waimufid, äkksildust, kirikut, furnuaeda jne. Aga kui wanaema furnu-teha puhkas külmas tagukambris laual õlgede peal palata all, siis käisin kartmataalt igalajal, ka hilja pimedas, sealsamas ruumis talitamas, ja weel rohkem. See ruum nagu oleks muutunud sõbralikumaks, sest et wanaema ka seal wiibis. Ainult taja ja ettewaatlikult talitasin, sest minu meelest wiibis wanaema rahulikult unes, millest teda kartsin äratada. Ja kui wanaema kirstuga kiriku wiidi ja sealt furnuaeda, siis ei kartnud ma sellest ajast enam ei surma, kiriku ega furnuaeda. Kui siis hiljem ema ka ära suri ja sinna-samasse wiidi, siis sai furnuaed mulle armsamaks jalutus-paigaks, kus sügisetelgi kuuwalgetel öödel käisin ülesinda unistamas.

Niisugune oli minu wanaema ühes oma koduga. Kordan weel, et see kodu minule elus on olnud kõige armsam ja see arm, mis seal jagati, südamele kõige truum ja soojem.

Mälestus sellest kodus on praegugi hinges veel mõlti-
mata ilus. Tõsi küll, et siis, kui wanaema suri, see pait ja
ma a wõbraste lähte läksid ning seal wõbras waim hakkas
elama, et siis enam nii armas polnud selle paiga peale mõ-
telda. Aga seda elawam ja armsam on wanaema enese kuuju.
Wanaema kodu peale mõeldes tekitavad sellepärast kujutusse
kõige enne wanaema juured silmad, kortsuline kitsas kahwa-
tanud pale ning õhukeste huulte wahel kõwer waskedega piip.
Praegu nagu tunnen veel wanaema magusat piibulõhna.

Ja wanaema kõrwal, selle mälestuswajunud kogu-
pilbi täiendusena seisab ema sammunegi jale kuuju, sammune
kitsas palg ja kõrge nina, kelle muidu kahwatanud näol asus
alati haiglane rooja põskede puna. Illa nagu näen neid
kaheleli seisawat üksteise wastu: Wanaema tõsine, elujulge,
trööstiw ja ema ta ees, palg pugunud ettepoole tõmmatud
rätiku warju, mille taga alati liikus tasane kurbtus, mis oli
emale enamasti omane.

See on mu kodusmälestus — need kaks kuuju. Aga nii
sooja hoiawad need südame, nii magusalt teewad terwe olemas-
olemise. Pole pärast ükstei kuuju, ükstei palg ega ükstei piit wa-
lanud hingesse nii palju koboturnet.

Pätte ei mänginud.

Oli Vihavõtte laupäew. Wanaema talitused seadsid end
juba hommikust peale sellejärele. Kõhe peale seda, kui ta kute
ja kana ajeme alt wälja oli lastnud ja neile laulat waagnast
paar kartulit ette puserdanud, pistis ta porsääbarikule hapu-
piima-laketi molli walanud ning lambale tallega rehalast
küpuga heinu toonud, — kõhe perle seda mõttis wanaema
kõmmilt peoga tubakat, ulatas kaise käega pärsilt pealaua,
istus aina alla ja hakkas tubakat lõikama.

Täna oli wanaemal jälle raske päew. Tõbtestmisi oli
rohkesti, ja need tulid kõik enne õhtut tähta. Kõige pealt oli
torwis kujukil õlu ära laotatud, teises kohas wafikas püha-
dels weristada ja naabritalus suun kütta.

Ja praegu istus ta aina all, lõikas tubakat kotti, waatas
ise wahel ainalt wälja ja rütles tööplaani, kuna näpud

masinlikult käisid. Magus oli kuulata, kuidas terav nuga läbi mätshjate tubakalehtede lõikas. Peale selle pani ta piibu põlema, tõmbas kasukasmaniti selga, võttis katlapuult foldelt labakindad, uksenurgast lepi, kummardas pea nõgise uksepiida alt läbi ja läks. Vähi akna üles ta mulle weel: „Dambale too keelkõrva paiku kätuga pisut heinu ning wiska ede; kui kana kõrutab, tee talle aseme jalgeotfi pesa, ja kui munelt ära tuleb, — anna talle katlast kausiga wekt; söök on sul laual, ja ole hea pois, ära kodust ära mine ega kedagi küla-poisja laje tuba pahandust tegema“. Siis oli ta kadunud. Ma wõisin mõnikord üleannetu olla; aga wanaema sõna oli mulle püha — enam armastuse pärast ta vastu, kui kartuse pärast, ja ma otsustasin kasku täiptpealt täita.

Ma jäin oma mängufeliksistega üksi. Igawust ei olnud karta, sest olime sellega juba harjunud ja päewatõrd oli enam-wähem teada.

Nõige pealt, kui pätle tuppä hakkas paistma, läksime kule-kanaga ahju alla auku laabitsema ja tuhitsema. Ahju alla vastu pörandat olime kolme kesi nokitsenud suure sügawa augu. Päewal tuhitsefid kull kanaga selle äärel lahtise liiwa sees ja kõjel hoidsin mina seal oma korja. Nii ka täna. Senni, kui mina omi kariloomi august wälja sikutasin, waa-tasid kull ja kana kannatlikult wiltusilmaga pealt. Alles siis, kui wallalt liiw kõie wäljas, tohtisid nad tuhitsema tulla. Sõprust ja usaldust üksteise wasta jattus; kull kanaga tuhitsefid ja mina walasin peoga liiwa peale.

Oli see töö tehtud, siis lasin pörja aseme alt sekka. Algus sõgestumäng. „Oh, oh!“ tegi kstri, kui koeramoodi neljakäpakile tema poole haukusin ehk sabast pisut sikutasin, ja tormas kanade sekka. „Tohoh, kurja!“ sai kull hüüda ja oligi eest ära aseme serwa peal, kust ta hädaohtu aimates teist-poolt hotatas: „Maine, tee jääred!“ See oli hilja, sest juba järgmisel filmapilgul kihatas häbelik kana kõigest kõrist „kurrat!“, kui pörjas tale ninaga saba alla mütkas, ning lendos istme korja otsa, kust alles sõim lahti pääsis sarnase pörsaliku häbematuuse vastu.

Mõnikord jälle olid nad õige leplikud; iseäranis siis, kui pörjas pisut sentimentaalsemas tujus oli. Siis hettis ta wiisakalt kanade liiwahunniku otsa päikese kätte pilali ja kana lõi hellalt nokaga kõbitades talle kõrma taha ehk filma ääre, kusjuures pörjas kiitvalt rõhkis ja laisalt kõrwa liigutas.

Õõbu läks alles siis lahti, kui talle ka võretagant wälja tõstsin. Seele olin ntmelt poksima õpetanud. Ja kui wõitlus lahti läks, siis jäime meie temale kõig alla. Algul pidas minu kolt küll wastu, aga hiljem tundsin, et tema selles suhtes enam erines. Matusin küll siis weel kättega tema hoobid wastu wõtta, aga sellest ta, nähtawasti, lõbu ei tunnud.

Tema oli meist kõige wallatum. Wõnikord wõttis kätte ja tekkis ühe koha peal kõige nelja jala peal korraga niisugust eht Wene tantsu, et meile kõigile lõbu sai waadata. Ehl jälle kargas kõige neljaga nagu pulkade peal kõps, kõps, kõps rehalsa ulse eest üle toa kambriukse ette ja sealt samuti tagasi, nii mitu korda ja ise mögiseb kelmikalt: „Waat, mis wõin!“

Kui etendus mööda oli, jagasime lauajäätud kartulid, silgud ja leiva sõbralikult igale oma teenuse eest. Tall oli ntmelt matas soolaste siltude peale, kanad piidusid agaralt kartuli- ja leimaraasufeksi ja pörsas oli tänulik kõige eest.

Pärast kehakõutust kirjutasin igapähe oma latri, panin kama wana wiiskü alla aseme jalgeotsi munele ja hakkasin ise tarja talitama.

Kari, — need olid pulkadeest tehtud Wuuad, Ammuud, lited, Nõstjud ja — ühesõnaga — kõig majapidamises tarwisminewad loomad. Need tegi mulle wanaema ja osalt niterdashin nad ise. Sooma kuju oli sellejärele, kuidas mõistsid pea kõigata, jalad alla teha, kõrwad külge pista ja saba taha seada. Muudu oli keha kõigil ühtemoodi. Siljem, mäletan, olid mul ka ahrad, äkled, wanakrid ja sugesid kõikjused majariistad; aga seekord neid weel ei olnud; mõistus ei hakanud neile weel peale.

Nii läks aeg kiire toimetuses õhtule.

Oli juba ülgemale hämarik, kui wanaema koju tuli, külast kaasatoodud kosituses lauale ladus ja kustunud piibu tasku pani. Tuleja wõeti kõikide poolt heameelega wastu. Wõigu selle eest ei jäänud ka keegi. Mina sain kõige enne sooja sepiku otsast tüki ja kollasekirju muna ja selle järele kõig korra oma talitust mööda.

Rõõsime wanaemaga naabri sauna. Wabadikud käisid talu saunas; see oli üleüldiselt lubatud wiiskis; aga wiha ja seebi pidi igakõis ise kaasa tooma, samuti mäne pesundu. Wanaema kõig laudi pealt wärste wiha, wõttis kaksakoogu otsast raanda, sidus rätiku kullataha nuuti, pistis piibu tasku ja — lätsime, wanaema ees, mina tema suurerätiku sees

palkajalu järel, olgugi, et maa pisut kewadifest külmaist kohmetanud oli; läidi ju seba teed lumegagi palkajalu.

Saunal oli harilikult kaks ruumi: waja ja saun. Saunas elasid muudu alati lambad, sest lambad armastasid talwel sooja ruumi. Aga saunapäewadel aeti lambad hagarikku ehk rehala. Saunaahi kbeti ära, sõnnikule ja lamale pandi kord puhtaid õlgi peale, lehelise katal, toober sooja meega, teine külмага asetati ahju ette, suur tõrs külma meega loputusels õue waja ette ja — saun oli walms.

Juba sauna kõrvalt läbi minnes kuulduis äge wihtumine, laste nutt ja meeste ning naiste jutt läbisegi. Saun oli täies hoos.

Kojas heitmine pealmised riided ära ja panime seina ääre selleks seatud pingile. Särk wõeti saunas seljast ja riiputati õrrele leili.

„Tere, jätka leili!“ hliüdis wanaema, kummardades uksepiida alt läbi, kusjuures paks aurujuga saunast wälja woolas.

„Tere, jätka waja!“ oli seesolejate wastus, ja wihtumine läks edasi.

Wihtumata ei tohtinud keegi jääda. Kõige enne wõeti lapsed korraist läbi, palwest ega nutust siin ei hoolitud; siis tuli järg naiste kätte, mis meestele tõstis tööd maksis. Mõnikord ei pidanud meeste pead wälja; siis wihtusid naised ise äksteist. Minu wanaema oli ka siin meister; tema pea oli tugew ja läsi wilunud lööma; teda paluti wihtuma. Ja kui wanaema wihtus, siis oli lamajal tänu lahti: „Aituma, aituma, aituma, ole tuhandest terve, aitaks ilka sind ja andku terwist!“ Wihtumise ajal tänas ja õnnistas wihtaw kõik läbi: sauna peremehe ja perenaise, sauna tegija ning kütja, wihtuja ning wihategija.

Peale wihtumist, kui pea ka pestud, mindi kuuma kehaga otsekohse õue maja ette tõrre äärele, walati paar raandatatt külma wett üle keha ja — saun oli tehtud.

Ega peale selle kofe riide ei pandud. Tõrre äärelt wõeti raand ja toodi alasti olles kaewult mõni täis wett ajemele. See sündis ühtemoodi suwel kui talwel. Külma ei kardetud. Oma inimesed wõtjid endid enamasti toas rtiidest lahti, läksid sauna ja tulid sealt alasti särk käewarrel.

Saun oli õnnistujeari ja saunast peeti lugu. Saunas läidi koos kõige perega ning saunas häbenemist loeti eberwusels.

Sojuminek kõhe pärast sauna oli Lombewastane. Peremehe toas peatati ikka veel pisut, aeti paar sõna juttu, pandi piipu, maitseti peremehe kalja ja helbi veel kord tänu.

Kui wanaemaga sauna kõrvalt läbi kobuteel oline, kustus saunast veel õge laste nutt. Teised kõik olid saunas ära käinud, ja naised wõtsid nüüd omakeskel lastel harjaseid. Eeda teht nii: Dapsse leha määriti üleni rukisjahu ja pärmipudruga, kivideti palakaga finni ja wihuti siis maimukest last tulikuumas leilis. Pärast wihtumist jäänud ikka taigna külge walge kord harjasid, mis lapse kehast wälja tulnud. Nii saawat nägu ja leha puhast ning ei tekkivat wiskriffe.

Olles koju tulnud, tõi wanaema ajemele uued õled, laotatas puhtad palakad peale, pühkis toa ilufasti ära ning tõi wärskte sepiu wõiga lauale. Siis oli pühadeõhtu.

Siljem woodisse heitnult pani wanaema püholiku rahuga piibu ettemaatlikult peatjilauale, seadis „filmalaasid“ ette, wõttis wana laudkaastega piibli, keeras lambi pisut suuremaks ja luges. Mina kuulasin, lammas tallega mäletsefid, pörsas magas ja kull pennil ajas kanale unes kurri.

Wanaema lõpetas lugemise, pani piibli laudile tagasi ja seadis piibu põlema.

„Soo, hüüa nüüd Gesjukene ilusti kaisju ja jää magama. Homme hommikul aratan sind päewatõusul üles, siis näed, kuidas päike mängib,“ ütles wanaema ja puhus tule ära.

Meid wanaema sõnu jäin mõtlema, wahtides aineti pimedasse lattu, kus wilkatasid wahest wanaema piibust walguse rõngad ja kustusid. Meed ja wanaema jutt päikese mängust Siharõtte hommikul tõi kaasa muinasjutulikult õudse ja põnewa uudishimu.

„Aga mispärast päike homme mängib?“ küsisin.

„Sellepärast, et Siharõtte õffel mete lunastaja Gesjuka hauast üles tõusis ja päikesel on heameel, ning ta mängib headele lastele,“ wastas wanaema.

„Aga, kuidas ta siis mängib?“ küsisin ma uudishimuga.

„Külal siis näed,“ waigistas wanaema ja kääris magama jääda.

Magama ei saanud ma kaua jääda ja küsida enam ei julgenud ma ka. Mind piinas uudishimu ja iseäralik salajane hirm. Mälja ei wõinud wanaema heita, sest ta ei wa-

letanud mulle kuni i. Kindlasti pidi see õige olema, sest seda
uskus wanaema ise ka.

"Päike mängib headele lastele, kui ta homme hommikul
tõuseb; see võib ilus olla. . ." sõnisin mõttes edasi, kuni
olin uinunud magama.

Hommikul ärkan üles, päike on juba kõrge ja paistab
üle aaseme nõestlääkivale seinale. Päiksepaistuses liikusid
puulehtede warjud. Mu silm jäi nende peale peatama. Ei,
see ei olnud päikese mäng. Wanaema pihutab minu kõrval
rahulikult ja popsiib piipu.

"Wanaema, miks ja muid ei aratanud, kas päike män-
gis?" küsisin kurwa kahjutundega.

"Küllap ta ilka mängis", vastas wanaema kindla ra-
huga: "aga ta tõusis täna päikse pilwe ja ei paistnud, selle-
pärast lasin sind rahuga une täis magada."

Ja kui jamal silmapilgul pilw päikese kattis ja tuba
hämardus igawaks läks, siis sai meel nii kurwaks, et pea
waiba alla peitsi; ja jalaja nuttes mõtlesin, et olen wist halb
laps olnud, et päike ei mänginud ja töötasin südames pare-
maks saaba.

Wanaema wististi mõistis mind, pani taskesse kae mu
ümber, jures enda wastu ja ei lausunud sõnakestki.

Õhmine mälestus.

Kui wana inimesed endid mäletama hakkawad, selle
kohta ei ole wist kindlat aartat ega aega saadud määrata.
Igatahes on küll see selge, et inimesed endid sellest east mä-
letawad, kui nad juba rääkida mõistawad.

Minu mälestuses aga püsib pilt lapseasi, kui ma weel
rääkida ei mõistnud, ja sellepärast on tema iseäralikum ja
armsam teistest lapsepõlwe mälestustest. Ta on küll iseene-
stest siuta, aga weel praegu naermapanewalt elaw.

Üll wististi umbes märtsikuu algu leispäew. Päike
paistis heledasti läbi aasende kinnistisele sawipõrandale, juhti-
des kahte tolmujuga wistu läbi toa. Sues sätendas lumi ja,
waadates aknast wälja, lõi kas walgujerohtus walujasti filmi.
Aga toa tegi see nii rõõmsaks, et minu kiltana ja häälitjema

pant. Postab nagu praegu veel kõrvu ise oma sõnata klamine. Rutt ja tana nohtisid wanaema woodi ees päitepaistel sulgi ja lammas tallega mäletesid. Wanaema istus akna all ja nohtis midagi teha, kuna piibust tulew suitsupilw enne finisena ja, sattudes päite kirtewiht, halli pilwena kerides edasi liikus.

Minule oli pandud ahjukõrwale pörandale punase mustakirju waip ja sinna peale padi mängimiseks ja puperdamiseks. Aga jätab mul juba wänderbasid all, nii et ma waiba peal ei püsinud. Olin läinud rehalsa ulse alla, et sealt jooks-tes hoopu wõtta ja siis peaga kukkuda waibal olewa pehme padja sisse. Basin sealt filmad üle tua ja kilksin ise wanaema poole, et kas ta näeb, kuidas ma jooksen. Ja meeles on waaruw jooks ning lallutaw jooksele laasahüüd: äti, äti, äti, kuldi, kuldi, kuldi, kuldi, pops! — ja peaga padja sees olingi.

Ja siia padja sisse suri mälestus enesest mitmeks aastaks. Kogu mälestusjäänud pilt kestis ühe filmapilgu ulatufel. Alles siis mäletan ennast jälle, kui juba tegin kälawahel loerustükka ja kui juba palju muutunud olin.

Kuid nii selge, kui esimene, nii sügaw ja päiteawalge et ole ükski teine warajase lapsepõlwe mälestus. Sellepärast on õige, et mida kaugemale lapsepõlwe, seda elawamad on mälestused.

Õige tantfii.

Oli widewil. Kanad olid juba õrrel ja lammas nohtis wiimaseid kõrsi päewajest portsjonist. Ahjus leegitses tuli wiimastes tükides ja tuba oli alt selginud; suitsuwingu oli ühtki weel parte all, ja Dõt wõis üle rehalsa läwe wäga hästi näha, mis toas tehti.

Dõt oli siis juba suur siga ja elas rehaldas Päitju kõrwal põhtudes. Aga ka tema noorepõlwe kodu oli olnud wanaema aseme all. Sellepärast ronis ta nüüd ka ikka üle läwe tупpa, kui üls lahti juhtus olema. Ja lahti oli üls enamasti siis, kui toas tuld tehti ehk pühkmeid wälja pühiti. Dõt oli sellega harjunud, sest siis langes tema kārja ette ka

ikka midagi: kas mõnt nigupea minu napu wahelt ehk mada kartulitükki pühkmetest, mis lanab Dõdile jätanud.

Dõdi ei unustatud nagu ennegi; aga et ta nüüd weel tuppa ronis, see polnud wanaema arwates suure sea kohta enam wiisakas, olgugi et ta õige korralikult ja sõbralikult enast illes pidas. Ta tuli enamasti siis, kui keegi kolde ees istus, müstas ninaga põlwest ja rõhks: „Sa sõbb, wiska koored mulle!“

Hoolimata Dõdi sõprusest, ei meeldinud sarnased kilas-käigud wanaemale ometi, ja ta õpetas wiisjaga Dõdi ufje taga seisma.

Dõt wingus küll ja pahandas, et see ülekohus olewat, aga — õppust wõttis.

Sellest ajast wõis ta ainult üle ufje waadata ja oodata, kuni tale midagi antki ehk ette wiisati. Et ta tubaseid toimetusi tundis, siis waatas ta wanaema talituse teadliku rahuga pealt ja ei lastnud enast niilaua äritada, kuni teisi loomi talitati. Aga niipea kui wanaema seakappa nurgas liigutas, siis ei püsinud Dõdi süda enam rahul; ta ajas end efimeeste sõrgadega läwe najale püsti, ja rahult rõhkimine muutus rõõmsaks ohkimiseks. Ja kui wanaema tale sõõgi juba molli kallas, siis ei jõudnud Dõt heameele pärast muud ütelda kui „oeh, oeh, ole terve, ole terve!“ ja katjus et nina nolssti jisse sai ning lõntfima.

Duleb tähendada, et loomade filmad pimedas põlewad. Käikivate filmade kohta üelbaks: „Põlewad nagu hund-i peas“. Lamba filmad põlesid sageli nagu kaks sütt nurgas.

Ja täna õhtul waatas Dõt samuti üle ufje, poolpikul filmad kilasid peas, kui wanaema õhtusi toimetusi tegi. Mina kütitasin koldekivil ja pidin kartulite järele waatama, et need ära ei põleks. Silgud pahlaga seifid kolde nurgas ja ootasid, kuni wanaema kartulid wälja wõttis, sõed ette tõmbas ja nad siis süte peale kippjema pani.

Nii kolde ees istuda ja põlemaße tulle wahtida oli minu armsam ajawiide. Siin wõis ka hõõguwa kapiiga tule-ratast teha ja õlekõrt juitsutada.

Tuli oli elaw, ja kõiges selles elus oli midagi nagu kurba ja muinasjutulisi. Tulle wahtides käisid mõttest läbi kõik wanaema jutustustes ettetulewad kujud ja juhtumised: Waelapje lugu leibadega ahjus, Metfamoori ahjukütmine,

tus ta wafelapje ära tahtis klapsetada, rehewapp ja wanapagan, pörgu wanamoor, kes halbu inimesi ahjus orgiga liigutab ja palju muid piltsid.

Oli alati kurb waadata, kui puu latw põles ja tüwi nuttis, pisaraid tilkus ja nuutsus. Aga kui juhtusid toore kase-olfa tuuma põlewasse ahju wiskama, siis tahtis süda otse lõhkeda nähes, kuidas oksake tule käes wäänles ja pöörles ja walupärast haledasti wingus, kuidas pungad filmapilgul paisusid ja siis lõhkesid, kuni oksake korraga üleni põlema plahwatas ja järgmisel filmapilgul jöena ahju pörandal lames.

Teistjuguine elu oli ahjus, kui puud kõik ära olid põlenud ja ainult uumawad sөөd ahju tagaseinas õnalt üksteise najal seisid. Üksikutest sütest ja nende wahete jäänud tuhjadest awaustest kujunesid kullast lossid ja elumajad, toad ja kambriid, kus sees oli palju hõbedat ja läikiwaid kallistiwat ja kus elajid tulewaimukesed. Üksikutest sütest kujunesid kõikjugu imeloomad, asjad ja olemused, mis sellejärele muutusid, kuidas walgus ahjus wähemaks sai ja sөөd tuhale põlesid. Sageli olid seal wäikesed tulenukukesed, kellel filmad, nina, juu ja õrnast hõljuwast tuhast nagu udujulest juuksed peas.

Isäärants huwitaw oli waadata kustuwat sütt. Algul katits teda õhuke läbipaistew tuhatorb; tuleke mähtis ennast nagu loorikese. See loorikate läks itka paksemaks ja tulesüdamete wäiksemaks, kuni ta wilmati paistis nagu täht läbi pilwe. Neid oli mitu, mitmes juuruses; ja neil olid ahjus päikesed, kuud ja tähed. Kui siis tulesüdamete pilwesüdames täiesti kustuma hakkas, siis löt ta enne wiimast kustumist häkki weel torb helendama ja kustus nagu wäik pilwe.

Ka praegu nii tulle wahtides, olin koguni unustanud, et kartulid põlewad. Mötetest ärtasin alles siis, kui üks popjus ja teisele wasta külge weeres nagu oleksid nad elama hakanud. Öödi filmad põlesid itka alles ukse wahel nagu Wana-tondil ja ootasid kartulikoort. Wanaema oli kauemaks ajaks toast kadunud ja Öödi ilma jäänud. Mul hakkas taht halemeel ja ma mõtlefin tale selle eest terve sooja kartuli anda. Äitpifin ahjust ühe juba pooleldi sөөle põlenud kartuli wälja ja wiskasin Öödile üle ukse ette, mille see köhe suhu haaras.

Müüd nägin alles nalja. Ööt jooksis esimehe hooga põhku, sealt, pühud seljas, laepealse redelt alla ja ajas selle

kolinal Päitsule laela; sellepeale hakkas ta siis kaset rehajat imeliku inepti ajama ning ise, toetades tagumiste jalgade peale, esimestega hüppama. Mina jooksin wanaemale, kes parajasti uksest tuli, ütles, et tule waata, — siga mängib ise pilli ja tantsub.

Wanaema waatas waguši pealt, kuni Dõt tantsu lõpetas ja wastu seina karska hõõruma hakkas ning küsis siis, et pois, mis ja seale andsid. Kui paha aimamata ära olin kõneleunud, ütles wanaema andeksandwalt, et seale ei toht kuuma asja anda ja et ega siga kass ole, kes kuumale toidule nina ligi ei pista.

Siga on rumal ja ahnab kuuma kartuli suhu ega lasse enam lasti, kuni kartul juus ära jahtub.

Siljem, kui kõstri sealajas käisin, siis oli mul sellest õpetusest abi. Kõstril oli wana kirju orikas, kes mind kuulas, sõna ei kuulunud ja pahapeal käis. Kui mu süda nii täis oli, et ta enam muidu kuidagi rahuldust ei leidnud, siis panin ta nuhtluseks oma ees niivõisi inepti ajama ja tantsuma.

Wanaemal kosjas.

Oli üks esimestest ilusatest kewadpäewadest. Wanaema aiataga põllufargel sarapuupõõsastes walgendasid suwtülased; külawahe aiapeal sumisesid tilkerperi põõsad ja wana remmelgas mesilastest; üle kajakõllu lendasid esimesed kollased liblikad.

Wanaema oli loogu oma majalistega aias tööl: ta ise kaewas tubaka taimelawa, kull otis kanale wärste mulla seest tõukusid, põrsas hõritas waguude wahel jaba ja lammas õpetas aiaääres talle noort rohku sõmma.

Mina wahitsin, milts peos, kas kufagilt mõni liblikas ei ilmu, kellele järele jaoks lipata. Enamasti tulid nad aiatagant sarapuupõõsastest, lendasid üle wanaema mulluste kajakadade ja kadusid naabri aeda, kus neid palju lipendas tilkerberi ja sõstrapõõsastel.

Mõbda lendas neid küllalt, järele lippsin mõnelegi, aga mütsi ei saanud ma õhkelegi peale. See täitis mind päris

jahimeheliku järeljätmatusega, ja ma otsustasin neid naabri aias taga ajama minna.

Naabri aeda viis mulle üle wana poolwartsenud kiwi-
aia. Neljatollakile ronijin sealt oma abiga juba hädaohuta
üle; kukkumist polenud enam karta.

Olin parajasti naabri aias ja sihtisin liblikaid, kui kor-
raga kuulsin pilli häält, mis kostus naabri kambri läbi lah-
tise akna. „Naabri Juku mängib pilli“, mõtlesin. Pill oli
ilus kuulata ja see meeldis mulle; jätsin liblikad üksteist ise
taga ajama ja läksin akna alla vaatama, kuidas pilli män-
gitakse.

Naabri Juku oli küürakas poiss, suur jutumees ja ostas
hästi pilli mängida; sellepärast kutsuti ta tihti pulma ja
hüüti pulmapillimeheks. Praegu istus ta ajeme serwa peal,
hoidis küüru vastu seinu ja mängis. See küür mulle
jugu ei meeldinud, olgugi et mind sageli selle otsas tant-
sitas, ega et ta hästi nalja heitis, muudu hea poiss oli ning
pilli mängis, siis et teinud küür suurt wiga ja me wõisime
päris head sõbrad olla.

Naabri kambri oli uuema fassa moe järele tehtud ja
hüüti „fassa-kambri“. Nii hüüti kõiki uusi kambriid, mis
sel ajal hakkasid tekkima wanade rehetubade otsa. Selle
nimetuse teenisid nad sellega, et sinna suits sisse ei käinud,
waid tuld plüüdi peal tehti. Uhes „fassa-kambritega“ tekkisid ka
esimesed korrinad katustele, ja kogu kihelkonnal oli teada,
kellel korrinaga kambri oli. Et suitsu sisse ei käinud, siis
olid filedakstahutud paikidest seinad puhtamad, mida tüdrukud
ja lapsed ehtisid „piltidega“ — komyweki, šokolaaadi ja muude
reklaamisjiltidega, mis kaupmeestelt kauba peale saadi. Kambri
põrand oli enamasti ka laudadest ja üle, olgugi, et teda
harwa, ehk mõnes kohas ka pea kunagi ei pestud. Suwel,
kui toas rehte pekketi, siis elas kogu pere kambriis, kuna tüd-
rukud siis aidas magasid; talwel, kui suur pere taas elas,
magasid peretütred kambriis. Sellepärast oli „fassa-kambriit“
weel teine nimetus, nimelt tüdrukute ehk noortekambri. See
kambri oli ka suurem ja walgem ning tema aknad käisid hin-
gede peal lahti. Suwel oli alati kambri aknadel topstute
sees ümmarguselt ja ühetasaselt laotud lillekimbud ja laepaa-
ride wahel närtsinud meid, mida laupäewiti uuendati. Ka
praegu ripendasid Juku ajeme kohal lae wahel paar noort
hiirekõrwul kaseoksa sorukile alla.

Ma olin täht aega Zuku mängu pealt waadanud ja hüüdsin nüüd läbi akna: "Tere, mis sa seal mängad!"

Pill Zuku põlwelel tegi järsu käärtu ja jäi seisma.

"Tere, naabri peremees!" oli Zuku lahle wastus: "No, tule koo kambri, wõta istet, paneme piipu ja a'ame juttu ning jedasi."

Zuku pani pilli padja peale, ronis ise asemelt maha ja tuli akna alla.

"Tule, ma tõsta ju siisjamaft läbi akna," ütles ta ulatabes käsi minu poole. Wäike lend läbi õhu ja ma olingi kambriis.

"No, mis sa siit mängad?" küsisin uuesti, et jutule algust teha.

"Ma õpi lugufi, mis ma ju pulmas mänga; ju ikka warji kosja lehad ja mind siis pillimehels kutsud? Sa ju ikka koo täht meest ja ega aega malka wiita", wastas Zuku meelitawalt.

Si tahtnud kuitagi tunnistada, et ma mees ei ole ja meestel on kõigil naised. Larwis siis ennaft näidata mehena ja olla teiste meeste moodi. Wastasin seepeale siis päris kindla enesetecdmusega: "Eks ma ikka warji leha kosja koo."

"Kas pruut on juba walmis waadatud?" küsis Zuku jõbraltkult etasi.

"Walmis juba," oli minu wastus.

"Eks ütles siis moole koo, keda wõtab, siis ma tule isamehels, toome kosjawiinad äe ja teeme asja läbi oort," meelitas Zuku omawiisi, millele ma wastu ei suutnud panna.

"Ma wõta wanaema," wastasin kõhklemata, sest jeda, kes mu pruut on, oli minulft küsitud ennemgi mitmel korral, ja et wanaema see oli, selle üle ei pidanud kellelgi kahtlust olema.

"Aga sa pole wanaemalt küsinud, kas ta sinule koo tuleb," arwas Zuku kawalalt.

Ja, tõepoolest jeda polnud ma küsinud. Olin teda küll pruudiks pidanud ja teistele jeda ütelnud, teadsin, et ta mind armastab, aga kas ta mulle ka naiselks tuleb, jeda polnud ma talt eneselt kunagi küsinud ja ta ise pole jeda ka ütelnud.

Zuku märkas minu segadust ja ardis kelmikalt nõu:

edasi." "Sa mine kofe ja küsi wanaema käest, siis räägime

Usti paistis mulle tõsine ja ma ronisin tagasi üle mulgu, astusin wanaema ette, panin kaks kätt mehe moodi selja peale ja küsisin päris tõsise tooniga:

"Wanaema, kas sa moole naiseks tuleb, kui Sind kofin?"

Wanaema lõi labida mulda, tõusis püsti, wõitis taskust tubakakoi, hambast piibu, koputas pöidla küüse vastu tuhast tühjaks ja hakkas uuesti täitma. Sellejuures waatas ta mulle tõsise lahkusuga otsa ja wastas:

"Sa oled mind ikka pruudiks pidanud, ju ma siis tule."

"Siis tulen sulle naabri Zukuga kosja; ta toob wiina ja tuleb isameheks," oli minu mehelik wastus.

"Aga sul pole ju hobust ega wantrit, kellega õpetaja juure sõita," kahles wanaema.

Selle peale põlnud ma jälle mõtelnud. Uasin pea rinnale, pidasin pisut aru, pöörasin siis sõnalausumata ümber ja läksin uuesti Zuku poole hobust kauplema.

Pärast selgus, et talistusi hirmus palju oli, mis kõik tulid wõtta: magedetegemine, õllekeetmine, nõudepoetamine, pulmalistekutsumine ja hull muid toimetusi ning ettewalmistusi tuli läbi rääkida. Wististi korda kümme wõi rohkem pidin üle mulgu ronima ja lahewahet käima, enne kui asja nii kaugele korda sain, et Zuku ühes wiinaga õhtul lubas melle tulla, kus kosjad pidime ära jooma ning siis pühapäewal kiriku lugemisele sõitma.

Õhtul hakkasin juba aegsasti ootama, millal Zuku wiinaga tuleb. Wanaema talitas loomad ära, pühkis toa puhkaks ja pani supi sütele sooja. Aga Zuku ei tulnud.

Wanaema hakkas juba magama seadma, kui ma enam ei suutnud wastu panna ja küsisin:

"Miks siis Zuku kosjawiinaga tuleb?"

Wanaema talitas rahuga edasi ja ütles rohkem noomimalt, kui see harilikult ta jutus kõlas:

"Jäta nüüd see jutt korra järele! Kas sa siis aru ei saanud, et ta su'ga nalja tegi? Mis sa laps weel kosjast tead. Kaswa enne meheks."

See oli juba liig. Mind oli siis lihtsalt petetud. See tähendas, et ma ei ole mees, et wanaema mind ei armasta, et hobust ega wantrit ei ole, et kiriku ei saa sõita, et pulmasi

et ole ega mitte midagi sellest, mis meele oli mõtetud tšena ja maksnud palju waewa.

Sarnane lootuste kokkulangemine oli n i walus, et ma nutma hakkasin ja nuutsudes asemese pugessi.

Siimest korda ei jutustanud wanaema mulle juttu, waid poppis waitides piipu, kunni ma walutawa südamega magama utuusin.

Pühapäewa mõnu.

Pühapäewa wõttis wanaema tõsiselt. Siin ei olnud korb seatud kombest kõrwaletaldumisi. Magu ta wõttis ärtpäewalt ja töbajalt tõi, mis kuidagi wõis tuua kasu elamiseks ja ülespidamiseks, ilma et armu oleks annud iseenele, samuti wõttis ta pühapäewalt tõi rahu, puhkuse ja mõnu. See pühapäewa wahu peegeldas isegi ta näol, kuulus häälelõlas ja awalbus liikumises.

Kui nägin, et wanaema toa juba hommikul ära pühkis ning külma tangupudru hapupiimaga ehk koorekastega lauale tõi, siis teadsin, et täna on pühapäew ja siis tohtisin julgelt uusi püksi kühida. Aga ma teadsin ka, et ma terve päewa siis ennast uute pükste määrilisest ärewal pidin pidama, ma ei toht nud mulla sees püherdada, aia ega puude kaelas ronida ega ratsutada.

Pudru hapupiimaga oli sööbub. Wanaema koristas laua ära, wiskas pudruraasukesed kausi põhjast kanade ette ja pani kausi katla lattu. Laua otsa peale laotas ta siis puhta käterätiku, tõi sinna peale laudilt piibli, jutluse- ja lauluraamatu ning lülitas silmallaasid paelapidi üle puhta pearätiku nina peale. Smellikult täis rahu olid ta liigutused, kui ta siis uuema õlepõhjaga istme laua ääre tõi ja ennast selle peale istuma seadis; kadunud oli ärtpäewane kärsitus ja tõttawus. Selle järele wõttis wanaema leheküljelt, kuhu õle-kõrs wähele oli pandud, wastawa pühapäewa jutluse lahti ja luges.

Minule pühapäewal niterdamiseks ega oletamiseks nuga ei antud, waid pidin jutlust kuulama ja mõisin siis pärast ühes wanaemaga külasse minna.

Jutluse luges wanaema walju ja selge häälega, nii et mina jeda kuulata wõis. Aga kui ta pärast piiblit luges, siis luges ta endamisi ja ma wõisn siis ka toast wäljagi minna.

Enamasti istusin ma siis kambri nurgal suure kivi otjas, kust paistis terve küla wält, pooled küla põllud ja kõrtsifine kirikutee. Suwitaw oli siit waadata inimeste liikumist kogu filmaringi ulatusel; kõik nad sammusid tornikella kutsel ühele poole ja kõitide liikumises tundus seesama rahu ja kindel otstarb, mis wanaema pühapäewa talitustest.

Wanaema pühakul toonil loetud jutlus, ta pühapäewalik näoilme, ühetooniline kirikufella helin ja kiriku poole walgun rahwas kokku löid tõesti niisuguse meeoleu, et nikerdada et tahtnudki ja ka enese sijemiselt tundsin päris teistsugusena.

Kui kirik siise oli lõõdud, panti wanaema raamatud omale kohale, kutsus minu ühes ja läks külla.

See külastäit ei olnud harilikude laadi, mil käidi, enamasti hämariku ajal, juttu ajamas ja päewatüsimusi harutama. Pühapäewa külastäit oli mõnuasi, isemoodi meestele, isemoodi noortele ja isemoodi naistele ning lastele.

Mehed läksid kiriku ja sealt kõrtsi. Noored kogusid endid kirikust tulles külamahale ja sealt kiige alla, kust siis kõrtsid kiige krääsumine, pill ja ringmängud kuudikuni.

Kogu jäid naised, kellel olid lapsed karjatada ja hoida. Need kogunesid siis tuumuskondadena jalkabesse ja löid kusagil kas suuremas talukambris wõi suwel aias puude wilus laagri ühes; lapsed müterbasid palatatel eht rohul ja naised ise põõnutasid pikalt pead üksteise süles.

Carnane pikutamine oli suurepärane mõnu maitsmine. Pikutamine iseenesest polnud küll weel kuigi suur löbu; aga mis olemise mõnusa tegi, — oli peadeotsimine. Carnased naiste-laste omawahelised pühapäewased mõnustemised lõppesid alati hulgalise peadeotsimisega.

See talitus oli hädapärane tarwidus puhtuse mõttes ja weetlem mõnu pealegi. Ja kellel oli siis lõepoolest äripäewal aega päid harida, pealegi kui neid pörandat mööda palju weeres. See oli pühapäewa töö. Siis wõeti juba kõik korraga ette ja tehti põhjalik töö. Kammn ega hart situ üksi ei aidanud, waid pärast jagemist otsti kõik pead kordamööda hoolega läbi.

Peaotsitaw lastis pea otsija sülle ja otsija asus pool-
nürida pussiga ametisse. Rõdige enne aeti siht läbi juukste
otsa eest kulla taha. Sihtee uuriti hoolega läbi, ja kui
ledagi näha ei olnud, kaabitseti noaga kõõm ilusti naha kül-
jest lahti. Selle järele aeti roobastikku esimesega järgmine
siht umbes nelja-wite juukse laiuselt, kusjuures esimese siht
poole pööratavad juuksed samuti hoolega läbi waadati. Suh-
tus, et mõni wihataw olemus põgenemisel filma puutus, siis
oli ta ots siinsamas küüne peal terariitista all. Sarnase hoole
ja ettemaatusega kestis töb, kuni wiimane juuks peas oli läbi
waadatud ja kõik kõõm naha küljest lahti kaabitud.

Otsijal oli tegemist palju, aga seda mõnusem oli pea-
otsitawal. Sagebasti jäi wiimane sarnase nolitsemise all nii
magusasti magama, et tal unistades jalad koorawtisti sibama
hakkasid ning uneila juust otsijale sülle woolas.

Wanaema käis sarnastel kordadel enamasti Rõstri.
Rõstri oli ühe lähedase talu nimi, tema wanad olid lahed ja
armsad inimesed, pealegi wanaemaga pisut suguluswerb, ja
neil kaswas suur õunapuu aed hulga mesipuudega. Minulese
lapsena oli neil nelja-witeteistkümnne aastane tütar.

See tebrätäheline walgepäine tüdruk oli minule armas.
Külal wist sellepärast, et ta kord käige hingega ja elawalt
ofa wõttis minu õnnetusest.

See oli ühel laupäewa õhtupoolikul. Oli kange tuuline
ilm. Oma loputas kambri otsas pesu ja kallasin suure kiwi
otsas. Suure kiwi alla, seinä ja kiwi wahäle, oli jalust
wihatud kõiksugu wana kola, telliskivi- ja pudelitükke. Need
olin sealt toonud ja tegin neist suure kiwi otsas parajasti
maja, kui korraga nägin, et Rõstri õisi külawäljalt meigu-
dega tuleb. Wististi olid need metsast toodud wärsked wih-
okhad. Mina tõusen püsti ja hüüan: „Rõstri õisi, too
moole kosa meigusi!“ Samal filmapilgul tuli tugew tuule-
hoog, haaras minu hõlmapiidi ja wiskas peaga allapoole pu-
delitükkide sekka. Wälestus kustus. Oma oli mind mines-
tanult wõtnud ja tuppä wiinud. Alles hiljem tean, et se-
tud peaga haige olin, mil Rõstri õisi mind igapäew waa-
tamas käis ja ikka kõneles, et tema minu haigusel süüdlane
olewat.

Ta püüdis hiljem jeda isegi nagu heaks teha, sest ta muu-
tus minu wastu neel paremaks kui enne. Igal wõimalikul juh-
tumisel püüdis ta minule anda oma kaitset, kui teised mind

ta nokkifid eht pilkafid, wõi kuidagi teifiti kurja tegid, mille eest ennast oma jõuga kaitsta ei suutnud.

Mälestus sellest tüdrukust on praegu sama elam, nagu olefin eile ta'ga ühes wallatanud. Tema enese kurb saatus on hoidnud mulle selle mälestuse ilusa, olgugi, mähitult kurbusse: ta suri noorena ja teda leinati wanemate ja kõigi teiste poolt walusamini, kui teisi surnuid.

Ta kõstri wanabel oli minu jaoks hellam naeratus, kui teiste laste wastu, ja kui talwel wiljakiristus teiste kellegi jaoks õunu enam ei olnud, siis leidus minu jaoks ikka weel mõni. Ning wanaema häälekõlas oli ta palju rohkem õrnust jutustades kõstri wanadego, kui mitu teistega juttu ajades.

Sellepärast oli heameel alati suur, kui wanaema mind kõstrile kaasa wõttis. Ja täna lippasin juba kangel ees üle mulgu, kui wanaema nimetas, et tee sinna poole wiib.

Kui kõstrile jõudfime, olid paar naist juba sülelaste ja juurematega keldri kõrwal wärste rohu peal kohad walmis wõtnud.

„Tere, head pühapäewa!“ ütles wanaema piipu hambast ära wõttes ja peatas naiste juures.

„Tere, jumaline!“ oli naiste ühine wastus: „Et wõta plati koa, siin ju, tänu taadile, ruumi on. Egas me peremehe rohule liiga ikka tee; paljulest meid siin, ja kõstri peremehel rohtu, Jumal tänatud, jattub.“

Mul tuli kõigile korrast patfi lüüa, enne kui istuda tohtifin.

Keg oli kõige kaunim: Terwe suur puuwiljaaed walendas õitest ja sumises mesilastest. Hooti tõi kerge tuuleõht puude otjast hulga õielehti ja wiskas nad kaugeemale sametillisele rohule. Sirelid, jasmiinid ja toomingad lõhnafid. Üle põldeanulgu lainetas roheline rukkis. Ja siit keldri kõrvalt kahe firelipõõsa wahelt oli see kõik korraga näha.

Natulese aja pärast tuli Viisi, kes seni toas oli talitanud. Esmese sõnaga haaras ta minust kinni:

„Tere! No, pois, kas patfi lõbb, siis saad midagi?“ ja ise ootab ja naeratab.

Teadsin küll, mis saan ja ei mõtelnudki jonnida. Kui mu kää peosse sai, küsis ta juba ise: „Kas mett-leiba tahad, ma leha ja too soole?“

Ei ühannud tõendada, et tahan ja waitfifin, kuna Viisi tehmikalt närdes nämmis:

„Poiss, ja häbenen,“ ning lippas ise minema.

„Barsti tuli ta toasti kanikas leiba ja meekausi käes.

Kõige enne jatu mina suure wiiluka, kuhu Siisi patjult mett peale määris, sellejärele teised.

Olid kõik meelewad ära sübnud, wiis ta leiba ja kausi tuppa ning hüüdis tagasitulles juba eemalt minule:

„Poiss, too nüüd pea sija!“

Ega ma vastu ei olnud, aga ma tahtsin, et Siisi mind oleks püüdnud, ja lippasin eest ära aeda pööjaste wahela. Kaugele ma ei saanud, sest Siisi oli kiirem, wöttis kinni, haaras kaenla nagu põngerja, pani mu palakale teiste juure ja furus pea sülle. Enam ma vastu ei puigelnud, waid lasin sündida, mis sündima pidi.

Siisi oli minu ja wanaema vastu hea ja sellepärast haaras ta ikka minu pea esimesena põlwelele ja sellejärele uinutas ta alati wanaema oma sülle magama.

Sarnane peadeotsimine oli naiste armsam pühapäewane mõnutsemine, millest lapsed kohustatud olid osa wõtma.

Mulb.

Midagi peab olema armas, millest ilalgi ei lahtuks, et õnnes, ega surmas. Armastus hoiab inimese hingeliselt tugewa, rõõmsa, ausa ja puhta.

Aga ma tean, et on inimesi, kellel midagi armas pole peale nende eneste. Kuid see enesearmastus ei kanna neid; nad on ometi õnnetud ja elul pole nende silmis wäärtust.

Et ab midagi armastada wõima lõpmata ja tingimata, peab armastada wõima ohwerdades enese. Aga tihti ei ole inimestel midagi, mida nad armastaksid. Sellepärast on inimesed halwad.

Wõtlen ikka jälle wanaema peale. Tema ei kurnud kunagi palju elu üle; paistab, nagu oleks ta õnnelikult jäänud igawesti. Tema palgest ei kustunud elu lõpupärimilgi temale omane seesmise rahulduse ilme. Inimestele suutis ta surmani jääda wahettegematalt andeksandlikuks ja enese mured ning walud kandis ta alati nendest üleolewa rahuga.

See kõik sündis nagu millegi suurema nimel, millele ta sundmata ohmerdas enese; midagi kandis tema elu, milles ta leidis elu ja mida ta armastas.

Ma ei suutnud kaua mõista, mis oli sellele inimesele elus üle jäänud armastada. Elu oli ju teda jätnud peaaegu ükspäeva ja ennem küll kurbusele ja kaebustele teinud südames ajeme: mees oli tal ammugi surnud; temast järel oli wanaemal veel mälestus. Poeg oli mõisas tubjaks, siis aidameheks ja pärast walitsejaks, hiljem isegi rentnikuks, läks siis linna, hakkas saljaks ning salgas ta nimegi. Teine poeg teenis kroonut, näitas ennast peale selle kord ja kadus. Tütar oli mehel, ja kui wanaemale külla tuli, siis tõi ainult kurbuse kaasa ning tarwitas isegi troostiks oja wanaema südame warast.

Mees näib, kui kaugele läbi mälestuse mõtlen tagasi wanaema peale, näen ja saan aru, mis wanaema südame noore hoidis ja mida ta armastas nii, et hinges maad ei olnud kurtmistele.

Ühe oli elu wanaemale üle jätnud, mida ta armastas sooja ja elawa hingega, — see oli muld.

Ma olen nüüd inud elus inimesi, kes iskawad kulda, järwaid kawa ja siidi. Aga need on teinud inimesed küll rikkaks aga mitte õnnelikuks.

Minu wanaema armastas mulda ja oli õnnelik. Ja nti õnnelik wõib olla ainult see, kes usub armastust.

Kewadel, kui muld lume alt wabanes, siis loitis wanaema pill tihti kaua üle veel toore ja jaheda mullase pinna. Mõnikord waatas ta aineti ühe koha peale, nagu näeks ta maapõue südamesse. Sellejuures oli ta pill nii soe ja silmis niipalju taewast ning päikest, et selle all maapõue tahtmatalt julas ja eluse äratama pidi.

Wanaema lohenidas mulda, ja kättes nagu olets olnud armastaw hellus. Iga kokkuaibunud tükkese puserdas ta näpu wahel hoolega peeneks, heitis iga ettejuhuma kiwi kaugele kõrwale ja puhastas iga umbrohu juuresele mullast ja wiskas alles siis jaa wahela. Ta paitas õrnalt käega jaa filedaks ning pistis sõrmega ettevaatlikult taimne mullasse. Rattis mulla üheses jaheda õhu eest waiba ning õlgedega kinni ja awas hommitul päikesele.

Kui wanaema tehaõnnitustes leiwapalustest wõttis, siis istus ta sinuajamasse jaa wahela ning pani leiwa silguga

Peenra serwale puhta mulla peale. Muld oli puhas ja mulla peal wõis süüa ning mis tahes teha, wõts pea mulla peale panna ja magada.

Wanaema tundis mulla lõhnast, mil ta küps ning istutamiseks walnis ja nägi wärwist, mil ta rammu ihkas. Mulda pani wanaema kobralehega poistetanud koha peale patju alanduseks ja kuuma mullaga hautas ta omi wentnub seljasoont.

Wanaema kõneles mullaga, naeris ning ohkas tema ja: "Eina, põllule, oled mul tänawu nälgas, ei jätke sulle rammu, põht oli mullu kehwa . . . kariulid ja mulle küll ei anna, aga ma teen sulle paar peotäit otri peale . . . kergem sul kanda." Teisega ajab juttu: "Jätan su tänawu puhkama ja annan sulle rammu . . . mullu kaswatajaid kartulid ja imesed."

Kui tegid mullale liiga kuuma päike ja pöud, siis wajus wanaema palg pikre, ning waates põllule liikus niiske nutrus nagu oleks see kustutama ulatanud mulla janu wihma järele. Sigitiilgad ja pisarad oleks ta kannud põllule. Ja kui päästis taewas wihma, siis selgines palg ja sojastajid huuled õnnistuse sõnu.

Sügisel, kui lumi kattis mulla, siis heitis wanaema pilgu nagu lahkujale järele, pööras selja ja astus tuppä, nagu usklik hana äärest.

*

Mulla pües kaswajin minagi. Muld oli minulegt hälliks ja ajemeks. Mullas tõngujin päewad läbi nagu mutt; sinna tegin majad ja külad, keldrid ning kaewud, aseme ja jõögilauid, woolisin mullast kausid ja riistad. Kui wärsjin, — uinujin nagu tõul mulda magama, kust wanaema mind äratas. Kõik putukad ja wihmaussid, korpmassakad ning roomajad, kes mullas elasid, olid mulle tuttawad; ühebegaga sõbrustajin, teisi põlgajin nende inetuse ja kommete pärast.

Siljem uues kodus, siis uppujin isa künni järjel ühes wareste, hallide ja linakindudega wärskete wagude wahel. Wärskete mulla lõhn nagu elustas ning joolwastas, temas oli midagi magusalt meeldiwat; pea wõis wärskete mulla peale panna ja magama uinuda nagu wärskes heinas. Eriti meeldiwalt lõhnas muld segatult wärskete sõnnikuga. Seda ei tihka

mnistada, aga see on fiiski nii. Ta on jannut kodusel
tueeldim nagu suitsutare lõhn, iseäranis, kus kollet wdi ahju
kadafatega lötakje. Suitsutare lõhn on akati waba lämbu-
wusest, seisnud ja sumbinud õhust, mis omane suitsuta talu-
taredele ning tubadele.

Armsaks jat mulle mulla wärm. Ei ole teist mulda,
mis oleks usaldustäratav, kui meie tumehall lõhnaw muld.
Dudne selle kõrwal oli stepimaa tahnamust muld, milles
tundus midagi kispemata ja toorest, mille peale pillu heita
oli wastil tunne. Ja koguni näotu ja lõhnata letdsin Mus-
tamere kaldaäärse punase mulla. Seal alles tundsin, kuis
arma^a ja magus on kodumaa muld.

Ei kusagil anna muld taimedele ja lilledele niipalju
pehmust, mahlatust ja wärmi, ei kusagil armasta nad niibida
nii mitmekesisel hulgal, kui kodumaa pinnal. Alles wõõrsil
sain aru ning mõtlešin, miks wanaema pill nii sõbralik, sõnad
nii armsad ja läsi nii hell oli mulla wastu.

Midagi peab armastama, et olla tugew. Ei wist mingi
jõud ei oleks minb suutnud tagasi tuua teedelt, kuhu olin
jattunud ekjibes elus ja kust tagasi pöördu ei ole t uhandil, kui
ei oleks minb kannud armastus, mille istutas hingesse kodu-
maa lõhnaw muld.

II.

Plues kodus.

Wanaema kodu et saanud minule jäädavaks lapsepõlve koduks; ta oli alnult esimene ja armsam. Olesin küll soovinud, et oma lapsepõlve lõpuni sita mööda saata olesin mõtunud, aga see ei sündinud.

Juba mõnda aega enne lahkumist wanaema kodust, aimasin, et asi wiist heaga ei lõpe, sest neist salaja nõupidamisest minu seljataga, mida tihti hakkasin märkama, pidi minule kindlasti lõpuks halba tulema.

Isääraniis kahtlase pilguga mõõtsin seda pitahabemega külaonu, kes õhtuti sageli kambri ema jutul käis. Kui nägin, et see külaonu oma kõwa longis mütsiga kambri uksest sisse tuli ja sarvkonksuga kepi nurka pani, siis tradisin juba, et ema mind nüüd wanaema juure saadab. Hiljem ei oodanudki ma enam käsku, waid wadis in ise uksest välja, kui nägin, et waskne kepinõru juba uksewähelt wälkus. Dotasin seni, kui ta uksest sees oli, et mööda pääsesin ja lippsasin wanaema juure ning pugefin kasuka hõlma alla. See oli juba päik luhu enam ükski hädaoht ligi ei pääsenud. Kuid see oli ikkagi imelik ja mõistmata asi, et kellegil peale minu ema juures rohkem õigust oli. Seda ülekohut enda wastu kurtfin isegi külas: „Külaonu tu'eb aga ema juure ja ema ajab mind siis wanaema juure“. Õigusetu loomake wiit olingi, sest külast oli ema seda minu kurtmist kuulnud ja minu! tuli wiisakibedusega selle eest tasuda.

Kui külaonu ära läks, käis ema igatseb teda saatmas. Teisi ta ei saatnud. Ja kui teised külaonud ema kambris käisid juttu ajamas, siis tohtisin mina ka seal olla.

Ma hakkasin viimati salajas südames kartma, et see külaonu ema ära wiib; ja kui naabri Juku ka veel kinnitas, et külaonu tõesti ema ära wiib, siis ei olnud enam kahtlust.

Piina tegi ainult küsimus, et kumma juure mina jään. See oleksin küll pigem wanaema juure jäänud, aga emal oli minu peale nagu rohkem õigust, sest enamasti sündis minuga alati see, mis ema tahtis. Kui ema ütles, et ma täna uusi pükse ei tohi jalga panna, siis wanaema neid ka ei annud; ütles ema, et ma külla ei tohi minna, siis wanaema mind ka ei wõtnud ja kui ema minule witsu tahtis anda, siis wanaema ka vastu ei seisnud. Kui nüüd külaonu ema ära wiib oma kodu ja nad mind ühes wõtawad, siis pole minul midugi wastuseismist.

Uue kodu vastu polnud mul sugugi usaldust, õigugi, et ma taht pörmugi ei teadnud. Aga juba see teadmine, et wanaema seal puudub, tegi ta mulle wastikaks. Külaonu on seal alati ema juures, ja kuhu lähen siis mina; kuidas ma seal magan ilma wanaema asemeta ja kes mulle lugusid jutustab ja kes leppisid niterdamisels toob. See kõik oli nii raske mõelda, et ma selle üle alati kurwaks sain ja salaja nutsin.

Naabri Juku ütles küll, et see külaonu minu uus isa olewat, aga see ei tõbbstinud mind sugugi. Kuft ta siis nüüd hakkis tuli, kui teda enne ei olnud. Tänaawa Juuli ja teised lapsed olid minust pisemad ja neil olid ammugi isad. Mul polnudki isa: mul oli ju wanaema, kes mulle härjab tegi ja pisikeste pingi istumiseks.

Minu kurwad aimdused läksid täide. Edasi mäletangi, et ühel õhtul täiesti wõdras toas wõdraste inimeste seas juure inetult põlewa ahju ees kükitasin ning hirmsasti nutsin. Sulk wõdraid nägusid kogus mu ümber, üks paitas, teine pilkas, et suur pois ja tbinab; aga kõik see ei aidanud midagi; mina nutsin weel kibedamini ja ei mõistnud muud mõelda, kui et ma tahan wanaema juure tagasi.

Siin kaob mälestus. Ma ei tea, kuidas ma harjuma sain, aga hiljemad pildid mälestuses ilmuvad jälle seal, kus ma juba olin olutorruga enam-wähem leppinud ja ümbrusega

tutvunenud. Ma mäletan, et ma juba ükfinda ilma teejuhita wanaemal külas käisin.

Uus kodu seisis wersta kolm wanaema kodust eemal lagedate ja kadakliste karjamaade taga. See oli suur taluhoone ja asus esimesena ükiskult suure küla serwal, koplite ja põldude wahel. Wanaema kodust Lambri nurgalt suure kivi otsast paistis kirik ühes atendega päris selgesti ja õhtuti wõis kuulda, kuidas hakid kraaksusid, kui rädeta alla ja torni magama pugesi, aga siit paistis üksi must torn üle puude ning pühapäewiti polnud hommikust pikese kella häält sugugi kuulda, kui see esimest korda löi.

Uuel kodus oli kaks õue, — esi- ja tagaõue. Õie oli Lambri ja toa ees; seal läbi käisid jalgteed kaewule, aita ja pinumaale; ta oli kõrgem ja murune. Mit oli wana ja lagunenud, samuti nagu tema kõrwal seisew wana elumaja, mis nüüd tühipalja koluga oli täidetud. Wanaelu ja kaewu wahel seisis õksapüü, millest talwise tuifuga suur wari oli. Tagaõue oli rehalsa ees ja seal oli saun, mille ees pea alati neli suur wirtsauk seisis, et tallebel tegu oli läbiisaamisega ja kumised kõrgeid kiwa mööda astusid. Remadel wetepuhemise ajal jooksis wesi läbi sauna. Ega seal küll kunagi et wiheldud, aga lammastele warjupaigaks teine ikka oli. Nii oli uue kodu lähem ümbrus õige igawapoolne ja meeldiv mulle wähe. Wanaema kodu oli armsam ja jäi armsamaks.

Gemast paistis uus kodu kaugele. Juba siis, kui kirkuteed tulles wälja pääsid Perguküla ja kõkri kasesalu warjust, paistis üle karjamaade ja põldude silma kõrge haawasalt uue kodu koplis, wana põline metsik õunapuu rehalsa otsas ja wanade ploomitpuude rägastik Lambri nurgal. Tee, mis kirkuteest külla wiis, wäänles ja pöörles sada teeru üle küngaste ja kadakate, saadude ja koplite wahelt läbi enne kui külasse pääsis.

Küla wahel oli ta weel hullem. Külamahetee oli nii kiwine ja aukline, et wantri pikkuselt mitu kivi korraga rataste all oli ja ikka nii, et kui wantri esimene ots kalbus paremale poole wiltu, siis wajas samal ajal tagumine ots pahemale poole uuralile, — kaks ratast kivi otsas, kaks augus. Wantri kehadel oli alati pool keerdu peal korb ühele, korb teisele poole. Sarnast teed mööda wõis ainult saarlase enese tehtud ratastega sõita, mis kestelt liikuda andsid nagu warba kolk warre otsas. Kui kõi see wili, mis sarnase tee peal koormalt maha rappus, koku korjata, siis o'eks selle eest

wõtnud teha ammugi tee tasofeks. Aga saarlane sellepeale ei mõelnud. Sügisel ja kewadel oli külawahel ja õueses niipalju pori, et wähemad loomad sees uppuma lippusid ja inimesed kiwaedur mööda käisid.

Külas oli peret wiis-kunsteisikümmend ja wabadikka fermikandu pealekauba. Küla põllud jaotasi küla ühelt kohalt pooleks, nii et eemalt waadates neid nagu üks oli.

Ühe otša peremehed olid teise otša meestega tülis. Iseäransis tih'i tülitseti siis, kui oli midagi ühist waja ette wõtta nagu kewadised aiateod ning teised ühised kohused. Siis mindi „aidepeale“, s. o. mindi kokku kuhugile põlluwähe aia peale koos asja harutama, kus nad siis nagu wareselal õhtuni istusid ning kraakjusid ja sama targa't koju tulid. Minult teiseotša meeste wastu oli pahameel südametäiteks lausa toodud; aga mulgud jäid endiselt maha ja aiad lohatile, mis lumehanged talwel ära maganud, kewadel wetepuhkemine ära roinud ehk talsteelased maha kiskunud.

Wimati, kui loomad wiljas hakkasid käima, siis läks igamees ja parandas oma otša ning wahest teisegei jao ilma koosolekuta ära.

Tüli oli siia külla nagu elama loodud. Kord mäletan, riidles terve küla lollt Kusti pärast. Loll Kusti käis küla-korba. Iga pere wallas pidi ta ühe nädala oma juures hoidma, ülimal pidama ja walwama. Kardetan polnud ta küll kellelegi, aga ta jooksis tihit minema, kui teda silmas ei peetud. Ta tuli toast wälja, waatas kord utse ees ringi ning pühkis minema ükspuha, kuhu poole. Kui talle järele mindi, siis pööris ise ümber ja tuli mühkides sõnalausumata jälle tagasi ning läks tuppa. Ta läks ka palja peaga ning paljasjärgil, ega hoolinud sellest midagi, kui ta müts ja kumb ära peideti.

Meie talu oli wallaraamatus esimene, ja meie toodi Kusti just kewadel wetepuhkemise ajal, nii et ta meie otšast läbitänud olles parajasti heinaajaks teise otša olesks läinud. Aga libeda heinateo ajal ei tahtnud keegi teomatnu Kusti tarjatamiseks kinni panna. Niihä tülitsetiid kogu kahe otša mehed lollt Kusti pärast; kumbki ots tahtis Kustit omale ennem. Kusti ise oli loll ja tal oli ükskõik.

Ühel päewal olid teiseotša mehed nõu pidanud, et toome Kusti wägisi meile. Wadu Mihklile oli kuraasi antud, ta tuli õhtul hämariku ajal meile, tormas tahalamברי Kusti

tuppa ja haaras tal käsiwarrest kinni: „Kusti, tule lähme meile!“ Kusti läks nagu lammas ühes ja sammusid aiawarawast wälja.

Seda lugu nägi meie peremees taguühest ja, arusaades, et tema muidu head ja järelandlikku meelt siin kurjasti taheti tarwitada, läks ta temalgi kops üle maksa: „Wõt niiwii!“ Ta jooksis järele ja sai aias oja ääres Kadu Mihkli kraest kinni. Pühike rüüselmine ja Kadu Mihkli kural oli tagurpidi ojakraavis ning kōrisõlm meie peremehe peas. Sannika Juhani, kes aiawarawasse ootama oli jäänud, läks Kustiga oma teed.

Kusti toodi tagasi ja wõit jäi seekord meieotsa meelele. Pärast ütles meie peremees, et see temal esimene kisklemine elus olemat olnud. Minu teada on see ka wiimajaks jäänud. Kusti istus jälle meie tahakambri supikausi ja leiwakannika taha lauaotsa ning nuttis: „Külarahwas riidlewad minu pärast!“ Sarnane arusaamisewõim tuli muidu harwa tema juures nähtawale.

Meeeste küljest läks tüli naiste peale ja hakkas sealt ka laste külge.

Kariloomad ja hobused lonkisid ühiselt arus kadakapõõsajaid mööda ümber, sest neile polnud karjast waja: loom juba kuhugile ei lähe, aed kord ümber. Aga lambad, kes enam naiste wastutuse all, käisid lahus. Kumbki külalane karjatas omi eraldi. Jürripäewast mihkkipäewani palgati üle küla kordkarjane, aga enne ja pärast käisid külalapsed hulgani lambas.

Kordkarjajaks oli meil seekord wististi Piilu sauna Wiiu, wana üksil lest naine. Ta tuli hommitul, kui päike täit kolm ülewal oli, küla wäljale ja wõttis seal lambad wastu. Jgauls ajas omad. Kelle perest kord, selle perest oli ka kott. Karjase kotti pannes püübisid perenaised wõistelda ja lusikaga wõisilma leiwakannika otja pistes arwata, et ei tea, kui suure eile naabri perenaine tegi. Ja nii mõnigi lihas paar kuwatand lesta ehk poole turska silkudale ligi.

Kord-Wiiu wõttis lambad küla otjast ette, sai paar korda aru ringi käia, kespäewa ajal ühes lammastega kadakapõõsa ääres uinaku teha, ja — õhtupoolik oligi. Paar täit enne päewaloodet sammus Wiiu lammastele järele küla poole. Senni kui perenaised lambaid lahutasid, nõjatas Wiiu aia najale ja ahendas, lõngakott ühes ja leiwakott teises edewar-

res jukka ning lõpetas seega oma päewatöö. Nii mõnigi perelaps kandis talwe läbi sülle, mis Wiin rühub lammaste järel kodusid. Ohtul wiis Wiin perenaisele kotti ja ülejäänud letwa ilusti tagasi, sõi suppi kõhu täis ning sammus siis sauna poole. Sügisel, kui lambad lauta pandi, käis Wiin külas pakka vastu võtmas; kes andis toobi, kes poole toopi teri lamba peale, mõni pisemasse kotti nisugi ja käpuga kolmandasse willu. Oli lamba tapmise aeg, siis wiidi Witule ka märsket maitseta: „Se suwe läbi hoibsid, wõta nüüd ja maitse ka“.

Pühade ajal pidas iltka üks ehk teine perenaine Wiin ka meeles, kutsus ta oma juure ja pani sepikupätsi ja ahjust sooja lihakausi lauale. Wiin tänas lahkelt perenaist, soomis lammastele kewabel head sigidust, lubas suwel häbariitku süles kanda ja nihutas ennast laua ääre. Ta oli ettevaatlik ja korralik inimene, tõstis uue pealmise kuue tagant ilusti üles, et see ära ei kortsuks ja istus aluskuue peale; eest wõeti ka kuue hõlm põlwele peale kahekorra, lauast istuti wiisakalt eemal ja süües hõiti käed hoolega süle kohal, et raasukesed põrandale ei pudeneks, ega inetult lauale ei langeks. Pärast sõdmist puistati raasukesed aluskuue pealt peosse ja wiidi wistati kolde ette lehma tünni.

Tänulik ta oli, kunagi ei kurnud ta eluraskusi, muret ega häda, rõõmus jutt ja naeratus huultel pealegi.

Enne Jüripäewa, kui lapsed hukklambas käisid, see oli pidu, tõfine hõiskaw kewabepidu. Seda aega ei jõutud kuidagi ära wadata. Juba paastukuus, kui iga puru kübemele ja kõrrele ühes päikesega lund wihkama hakkas ja see iga wätsaraote ümber ringina kaugele põgenes, wiskasime tihasepüüdmise puurid nurka ja hakkasime räästa puurisid korraldama, et siis, kui lütkad paljad, sarnaste toaste töödega mitte enam aega wiita.

Kui juba mõni künkas mustendama hakkas, siis käidi iga päew kord katsumas, kas juba palja jalaga peal wõib seista. Meie kõige lähem naaber, umbes weerand wersta meist eemal, oli wäike wabadikumaja. Wiriwahets oli wallaend.

Kui see wallihari mustendama hakkas, siis wõis juba paljajala läbi lume wabadikule jooksta, kusjuures walli peal pihut jahatatu tuli soendada. Saabastest ega pahlakatest polnud siis enam juttu; need wõisid rahuga kogu suweks

hallitama jääda. Ainult siis, kui lohtudel ja tiikidel jäätükke peal juba sõita mõis, misaki wanad loonud mõi paitlakoiwad otja, mis weit ei kartnud. Sest kui jageli juhtus seda lõbu, et just siis kui parajasti keset weewälja olid ja uhkest jäätükil edasi sõudsid, see jalge all lagunes ja sõudja kaelani mees suples, millele õhtul kodus wihlemine järgnes, raagus õkstega muidugi.

Uga ega see kewadepaisumist noorte rinnas tagasi hoidnud. Hommikuks oli õhtune saun unustatud, rõwad haarati uuesti kätte ja mindi jälle.

Nii jõudis päew, mil lambad ja loomad kästi wälja lasta sõrga sirutama. Seda lõbu ja hõiskamist! Poomad ei ole rumalad nagu lapsedki. Kewade tulekul on nad laudas rahutumad ja hakkawad häälitsema. Kui siis wälja pääsewad, siis rõõmustab igaüks oma moodi. Sambad lõowad kopsu ja talletesed hüppawad üle wanade; lehmad lõowad takka üles ja mullitad pusklewad, kuna wassilad sabad seljas ümber wanade karglewad, mõnikord ette juhtuma kiwi otja lohkil põrnitssema jäädes ja ammudes:

„Ema, mis loom see on?“

Õsimesel päewal ei saagi muud, kui waatke loomade lõbu ja nalja ning naera nende weidraid tempa. Mõnikord tuli emis ka weel tänawale ühes põrsastega, kes nagu walged klimebid sibasid ümber ema jalgade, kartis kaugemale kaduda. Juhtus, et mõni kiwi taha mõi mätta auku ära ekkis, siis oli nutt lahti: „Dõüst, õõüst, õõüst!“ kuni põrsa ema ta wastuhõitega: „Pole üht, pojute, pole üht, pojute!“ rahule meelitas.

Waste lõbu algas alles õhtul, kui karti tagasi tulla. Karjalastmispäewal tuli karjaseid lasta, muibu karti juwel ei loonud. Karjaseid warttseti, nii et ei aimanudki, kui häkki kapatäis wett üle pea käis. Oli algus tehtud, siis läts alles weesõda lahti. Kõige enne said lapsed ja lõpul hakkas nait wanadelegi külge. Suuremad poisid wõtsid tüdrukud jälle hoolimata siplemisest ja litrgumisest ja wiisid oja mõi loigu ääre, kus siis nagu anid wastamisi weega tuifati. Õhtul polnud kellegil kuwa lappi kusagil, nalja ja lõbu oli kõgil.

Baar päewa edasi algas korralik lambas käik. Siis olbi seinte wahelt wäljas, taewas ja päike, mets ja maa oma päraat.

Iga pere, kelle lambad küsa karja seas käisid, pidi lamburi saatma, ehk olgu siis, kui peres karjajaline waim puudus; siis kaubeldi lambad kellegi „teise ette.“ See oli kord ja kohus, sest lambaid wastuhoidmas käisid karjased kordamööda keegi ei tahtnud teise eest minna. Kellel mitme pere lambad ees olid, see pidi siis selle wõrra ka wastuhoidmas käima. Ega see ferge wõi lõuasi polnud parajasti mängusti lastuda ja kaugemale lammaatele wastu minna; iseäranis siis, kui „päewapulga“ mängimine käsil oli, sest teised mängisid edasi ja äraolija päewad jäid wõlgu. Ehk juhtus jälle, et teised parajasti sel ajal mõisa piilu mahla jooma läksid. Kus see kahju ots! Sellepärast ei tahtnud keegi heameelega teiste lambaid oma ette wõtta. Ehk olgu siis, kui juwel ohiralt õuntega lubati tasuda ehk linnast taskunuga wõi nolaga milts tuua.

Meie aru oli kõrge maa ja sellepärast wara kuim, kuna samal ajal mõisa piilus kased alles tikkusid. Hommikul oli sellepärast palju asju kaasa wõtta: oherd, kirwes, pussnuga, mahlakapp ja pudelik, kartulid, kaalikad, silgud ja leib, peale selle püssid ja jahiriistad, piip ning tu'akas. Tööd-tegemist oli palju.

Kohe orusse jõudes jätsid poisid tüdrukud karja juure, wõtsid püssid ja riistapuud lihes nind pistisid piilu. Seal puuriti kaskedele lõunapoole külge augud sisse, roopiltist torud auku, kapad ja pudelik alla. Kapale raiuti kadaka õõsi katteks peale, et metsamaht üles ei leia ja riistu puruks ei lööks. Peale selle raiuti mõnele kasele weel tapid külge, kust siis roopilliga kordamööda tapi sisse walgunud mahla joodi.

Selle järele täideti püssid ja piibud. Meil olid puutööriistad ja farnased wiguritiikid olid minu teha. Kuid see oli tühi asi: kuim kasehalg tuli püssi moodi walmis ratuda, rattarummu-oherdiga auk otja, umbes kolmweerand arssina sügawune (pikemat oherdit ei oluud) kuuma raudoraga „sintsliant“ peale, hõwli ja noaga filedaks ja — püss, mis püss. Püssirohu muretsemine oli Piilu Adu asi. Nende Juhani oli kwiikshlja ning tegi ise pahaõspuu stest, wäärlist ja salpeetrist püssirohtu; vähemalt nii teadsime meie. Adu kohus oli siis Juhani järelt rohtu näpata ja selle eest wõis ta minu püssiga lasta. Teised, kes lasta tahtsid, pidid iga paugu eest juwel künne õuna andma, minule püssi eest ja

Nadule rohu eest. Meil Naduga polnud nimelt Dunapuid. Dastmine oli osavus ja julgustäht. Püssi osta ees polnud küll midagi karta, sest ega seal muud täiteks ei olnud, kui rohi ja tropp, aga karta tuli külje pealt, kui püss juhtus lõhki minema, ja see sündis mõnikord esimese pauguga. Sel- lepärast pidi lastja püssi kinnu või kivi taha üles seadma ja siis jõe või tikuga tule sintsliaugu peale panema. Mõnel lastjal tõusis kätt hirmu pärast nii, et ei jõudnudki nii kava hinge kinni pidada, kuni tule sintsliaugu peale oleks tresh- wanud.

Käis lastmine hästi ja jäi püss terveks, siis käis mü- rats wäljemgi neel, kui suurest püssist. See hea mürats see asja mõnu oligi. Püssideks tehti ka kõik wanad wihma- warju warred ja raudtorud, mis leegi kodusid leidis. Nadu kustu tegi ühe korra isegi sõhuteise püssi, mis tongiga lasti nagu suur püss oort. Ta pani sintsliaugule „sintslitoru“ peale, tegi sepipajas kule ja kruwis püssi kaela külge. Alla tegi puust winna ning winna küljest paela liputiise ning kule külge.

Tooma Sander ütles, et see oleks „nägu suur püss oort olad, kui taga sihtida koo soaks.“ Aga sihtida ta'ga ei saa- nud, sest sintsliaugu toru oli olse sihtimise ees ja winn pani püssi kippuma, kui lasti läks. Piitu Nadu armas küll, et „oleks sedagi olad, et jänes ees küttaks ning et ta 'p joofeks mette ning et paneks püssile argi alla, et siis saats ikka pihta küll, aga et ta jälle joofeb, siis ep saa mette.“

Juhtus tihti, et mõni mees werised näpud sai, kui püss „lõhki“ läks ja õhtul magamaminnes tundis, mis „sintsliauk“ tähendab.

Olid püssil tükkid taga, siis mõeti piibud wälja. Seda sübamest me neid ei wäänanud, nagu Suuremaal tehtawat, aga meil käis see teisiti. Kase juptile aeti oherdiga aul sisse ja ooletati noaga piibu moodi walmis. Siis õstiti ema ju- kawarras ja kõrwetati piugule suitsuauk läbi ning piip oli käes nagu witekopikuline poe piip kunagi. Tubakat leibus juba igal mehel. Ja kuisjeda ei olnud, siis tõlbas kuuw jam- malgi segamini kaselehtedega. Kõrwetati ja sülitati kuni pii- bul põhi läbi sai.

Õdasi käidi weel kord tammitus waresse peji waatamas ja tuldi siis lõpuks munadega ja mahlapudelitega tüdrukute juure, kes tulkjaid kui kangelasi wastu wõtsid. Meil olid

warese munad samuti waadata ja tüdrukutele anda, aga „meiteotsa“ poisid teadsid rääkida, et teisejt otjast Matspert poisid kohe pesa äärel munad katki kopiswad ja „äe“ joowat.

Aga see oli wiist muidu kiusujuit; kuid tita mune katjusime mõnikord isegi juua. Et lind pesa üle ei jätaks, siis wõeti ettewaatlikult igast pesast üks. Nii munesid linnud mõnikord nagu kanad; kuid üle kolme ei wõinud kunagi ühest pesast wõtta, siis said linnud wiist aru, et ulakad poisid pesa kallal käisid, ja jätsid selle üle ja tegid salaja mujale uue pesa. Muidu ei teinud me käll wäikeste lindude pesale kunagi haiget; see oli pühadus, kuhu külge kurja käega ei puudutatud.

Kohe, kui tüdrukute juure jõuti, algas tuletegemine, Poisid raiusid kadakaid ja tüdrukud wedasid hunikusse, kuni see nagu heinalabu kõrge sai, mis siis alt põlema süüdati. Mõkates keerles tulelatw tooretas kadakates ja hall paks suits tõusis üles nagu pilw. See oli alles elu! Algul jooksti läbi suitsu ehk katjuti kes kauem suitsu sees saab olla ja lõpuks hüpati üle tule. Nii mõnigi põletas tules warbad willi, kuid see polnud häda.

Olid kadakad sbele põlenud, pandi tuhliid ja leiked tuhka küpsjema ja räimed pahla otja tulepaistele. Seni kuni lõuna tules walmines, tehti sbeputkufid. Kiwi tehti süljega märjaks, kuhu peale hõõgum süü pandi. Kui selle sbele ümariku tõwa raudkõwiga nagu wasaraga hästi pihta tabasid, paukus see nagu püssist.

Tuhliid olid tuhas loopärast, kuidas kellegi isu lubas; loojärele wõeti nad niüüd ka wälja. Poisid lugesid jo ladusid kartulid tule ääre hunnikutesse igale oma ja tüdrukud jooksid karja sekka utesid tooma. Igal oli oma tallekene oma nimele wõetud; neile anti ja sbebeti kbit, mis karjakotist üle jäi, kartuli koored ja leiwaraasukesed. Praegu tulid tüdrukud, — üks kandis oma süles, teise oma jooksis ees, kolmas jooksis ise ees ja ute jooksis järel.

Meil oli seekord üks suur walge sarwedeta oinas. See juba märkas ise, kui karjased sbeäma hakkasid ning tult ofale. Dunetus oli ainult siis kui ta midagi ei saanud; siis käis põmm selga ehk puusa pihta, mille peale ta ise pahameele pärast keelt limpsates ja mögisebes minema läks. Lemaga pidi leplik olema; kes teda narrida usaldas, selle käsi wõis

halvasti käia, kui pööstast wõi kiwi ligidal ei olnud, mille tahta wastane wõis ära põgeneda.

Pärast söömist ja lottide lohendamisest algasid mängud. Meid oli niipalju, et kõiki läbi ei jõudnudki mängida.

Õhtupoolikul tulid suuremad poisid ja tüdrukud lambuslastele vastu. Siis sai külaväljal ja kiige asemel enne kojuminekut weel nii kulgata ja jooksta, et küla tajas

ühel niisugusel õhtul lõppes mäng ja nali õige kiirelt. Mina olin teinud enesele wäikesed wanakrid, milledega ma teiste seas jooksin ja kõristasin. Wanal oinal oli wiitiks õhtul enne kojuminekut küsima tulla, kas leiba üle jäi. Sedo tema harjunud wiisi ma juba teadsin ja hoidsin alati lottis koorukesiگی selleks puhuks, kui muud ei olnud. Täna tulin niisuguse mõtte peale, et said leiba, siis wea wanakrit ka, ja fidusin raitad paelaga oinale sabasse.

Algul ei pannud wana tähelegi, et tal rattad jadas, waid luusis rahuga minu ümber ringi, wanakrid kõr, kõr, kõr järele. Banin paar kiwi ka peale, kuid ikka ei teinud wana wäljagi. Aga kui karja poole pööras ning tüki maad juba läinud oli, märkas et tal midagi kõrisesedes järele jookses. Nagu kilti tagant torgatud pistis wana oinas karja jekka. Teised lambad nägid, et wana hirmul millegi eest põgeneb, waatasid korra lohtunud nägudega ringi ja piisid arusse. Teised jalkus ees, oinas üht tagant järele ja kihutas nii terve lambakarja arust läbi hirmuga üle aia mõisa metsa, kuhu nad kõik üks jüta teine sinna pöösa wärisjedes ennast peitsid.

Järgnes hirmus õb, kus magada ei saanud ega wõinud.

Teisel päewal, kui minul jõe nahatäisgi ununenud, otijid naised metsast ikka weel wajakuts jäanud lambaid, ning korjasid sülega pööstaid mööda talleli.

Nii läksid päewad, ilma et märgatagi oleks jõudnud, kuidas k. s. del hiirekõrnuist lopsakad lehed said ning pööstaste alla siniste külmaalaste asemel kollased kaelatjad ilmusid.

Laste rõõm ja lust ei talistanud külas karja liikumast. See elas edasi ja pidas lõtkust kus sai. Jsegi laste jüüta lõbu tarwitas ta selleks, et oma pidu pidada.

Ma kõnelesin juba, et kumbki ots omi lambaid eriti lahust karjatas. Kui olime mänguhoos, — ja jeda oldi samutiگی seal, — siis juhtus, et parasjal ajal meele ei tulnud lambaid vastu hoidma minna ja kahe otja lambad segamini

laksid. Siis oli kuri lakkas. Algas sõda: kumbki tahtis nähd terwet tarja oma otja ajada. Mit löödi kiwide ja katgastega esimene lahing laste wahel tarjamaal, kus mõnigi nina weristati ja mitmelgi lambal sarwemüls langes eht jalaluu lendama kiwi hoobi all nakkatas.

Kui siis üks pool wiimaks wõidu sai ja terwet lamba tarja nagu sõjasaaki hõisates omaotsa ajas, jooksis teised koju taebama ja abi tooma. Sündmus lendas läbi küla: „Dambad on segamini!“ Naisi noori ja wanu jooksis põllupeenraid ja aedu mööda igast küla serwast koku lammaste wastu, enne kui need külasse jõudsid. Küla otjas löödi naiste wahel teine lahing. Seba sõimu, kuuletamist ja sejatamist, lammaste ja naiste kisa! See oli tõsine sõjakära. Mõnikord ajasidki naised lambad teisest külaotsast uuesti läbi tarjamaa omaotsa tagasi. Wõitu ja kiitlemist oli siis palju, mis üle põldude külasse kostis, kui naised lambatarjaga tulid.

Küla otjas ejieme pere wärawas hakkas lahutamine. Wäiksemad lapsed ronisid wärawa sammaste otja ja aedade peale, et omi lambaid teiste seast paremini näha, suuremad lapsed ja naised seisid wärawas; igaküls hõiskab: „Ute, lahku, ute, lahku, ute, lahku!“ Aga waewalt kuulewad „uted“ naiste hüüdu, sest neil on tegu endalgi: wanad on talled tarja sekka kaotanud ja talled wanade järelt efsinud; kõi hõitawad omaksid; määgimine on kõrwululukustaw. Ja ega lambad ei lahku, kui nad wõdrastega segi lähewad ja neid nõi on äritatud. Ühed lähewad sekka otfina ja püüdma, teised loewad wärawal, mil lugu täis.

Mit tuleb igas wärawas hulk aega lambaid finni pidada, kuni naised püüawad ja märkisid waatawad. Omad hotawad wastu, wõdrad ajawad tagant; lambad on hirmul hunnikus ja wärisewad. „Mis ja neid a'ad ja taga tapad, ega nad löhki wõi minna!“ hüütakse ühest poolt. „Lase, sõge, lambad minna, ega me jita magama wõi jääda, näed bö tuleb peale!“ kirutakse wastu. Saiutatakse kisa ja wibutatakse witsju, kaskel aga kaskel jalust püüdmine edasi: „See pole meie märk, lase see lahki, see Liidu märk!“ Märgid on aga kadunud, ise äranis sügisel: angid ja täkkes kõrwalehes finni kaswanud ja lõngatutid ära kulunud.

Mit kaskel lambalahutamine ja naiste-laste kisa küla wahel weel kaua ning rauges alles hilja õpsel teise küla otja. Kui lambaid wajakuts jäi, siis käidi pere-perelt teiste jaur

nades otsimas ja kanti kas või süles koju. Ega ei mõinudki lammas õhkses külasse jätta, sest neid kadedaid oli küll, kes mõõra lamba õhkses ukse taha jätsid ehk koguni väravast välja külawahete saatsid.

Daste, isearanis poiste wahel oli samuti tihti tüli, kus ja kättemaksmine. Teiseotsja koerad ja kassid olid wihatud loomad; neile lendas kivi järele ja anti walu, kus saadi, olgu oma piiri peal või väljas. Nii mõnigi kass jäi jäljeta kadunuks ja koer tuli longates üks jalg konksus ülewel koju, et ei tea, kust marja sai. Tika ja linalinnu pesad karjamaal kiwide all ja kiwiala sees olid luupärast. Neil olid nimed sellejärele, kes nad esimesena leidis. Selle nimel rohkem pesi, see oli uhke mees. Omt pesi hoiu salajas; neid näidati ainult sõbrale, sest juhtus, et paljude teadmine kurja käe pesa kallale juhatas. Isearanis hoiu linnu pesi Matsperi poiste eest, sest neil ei olnud südant ühegi elawa olemuse wastu ja linnud, kes kiusus kõige wähem süüdi, said nende pärast kõige walusamini nutta.

Talwel, kui tihase ja warblasepüüdmise puurid pöösa peale ehk puu otsa üles seati, siis käisid need tänawalt üle ala ühe mistamisega maha ja pulgad puruks, polnud asigi.

Minule, kellega hiljem sõbraks sain, oli Tooma Sander, nässis ninaga pois; alati kui rinnad omawahel kokku pistime ehk püksid peosse haarasime, siis ägijes ta maadlemise juures, nagu oleks tal hing kuhugile kinni jäänud, või tõht liiga täis. See minule ei meeldinud. Aga ta oli südamega pois ja ei lõh'unud linnu pesi.

Misugune segu ja pudru oli see küla oma waimu ja inimeste poolest, kuhu meie emaga tulime. Tõsine õiglus ja otsekohesus oli nende inimeste seas nagu tundmata asi. Kutigi mõnikord naised ninad kokku pistsid ja isekeskis josis-tasid, siis ei puudunud seal jälle seljategune maik.

Ka kodakondsed ja majalised, teda eest leidmise, olid isesugune kirju ja omapärane inimeste kogu. Selle kõigega tuli harjuda ja omaneda, mis sugugi kerge ei olnud.

Kõige pealt see külaonu. Siin oli ta peremees oma kodus ja talitas omapead. Minul polnud siin midagi ütelda ega teha. Pealegi oli ema temaga nõus ja seadis mind otsekohese tema sõna alla ja läskis mind teda hüüda isaks. Algul oli nagu imelik, aga pärast harjusin. Ja, mida rohkem teda tundma õppisin, seda rohkem hakkasin temaga leppima,

ning hiljem oli ta mulle päris armas isa nagu kõik isad. Ta ise oli kaval; ta teadis, kust minu sõprusele ja südamele lgti pääsis: Ta armastas ema, oli sellele hea ning lubas teda aidata niikaua, kuni mina suureks jaan.

Jal oli ta ema. Tema kodune nimi oli emm. See oleks võinud ja olla minu uus wanaema; aga ta polnud sugugi wanaema moodi. Ta oli paks ning mütsakas, abust pihut küürus, kõnnat tafsun, pale lat ja otjaesine madal. Ja kui ta loomi ajas, rapsis ta ise selle juures. nii imelikult witsjaga endale kõhu peale põlle pihta. Nii tark ei olnud ta ka, kui wanaema; ta ei jutustanud mulle mitte ühte juttu ega lugenud lordagi ette. Sellepärast wõis ta ainult emm olla ja ei saanud mulle kunagi wanaemaks.

Unustasin wahese tähendamata, et me wanaema kodust emaga ikki ära ei tulnud. Päits tuli meiega kõietõsas ühes ja paar wõi kolm lammas jooksid ta ees. Nii lähime uute kodu päris hulgaksti.

Ja ega seal enne meidki peret ega majalisi puudunud. Peale isa ja emme olid seal weel isa kolm nooremat wenda ja ühe selle wõbraidki üürilisi. Nii sai meid palju ühte kottu.

Isa wendadest wanem oli hea pois, ei kufanud mind nagu teised wähemad ja ta meeldis mulle; aga teised ütlesid, et ta käies alati jalgu järel weab ja üleüldse pikka wadu oleswat; arwati, et taft töömeeft ei saa, waid warem ehk hiljem kuhugile kutsariks wõi postipoisiks ehk muudu mõne kergema elu peale lähed ja ei maffa teist sellepärast sundidagi. Postipoisiks ta hiljem küll lord oligi, aga ei jäänud peatama; läks, kui kiffus ära käinud, madruseks, oli laewal mooselandiks ning puhas bass, käis maailma maad ja mered läbi, ning kui koju tuli, tõi Türgi uuri kaasa, jutustas maailma maadest ja meredest imelikka lugusid ning sai siis pärast kuulsaks kalameheks.

Kaks ro remat wenda, need olid kaffilud, alles põngerjad, minust ainult aastat kolm wanemad. Seltfis olid nad ilma tulnud, seltfis käisid ja olid, mälemad terased ja wäledad nagu naafliid ning ühte nägu. Ühte nägu nad küll ei olnud, Kustu oli ikka Kustu ja Mart oli Mart, ära wahetada's saa neid kuidagi, kellel pisutki mälu oli; aga külla eitebele tegi alati lõbu emmele headmeelt teha neid tuunis-

tabes, et kumb nefti ütüb kumbki on. Enni tõmbas nõole siis alati kavalalt iseteadliku ilme, waitis pisut paljutähendavalt ja ütles siis targalt: „Eks see fit ole itka päewa wanem ja see seal jälle päewa noorem“, ning nagu wiisakuse pärast liias juure: „ühesugused ülantud ning sõnakuulmatud mõlemad...“ Kord ämarikul olid poisid ise farnasel korral mõlemad emme woodis ning kihistafid isekestis naerba: „Kuule, ja wanem, — kasi ääre peale, laje mind wastu seinä!“ Kes üle teise seinä poole fai, see toetas põlived wastu seinä ja rügis wastase serwa peale. Niikaua pugefid üksteise wõidu, kuni korraga mõlemad ühes emme ajemega tejet põrandat kummult lendafid.

Wanem kaswas pärast ka pisut tüüakamaks, andis liifus mõõdu wälja ja wõeti soldatiks. Ipa ei pannud kätt teisele mehele külge, wäljaarwatud juhtumine lollti kusti pärast, aga see kassit peffis ükspätni ühe soojaga kõrtsi tühjaks. Last sai kullakangelane juba enne soldatiks minekut ja tüdrukud oli tal walida.

Kui soldatist tuli, siis jäi pisut taltfamaks, aga kui purju fai, siis kartis teist terve küla. Katteluse hoos ei pidanud teda keegi; kui mõni nalja pärast kõrwalt soomitas ohjadega kinni siduda ja ahju kinni panna, siis lubas ühe jala hoobiga ahju latati ja paar meest pitati lüüa; ja keegi ei julenud puutada. Mässas, kuni wäffis. Minult minu isa ta austas. Kord läts isa teda kõrtfist kallemast ära tooma, läts julgelt juure ja haaras poisil kääst kinni: „Tule koju!“ Seda kuuldes pööras ta ennast isa poole, waatas talle räpase filmnõoga otfa ja ütles tõffelt: „Wend, mine eemale, muidu ma lõõn find! ma ei wõti näha oma küljes wõõraid käft.“ Ütles küll, aga ei lõõnud. Ipa fai aru, lafi lahti ja waatas tale weel kord sõnata, aga tõffelt näkku. Heittis siis isale nõusse ja tulid mõlemad koju. Saamu ega haiget ta kateldes ei saanud; ta polnud nii tugew, kui ta färmäs oli teistele jagama ja ise eest pötkama. Aga Jaapani sõjas Wene eest wõitel-des jäi wastase kuuli ees maha; seal ta elu lõpp oligi.

Kahju oli sellest mehest. Oigu muidu, mis oli, sain mina liufata mis sain, aga sellest oletis mees tulnud. Ta oli kõigest hoolimata aumees, wahwa ja terane. Pihapäewal, kui pinjakumäel fihwijaapad jalas kiriku läts, siis nopptfid jalad nagu nõelad all, ja mees waiibus filmist nagu wari.

Tüdrukute peale laulud tegi tema, lõi wittsid ja laulis, käis jõulude aegu külad ja kihelkonnad läbi, läks jõulu teisel pühäl ja tuli kolmeühtingal, käis, lõi ja laulis. Niisugused olid kõik wahwamad külapoisid.

Noorem kassil oli kehapoolest pisut pindjam, ei annud liisus mõistu wälja ja jäi koju. Ta katsus küll siis, kui kassikwend solbatiks läks, wenna seisukohta tüdrukute ees ja kõrtsis ükshinda oma käes hoida, aga oli loomupoolest taltfam ja jäi alla. Oma küla poisid hoidis üksi küll ilka ohjul, aga mõned kaugemad löid üle.

Demast sai hoolas töötegija koha peal, wõttis naise ja oli kahetehiskümne tütre õnnelik isa. Kust ta nad kõik wõttis ja kuidas ta nad wiletsa koha peal toitis, Jumal seda teab. Ei seal majas tuntud surma ega haigustki; mulla ja pori sees segamini nad müterdasid nagu tõugud, näod määrdinud peas, ja üles nad kaswasid. Meid tuli iga aasta nagu loodud korra järele üks; waewalt sai ema sülest ühe pörandale lutsulaasi otja, kui juba järgmine põlle peale pesasse ronis.

See kõik oli muudugi hiljem. Aga sel ajal, kui mina emaga majasse tuln, olid peale isa emm ja poisid neljateki.

See oli suurpere, ehk talu oma pere. Peale suurpere elas majas veel mitu pisikest peret: Pasa Piisu tütreaga ja kurt Miiskel isaga. Ja kui külm talw oli, siis elas kõlli Juula oma perega ka veel meil ahju peal korteris.

Pasa Piisu, — see oli isa suuline, ilma koduta inimene, elas talwel seal, kus ta suwel tööd tegi. Nii oli juba kaup. Pasa Piisuks hüüti teda ainult seljataga. Oma kuuldes nimetati ta lihtsalt suuline Piisu. Miks teda nii hüüti, seda ma ei tea; tean ainult, et Piisu sauna wanadel ilmatu koljat poeg oli, kes ümber hullus ning warastas ja teda ta suure kogu töttu Türgi Pasjaks hüüti. Mis ühendus neil kahel waesel perekonnal oli, et nad ühte sõimunime kandsid, seda teadsid ehk need, kes neid nii nimetasid. Minu ema teelaz minule witsaähwardusel, et ma nii nimetada ei tohi. Ago kui see tüdrukupõnn mind mõnikord wihastas, siis lahutasin südame sellega, et käed selja peale panin, tüdrukule nina alla lötsin, suu urri ette ajanin ja talle künne wõi paar korda järgimöödda näkku kordasin nii kiirelt kui jõudsin: „Pasa, pasa, pasa!...“ mille peale tüdruk muud 's saa öelda, kui „Sa ise oled patja“, pööras selja ja läks.

Suhtjel Siisul oli ka poeg, aga see polnud kunagi kodus. Siisu poeg ta küll oli, aga Siisu pojaks teda kunagi ei hüütud. See hulkus ümber ja kerjas. Kui koju tuli, andis emale kotist paar kannikat leiba, mõne piikund räime, sõimas, wandus korra uufe wahel „Kurati tõu!“ ja läks jälle. Oma armates oli poisj hukas ja wiisawaemas, pekkis ise kuni jõud jalkas ja kui enam wastu ei saanud, — lasti wallamajas anda, nii et poisj, ei tea, mil päiwi nägi, kui istuda wõis. Aga see kõi ei atdanud midagi, poisj jäi selleks, mis ta oli.

Surt Mihkel oli meessuuline ja elas samuti aasta ümber meil ühes oma kahetsakümneaasta'e wana isaga. Mihkel oli kümneaastaselt kurdiks jäänud ja mõistis sellepärast rääkida, lugeda ning kirjutada. Nii saadi temaga läbi. Ta oli töötas ja aus inimene, ning minu isa austas teda. Minult kui ta rääkis, siis ajas ta hääl mulle jubinab üle teha, sest et ta ise seba ei kuulnud ega parandada ei saanud. Veel hirmsam oli see, kui ta pühapäewa hommikul lauluraamatu wõttis ja laulma hakkas. Siis kadusid teised inimesed ükshaawal nagu Mihkli märkamata toast; aga märkust ei usaldanud talle keegi teha; ta pahandas siis, ja ega ta ise selle juures süüdi polnud. Ja laulda ta armastas, nagu ta ka korralikult kirikus käis. Ta oli äärmiselt kokkühoidlik inimene, kelle sarnast ma enam pole näinud, ja tottis auga oma wana isa. Kartulid koorides kiipis ta ettewaatlikult ainult koorekirmi pealt ära, et kartuli sisu koore külge ei jääks nagu see suwel wärskete kartulite juures wõimalik on; jahupõrm, leitwaraasuke ja supitill kasteti hoolega näpuga ära ja suruti leiba külge, et jumalaarmust libetki kaotji ei lähaks. Ja kui meie kartulid koorisime, kusjuures nuga muidugi ibuaukudest otse üle käis, siis läks Mihkel seda nähes sagedasti emmele kaebama, kuna meie ta mõirgawat häält kofast kuulsiime: „Perenaine, waata, kuidas poisj tuhliid raiskawad; kas Jumala wili laste pillata on!“ Muibu oli ta hea inime, eriti minu wastu. Nijjem ostis ta omale kuhugile teise kihelkonda ijegi wäikese wabadiku majakiti ning käis mitu korda minu isa palwel, et see talle naise kuulaks. Isa kuulas, käis mõnes kohas rääkimas, kuhu ta isa juhatas, aga wist on tal naine praegugi saamata.

Tema wana isa hüüti meil lihtsalt wanaisaks. Wana-isa ootas rahuga oma päewade lõppu ja ei tülitanud palju

enam tebagi. Meil ta ühel pühapäeval jultuse ajal surigi.

See surm on mul veel selgesti meeles. Oli üks kewadine pühapäem. Teised ksil olid krikus, mina sulisjega olime kodus ja pidime walmama õues aneroegade järele, et waresed neid ära ei wli ja wahest wanaisa kaima waatamas, kas tal midagi waja ei ole. Meile oli kogunud ka teisi kula lapsi. Sitkasime õues ja tundsi me löbu waadata, kui pissikesed ant-pojad rohu latwu sikutasid ja ise wiimase katkemisel jutsti saba peale tukkusid. Sulisjeks oli meil seekord üks Witu-nimeline naisterahwas. See oli ise wana inimene, aga kole halb ja edew tüdruk. Ta ei julenud ise wanaisa waatama minna, sest ta kartis, et wanaisa surema hakkab ja saaks meid. Korraga tuleb üks plika, keda seekord waatama saad ti, toast uperkuuti üle läwe wälja, nagu oleks ta sealt wisatud, omal nägu kasetohuna walge: „Winge waadake, wanaisa on surnud!“ Kuhu nüüd põgeneda! Dota ja wäriise, kuni teised tulewad. Aga õues ootamisjega ei saanud läbi, waja oli wanaisale piibel rinna peala panna. Kes julgeb selle ülesande oma peale wõtta. Ei keegi. Minki siis ühes. Kambriji loodi enne piibel ja hulganti minki tupp. Witu läks õige kiltwarwul kõige ees, meie hulganti tema seekiku sabast kinni hoibes jarel. Surmahirm wäriises kõigil pües. Mis nüüd sünnib, selle eest ei olnud keegi julge. Keset tuba jõudsi me, edasi ei julenud keegi minna. Hakati kauplema, kes läheb ja paneb piibli kätte. Wanaisa lamas rahulikult selili ja oli käd rinna peale koku pannud. Mina mõtlesin küll, et mis nad taht kardawad, wanaisa ju nagu magaks; ma polnud surma enne näinud ja arwasin, et ta koguni hirmus on; aga teised kartsid ja ma pidin ka kartma. Wiimati arwas Witu, et ma wistkan, ja wistaski wana piibli müraka prantsatades wanaisale rinna peale nii et piiblit wanad nähtsed kaaned lendlesid ja wanaisa rinnaluud kolisesid. Aga suure hooga wisatult ei jäänud piibel rinna peale peatama, waid lendas woodi ja seinu wahela ja sealt woodi alla, kuna wanaisa käsi rinna pealt alla mööda külge wajas. Olets wanasarwit selle asemel ise meie ette ilmunud, et olets ta suuremat hirmu küll teinud, kui nüüd see, mis meid toast wälja ajas. Witu jooksis kõige eite ja ukse ees üle pisemate. Teised said ka kuidagi wälja, aga mina olin kõige pisem ja tukkusin ukse alla teiste jalgu maha, kuna üks kinni prantsa-

tas ja mina üksi tuppa jäin. Kuidas mu juuksed juba siis selle hirmuga halliks ei läinud, selle üle imestan praegugi.

Teine lord selle furma puhul pidid kogu pererahvas ja hull mõõraid hirmu tunda saama. Oli just matusepidu. Omad ja mõõrad, lapsed ja wanad on pühalikkude nägudega ümber laua. Jutustatakse ühikute lausetega ja tuletatakse kadunu elu ja olemist meele. Korraga näevad kõik, et wana-isa wari enne ühest ja siis teisest alnast mööda läheb. Öb-päe wanaisa, wõta wõi jäta. Kõik jäid nagu kivistanult laua taha, kuidas keegi juhtus olema; kellel suu poolelbi hammustamisel, kellel suutäis poole tee peal suu ääre. Minult, kui üks lahti läks, pöörasid kõik nagu ühe liigutusega uksesse poole. Waim astub uksest sisse: „Tere, jätka leiba!“ ütleb ta märisewal wäsinud hääl: „Ma kuulsin, et mu wend täna maetakse, tuli koa weel vaatama...“ Alles nüüd tuli elu laua taha tagasi. „Wõi wend, me mõtleksime, et...“ ja mõni lõpetaski lause: „ise tagasi tuli!“ Ja ega see hirm põhjuseta polnudki. Nii ühte nägu inimest on harwa näha. See, kes praegu ukse ees seisis, oli seesama pikk hall kepi najal tudijew kuuju, nagu wanaisa, kui ta weel kepi najal oma jalaga käis ning elas ja kelle täna hauda wiisime.

Kõlli Juula perekond oli isefugune kogu intimeseloomi, aga neist jutustan eelpool.

Nii olid majas mõnikord kolku neli peret, kes igaüks elasid ise leimas. Pihkestest peredest elasid kaks kumbki ise nurgas ja Juula pere oli ahju peal; need elasid majas iltagi ajutiselt, olid mõõrad ega seganud endid palju suurepere asjadesse. Tähti sellepärast suurt ei olnud ja kuidagi aeti läbi.

Uga ometi nagu oleks kuri sellessegi majasse pääsenud. Midagi isefugust, mida ma wanaema kodus kunagi ei märganud, elas ja liikus siin seinte wahel; seda aimasin kusagil parsil wõi pimedas ahjukorus, kust teda kätte ei saanud, aga kust ta salaja hiilis sul jälgides, piinas ja patnas õffel unes ja ilmsi. Emm kaebas sagedasti hommikul, et tal kuri peal käinud; ja tihti juhtus, et emm õhtul woti taga tebrates häkki ütles, et nüüd ta tuleb aga jälle, „tulge a'age pealt äe,“ siis üles tõusis ja woodi pikalt heitis; mõne minuti pärast andis emme ümin teada, et ta patnaja läes oligi. Keegi läks ja wemmeldas emme siis rusika ehl puuga niikaua, kuni emm wemmeldajat tänas: „Mitäh, läks nüüd äe; küll on waenlane, ei jäta enne rahule, kui peab peal äe käina; kut ase-

mele ei leha, et soab peal äe kätä, siis aab oort une peale ja piinab kas lafe wõi sõrmed woki wärtnasse." Emm tõusis üles ja ketras nüüd rahuga poole õbni.

Mõnikord elas see isegi inimeste näol, liikumistes, kuulbus sõnades ja paistis tegudes ning hülis kulmude alt wilksunates pilkudes. Mina arwasin teda mõnikord nägema; kord unes küttas ta parfil herne saskede peal ja meelitas mind lollide inetute sõrmedega enda juure. Ta oli selkorral umbes wanapagana nägu, kelle kuju mulle meele jäänud wanaema jutustustist.

Teine kord tuli ta jälle päris ilmsi meele, suurrätik peas, käed waheltte kõhu peal nagu wagaatsejal, hülis sissetulles kord pahemale ja paremale poole ja, kui ema näha ei olnud, astus emme juure, kes plüida ees tuld kohendas, ning pistis emmele käe suurrätiku õlma alt pihtu:

"Tere koa!"

"Tere jumaline!" wastas emm, kes kurja ära ei tunnud, juba kätt tagasi wõttes ja murdis rao plüida alla.

"Eks wõta istet koa, räägi eri üles, ega's ja meele muudu's tule, ju itka asja oli koa?" küsis emm, tõusis üles, nihutas kurjale istme lähemale ja liigutas suppi.

"Mis nüüd suurt eri just küll aga..." algas ta kawa-
lalt, istus ja jattas juba pool sõinal: "On ta ise kodu koa? eks minijas itka? No, kas peab itka supikulbi weel so käes wõi? Nee ju oort nii ninatad, et — soaks aga perenaise põlwe otka, ega neil muud ole... Sool koa poeg oli mees üle kihelkonna, oleks soand misjugu..."

"Kodu on näh," hoiatas emm kurja ning jattas paha aimamata puhtast südamest: "Eks ma pahandand küll ning rääkind, et kas paramat nüüd pole wõtta, aga näe, oli nagu äe tehtud, ei soa teisest lahti muud kui tõi teise äe. Ei ma anna sibuksele supikulpi koa üht, tehtu siis peale ja olgu."

"Näh, näh, eks ole, eks ole! äi, kus ja seda wõid, et selle supikatla ääre lased, siis paramad suutaied puhas läind ja pere ning wanad nooligu näppusi; eks me tea omist käest. Kus nüüd sellega, et käest äe annad; sul oma korjatud asi ning elamine puhas... mine n'd itka, jula tõi, jah... Kas see ta poeg wõi?"

"See näh," wastas emm: "oleks olad, et olets üffi wõi sedasi; see koa weel..." lõpetas emm lootusetalt.

"Wõi see!..." tundis kurti inestusega emmele laasa.

Kuri sellega ei jätnud. Kord tuli ta jälle ema juure ja meelitas: „Mis sul nüüd wiga elada ja olla; mees üle kihetonna walla kohtumees ning e'esel talu asi ja wara kae; äe aga emme käde ohje jäta!“

Uga ema talu warast ei hoolinudki, tahtis ainult rahus ja tülitada elada.

Nii see algas.

Kord, kui isa saatis ema suppi teetma, tuli emm ja wõttis ema käest kulbi ära: „Ene mul supiteetjat ja pere-naiseks majas olemast; ees sul ole teifigi töid, kui teha wiitfid!“ Sellest ajast ei teetnud ema enam suppi.

Teine kord läks ema emmele kaewu teele vastu, kui see lähe täie weeraandaga tuli ja tahtis aidata: „Emm, wota, sul kaks rasket raandat, anna ma wii teise, mu käed praegu tühjad!“ Emm ei annud ka ja ütles, et ta ema käest armu-leiba weel ei taha. Ja ema ei usalbanud emmele enam abiks minna.

Kui waja oli, — aitasid poisid emme ja ema hüüdis isa appi, kus oma jõud ei jaksanud. Kui abi käepärast puudus, siitutasid nad mõlemad kumbki oma ette üksi. Mõni-kord sundis paratamatus emme ema abi vastu wõtma; siis tänas emm lahkest, tahetsedest seejuures südamest, et sarnane rumal juhtumine tulla wõis.

Emm ja ema hoidsid kangesti üksteisele tüli tegemast ja ees olemast. Ema arwas, et tema lähedus emme südame peale käib ja hoidis ennast wõimalisult tagakambri, ketras ja tegi tööd seal ja elas. Seal noppisid mina ema põlwe ees süled ja õmbleisin nabisi (kalksusi) põrandariide tudekts. Emm nägi wahest ja tähendas, et ei tea kuhu see jaksatuba tehakse, kuhu tekkisid põrandale waja, ja kas sawipõrand enam ei tõlbawat. Tagukambri kolis isa ka oma kingsepa töölauda ja sinna asetati hiljem ka minu magamisepaiki. Sitjas oli, nii et isa pidi alati üle ema willakorwi astuma, kui möbda tahtis pääseda, aga elama mahtus. Pühapäewal, kui tööasjad koristatud ja isa wäikeste orelit taha astus, ema woodi serwal istus ja mina peaga tema najale nõjatasin, siis jattus ruumi hulga teistegi kuulajatele.

Toas tohtisid minagi harwa kätta ning lühikest aega wiibida, sest ema arwas, et teised minu kaudu tema hinge loomad ning oli siis alati rahutu. Uga wahest tahtisid ilka ka poistega olla ja pidin igakord selleks luba küsima. Ema

lubas, aga juba weerand tunni pärast kuulsin koputanist seina pihta. See tähendas: „Poiss, tule ära!“ Sarnasel korral veldi minule alati järele: „Tillisfang kutsub, jookse, poiss!“ See oli minule nagu terav piste tagant järele. Et seda ei sünniks, siis püüdsin alati ise juba ennem ära minna, Aga ega seegi ei aidanud. Kui kutsumata ära läksin, siis tähendati: „See aga ruttu jääreb, muidu tillisfang lööb!“ Juhtus ka nii, et meil poistega õige huvitav aeg ees oli ja ema kats korra koputama rüü, siis päästsid mind mitjade eest ainult palavad palved ja töötused, kolmandal korral aga ei mingi jõud.

Emm kartis, et ema teda sübames vihkleb ja ei tõsinud jalga tagakambri ning keelas poistele walsu ähwarduse all sinna tulla. Emm pani söögi lauale ja koputas oma korra seina pihta: „Tulge sööma!“

Nii erines suurest pereest ajajooksul nagu kats perekonda, kellel ühine oli ainult söögilaud ja wälisrõõ. Ja selle järele erines nagu kõik majas, loomad ja asjad, isegi wiljapead põllul...

Emmel olid omad lambad, kõrwas isemärgid, emal olid omad isemärgid. Oma lamba tall oli minu piisi ute, emme lammaste tallad poiste uteb. Mina tõin oma ute korra päewas tupp ja söötsin teda leiva ja kartulistega, poissid töid ja söötsid omi. Nemad musutasid omi, mina andsin oma utele suud ja lasin ta piimalõhnaliste huultega minu suust leiba võtta. Nemad kandsid omad süles läbi lume lauta, mina oma.

Lambad laudas leppisid koos elama ja ei aimanud palju sellest, mis wäljaspool toa seinte wahel sündis, aga Päits rehallas sai wist aru, et majas kats perenaist on. Emm tuli rehala talitama, läts ja pistis Ruskele peost leiwakoortse juhu. Päits waatas küll kurwalt, et teda halvemaks peeti, aga oli uhke ja ei inisenudki. Juhtus ema talitama tulema, andis ta Päitsule midagi ja Ruske waatas pealt. Päits pööbras siis suu otse Ruske poole, sõi ja noolis ülemist mokka tükk aega weel tagant järele nagu oletas et tea kui suure tüki saanud, et Ruskes iju äratada. Kui ema talitanud, läts emm pärast jalaja vaatamas, kas Päitsule kogemata teiseft wärnast heinu ette ei juhtunud; ja kui emm talitas, kartis ema, et emm Päitsule pealt selgtnult juua annab ja kogemata unustab põhjast segamata. Päits oli tugewa kordiga

loom ja pidas rammu ning oli lewabel filedam teistest. Rüste oli äreba kondiga ja pödes talwet. Sewadepoole, kui Rüste lahjemaks hakkas jääma, arwas emm, et ei tea, mis selle Päätsule salaja sisse söödetud, wõi et ema film Rüste „äe wõlub“ ja pühkis rohkem ise talitada.

Emma kudus kangad uutel isa tehtud telgedel, emm lõhutas wanadel kangaspuudel; ema lõi kanga kirjad nagu tema ilusama arwas, emm tegi poisitele oma moodi. Emale kerisin mina wihid, ajasin uid ja andsin kanga niide, poisid tegid emmele. Kui poisisa polnud, ütles ema minule, et mine ja aita emme kangast niida; emm wastas lahkesti, et eks ma „foa ise loo“ ja niidas kanga üksi. Emma töusis kanga tagant üles, läks tagukambri uisid tooma; emm töusis ka äles, katjus kähuga ema kanga serwa ning filmas kirja ja ütles endamisi: „See niid loo mõni kangas wõi kiri, sõhulest pole enne näha olnud!“

Einad kaswasid ühe põllu peal ja lõugutati ühes; aga pärast, mäletan, juges ema linu ja wiis puntrad oma kirstu, emm juges ja läks pani oma kirstu. Sewabel, kui kangad aias rohu peal pleeksid, oli üks emme kangas, teine ema kangas.

Emma õmbles isale ja minule ise riided selga, emm arwas, et see töö ei pea wasta ja lasi Sannika Kadri poisitele raha eest õmmelda. Emma tegi minule lühitejed püksid, emm arwas, et ma pidawat nagu kurg olema piklake ja paljaste jäärtega ning lasi poisitele püksid pöidadeni pikad teha.

Emma pani aknale topstikete sisse lilled kaswama, tegi lewabel kaeruu tee ääre peenrad ja küllwas kressid ning sinised lilled peale; emm waatas ja muigas igatord, kui möbda käis, et niid nagu oleksid suured saksad majas olad käälast wett loo toomas läbi roosirabattide: „Mi tea, mis sõhukete tühja palja asjadega loo peats aega wiidetama ja moad muudu raiatama; eluaeg sii äe elatud, — kes neid enne nägi wõi oli, ega neist kõhtu ilka täis foa.“

Emma ei mõistnud lõpuks enam kuidagi elada ega olla, ei kõnelda ega liikuda. Kui ta midagi rääkis, siis polnud see emme meelest õige, ehk kui ta liikus, wõi midagi tegi, siis polnud see nii nagu pidi olema. Kui ema waitis, arwas emm, et ta wihane on. Emma käis ja tundis emme filmi nagu püsteid k. r. walt ning liikus nagu sätel, emm käis ning talitas ja ei pannud tähelegi. Emma waitimise korral ütles

emm isale, et ei tea, miks meie majas 'p räägita üht; isa aimas kurja emme keele peal, ei vastanud midagi ja waitis samuti. Emm leidis siis, et nüüd on kõi majas wihal, pole enam kellegagi rääkida üht. Oli kõneldi majas tihhi tumma ja libedat keelt.

Maja seisis õudne ja nukker. Üksi kuri porxil naeris. Kõlarahwas pani pead kokku ja sohistas.

Wäga palju tusta tekkis majasse minu pärast. Wõi oli see sellepärast, et emm alati kaebas, et majas leiba wähe ning pere suur on. Wõi oli see weel mõne muu pärast? —

Minu nagu ei oles tohtinud siin olla ega elada. Mina olin majas asjata nurjasöödi; ma sain sellest juba aru ja teadsin, et minuist nii mõeldi; sarnane arwamine libises mõnikord kogemata emmege suust. Lauas seistes oli mul alati piinlik tunne, nagu oles keegi lugenud mu suutässi; kõi oli küll tühi, aga leib nagu keerler suus, ei läinud alla ja neelud käisid tühja. Kunagi et julenud ma ise lauast leiba wõtta, waid kui antud tükk ära söödüd oli, waitisin ja waataisin salaja emale wõi isale otja, — ehk märkawad, et mul leib otjas. Kui ema aru sai, wõttis ta omale leiba ja murdis siis minule oma leiba otjast nagu oma otjast wõi kõhutäie kõrwalt. Kui ei märgatud olin ta rahul; ja kui ema alles tõusis, panin käed kokku, ütlesin sügama seesmise kurbusetunde wälju: „Atah, Gessute, kes sülla annud“, suudlesin siis ema, isa ja emme kae ära ja läksin oma mänguasjade juure. Selle ema poolt minule peale pandud tombe tähtsin alati olles nagu pihtide wahel, sest seda ei wõtetud tõsiselt. Kui emme kätt suudlesin, siis ulatas ta selle alati poolteed wastutahmtist, pühkis silgused sõrmed kasula hõlma wastu ära ja ütles, mõista andes selle tombe asjatust: „Mis sa sest itasest kãest limpsid!“ Mõnikord, kui emme kätt suudlema hakkasin, pihsid poisid kõrwalt oma kae emme kae peale. Etis läks asi naeruks. atnult ema ei naernud. Üks siis sõin magusa ja rahulise isuga, kui isa wahest tagukambri wahepalukejena tõi silgu-poolwee sisse kastetud leiba.

Wististi märkas ema selle minu kannaliku ja salajase südamekurbuse, kui ta pärast sõõli tagakambris surus minu pea oma põlle wastu, siltas ja ise salaja nuttis. Sarnasel puhul oli minul tunne, et ma tõesti nagu kogemata ilma olen sündinud, ilma et mind kellegi waja oles olnud ja ema atnult hea südame poolest mind oma kaitse alla wõtnud,

mille eest ta nüüd isegi kannatas. Sellepärast püüdsin rahuga ära kannatada isegi selle haavava alanduse, millega ema mind oli õpetanud ülemal pidama süügilauas.

Ma arvasin, et ma jamaise alandusega kergendan ema südant ja olin valmis vastu võtma veelgi raskemat, ohverdama veelgi rohkem, lootes, et see midagi lunastab. Wits oli ka siin endiselt minn jagedane osa, teda oli enam kui leiba. Kui minule haiget tehti, põlgati, ehk muulviisil ülekohut tunda anti ja ma siis ema käest tulin troosti otsima, siis sain ise peksa, sest et ma teiste peale kaebada ei tohtinud; kui juhtusin ise midagi tegema, jooksid teised kaebama ja minu nuhtlus oli veel kurjem. Tuli ette, et teised poisid wäljas minu püksid wägisi rumalalt märjaks tegid, mind siis lätt-pidi koju töid ja emale kaebasid, et ma püksid täis olen pissinud. Ema sai aru, et see wale oli, hakkas ise enne nutma, kui mina püksid jõudsin maha ajada... Ning minu jala-kaanda mööda tiksus weri ja ema pisarad. Mu süda kiskus end sees kokku selle mõõtmata ülekohtu pärast, aga ma sain aru, et ema seda samuti mõistab, et siin tegemist on mingisuguse paratamatusega... Ma nutsin, aga kannatasin.

Kui praegu selle peale tagasi mõtlen, siis paistab, et ema minu naha peal teiste südamesse tahtis walu lüüa ja filmi pisaraid, et lunastada sellega minu olemasolemise õiguse. Aga ilma süda wäljaspool seda wälkkest tagukammert jät ometi kroitõwaks, minu elu tunnistati ilmagi ainult siin seinte wahel. Kibe ohwer ei lunastanud midagi. Ainult ükskord, mäletan, oli sellel mingisugune tagajärg.

Oli kesthommik; lõpetati parajasti ruffirehte; toast kuulbus parte kolin, kus wiimane ahe alla lasti, mille järele algas äge wihkude sapsimine wastu rehewinkisid ja pudene-wate terade rabin wastu akna klaasisid. Tähhjad, teradeta õlemihud lendasid üksteise järele uksest rehjala, kus nad lade-messe laoti ja siis weel wartadega üle folgitti ning kimpu seoti. Mind humitas kõigerohkem see, kui wartadega folgitti. Stahe wardaga, — see polnud suurem asi: kisk, kisk, kisk, kisk, see oli pikkamööda ja igaw. Kolmeka kolkimise kõlas juba paremini: unt koplis, unt koplis, unt koplis... Aga see oli ikka nagu kolme jala peal lonkamine. Eddu tegi siis, kui nelja wardaga folgitti; kiiresti ja ühetasajases tahtis tõusid ja wajasid wardad hekkides üle kila: kuke püksid, kuke püksid, kuke püksid... Siin tahtsin mina ikka neljandana jätta kila

ja jooksin tihti anide juurest külaväljalt ära vaatama, millal lade valmis, et warda kätte saaks haarata.

Korb olin kauemaks koju jäänud ja leiðsin hanide juure tagasi minnes need kulli saadust abraht. Hanid olid loomad, kes mu südame sagedasti täitsid kõige suurema pahameelega ja kes mulle ennelt nii mitu kibedat sauna teeninud. Kõige suurem kannatus peab küll hanelarjasel olema. Hane ei õpeta hirm ega karjase kaswatus; lolliks jääb ta algusest lõpuni. Ei ole, näituseks, tükatumat ega südantsõõwaamt asja, kui hanesid ees ajada, kui nad minna ei taha. Siis wentib terwe kari nagu wikerkaar poolringis ees laiali ja kumbki reaots tikub „kaaf, kaaf, kaaf“ tagasi nitpea, kui teist reaotsja ajama lähed; oled ühe otsaga pistut ebasõõdunud, on teine selle aja sees jälle tüki maad tagasi läinud. Ja saad mõnele witsjaga ümber loodi äiata, siis on kisa ja kaogutamist rohkem kui seal kisa. Sell on ta witsja all nagu imeja pörsas, kellel tagumised jalad kõhe lohtnal järel, kui peenikeste witsjaga tagant ümber niuete wead ehk nagu talikas, kes kerra kumbel istuma ja huluma jääb, kui kiviiga tõrwakulmessa saab. See pole siiski weel õnnetus, las istub tükk aega ja hulub, tõuseb üles, kui walu mööda ja lähed jälle; aga juhtub hanele witsjaga wõi kiviiga kuklasse toksama, siis on hani ülekaela maas, siputab kerra jalga ja — walmis! Pane talle siis weel hing sisse!

Sarnane õnnetus juhtus täna. Seides haned kulli Mardi odraht, kihwas süda täis. õnnetuseks ei olnud nõgestid ka kusagilt leida; enne sarnastel juhtumistel sai see, kes kaelapidi kätte juhtus, nõgestega tulised jalad. Witsja ka kätte ei juhtunud, aga ilma nuhtlufeta süda järele juba ei anna. Haarasin siis peotäie wälkese kiva kätte ja pistsin odrasse järele. Hani ei saa odras eest ära lennata, ajab tiimad laiali ja lähed nagu äklega üle, sest odrad ei lasse kiibu wõtta. Seba parem oli mul siis kiviiga tiimwa alla sihtida. Kops ja wääks, kops ja wääks läisid kiwid hanedele mööda külge. Weel „wääks“ ja üks oli siruli. See oli kiviiga kopsu kulla jaanud. Ahastus ja hirm asusid nüüd südamesse. Witsja oli korraga lepitatud. Wjasin teised wälja, wõtsin jurnud hane ja panin ta aia ääre rohu sisse pikalt ja jättingi sinna. Ise läksin teistega koju. Sõna teistele lausumata läksin ja kütusin tuhlist sületäie pitmaohakaid ja wiskasin hanedele ette, mida need hoolega waduma hakkasid. Emm läks mööda,

luges haneb ära ja leidis ihe puudu. „Ema tuli rehetoast ja sai asjast teada. „Siinapill lähed ja otsid hane üles ja tulled siis tuppa!“ oli walt käse. Ma ei suutnud küll ette aimata, mis täna tulla mõib, sest hane mul ju kufagilt wõtta ei olnud; see pidi kadunudks jääma. Hirmsam weel oli selle peale mõtleba, mis siis sünnib, kui teada saadakse, et ma ise hane kwiiga surnuks olen löönud. Siin oli hirm nuhtluse eest suurem; kui wale eest ja ma otsustasin oma süütegu warjata, polju mõisin. Selle asemel, et otsima minna, lätsin ja peitsin enese ploomipuu pödsaste alla ja ahastasin, kuni aja arwasin olewat, et koju minna, ütelda, et ma hane ei leidnud ja teenitud nuhtlus wastu wõtta.

Ema oli parajasti tagukambriks nagu oleks ta mind oodanud. „Sumal, Sumal, peaks see hani ometi weel üles tõusma!“ palus arats ja lootusetats tehtud lapsemeel weel ukse taga enne, kui kambri astusin.

Esimest korda ei wõtnud ema täna pärast wirtsanuhtlust minu lepitust wastu, waid ulatas warnast tühja koti, sidus mulle kaela ja saatis uksest wälja: „Kellelegi ei ole ja tarwitik ja asjata sõbb siin leiba, mine ja kerja omale ise!“

Seda alaribust ei suutnud minu lapsesüda enam kanda, waid lõhtes. Ma lätsin wärawa sampa warju, heitsin sinna põlwilt ja palusin südamest, et armas Teesuke mind oma juure wõtaks.

Süda toibus, nutt wakis ja ma tõusin pilsti. Ema tuli toast ja nägi, et ma wärawasambast weel mõõba polnud saanud. Ta tuli juure, haaras mu käest kinni, wistas mu sigade lauta ja pani ukse wäljast pööra. Mitstarmis see oli, sellest ei saanud ma enam aru.

Ma olin nutust, nuhtlusest ja walust wäsinud, aga laut oli nii wirtsane ja porine, et mul istumiseks paika ei olnud. Nutsin ärdalt weel kuni juutsin ja jäin siis oma seiskorra wastu ükskõikseks.

Esimest korda oli minus ellu kutsutud enesetunne ja uhtus. Ma ronisin lae ja katuse wahelt läbi wälja ja peitsin enese pikali lillepeenarde wahele. Tuli lõuna ja teised lätsid sõõma. Minust ei hoolinud keegi. Mul oli ta ükskõik. Pärast sõõma tuleb ema toast, natuke leiba ja kruusiga wesi käes ja lähed lauda poole Teeb ukse lahti, aga laut on tühi. Järgmisel filmapilgul leidis ta minu ja tahtis uuesti lauta wita,

tuld sin tulid teised wahese. Esimest korda wõtsin teiste
kaitse wastu.

Isa wõttis ema käest kinni ja läksid tagatuppa, kuhu
nad kaua ühfinda jäid. Emm andis minule wõileiwa ja saatis
uuesti hanedega wäljale.

Kõige enne arwasin, et lähen ja matan hane maha, sest
see wõidakse sealt leida ja siis tuleb walegi wälja. Wõtan
kartuliwata ühes, jätan haned wallata ääre ja lähen ise kull
saatu kooljat matma. Muudu oli mul kama ja hanepogade
jaoks furnuad, kus haudadele ristidki peale tegin, aga see kui
jalajane süü, tuli siiasamasse jäljeta matta.

Uga mõnikord wõib ta ime sünbida. Hanekeelja asemele
leibsin ainult paiga rohu sees, kus ta olnud oli. Hane ennast
polnud kusagil. Koer wõi rebane wõis ta olla ära söönud;
aga siis oleksid suled maha jäänud. Waatan ringi ja ei saa
mõistatusest aru. Korraga näen, hant on keset odrapõldu ja
nosib päid, nagu poleks tema asigi, mis on sündinud.

Hant oli kõepoolest ainult pörutada saanud, uinajeks
jäänud ja pärast ellu ärganud. See juhtus mõnikord, kui
hant witsaga pähe sai, et ta pilali kullus, wähe aega siputas
ja siis tuitubes üles kõusis. Uga et ta witswagaks jäi ja
hulga aja pärast weel üles kõusis, see juhtus minu mäleta-
wasti esimest ja ainust korda. Ohtul olid jälle haned käes,
ja kõik oli lahendatud. Ainult ema oli kurwem kui muudu.

Sellest ajast hakkas emm mind isegi poiste kiusu eest
nagu rohkem kaitsma, andis tihti käsutamisel wõileiwa kaasa
ja lubas ohtul lüpsiku torust piima rüübata. Ema ei usal-
danud kunagi minule seda head teha; ema käest oli ainult
see suudis minu pärast, mis ta wahest küllast juhtus saama.
Emm püüdis minu armastust ema käest wõita ja andis mee-
lituste kõrwal tihti mõista, et ema halb olewat. Emmele
oln heatahtlik ja sõnakuulelik, aga ema kurwad filmad
jätsid minu südamesse siiski jäädawa walu, nõudsid armas-
tufe omale.

Siin majas tunti kolme elumuret: kõht, riie ja mõisa-
rent. Wilmane neist oli kõige tähtsam.

Emm oli majas perenaine. Kes peremees oli, kas emm
wõi isa, seda oli raste welda. Igatahes ei olnud isal selles
asjas walwamata omawoli. Uga hoolsad renti orjama olid
nad mõlemad. Emm forjas koku kõik lamamunad ja wõ-
naelad, müüs nad linnas ise ja tõi raha wilmase koptluni

toju, mille ta sibus rätikusse ja hoidis paigal kirstunurgas. Isegi lõngavärvi raha ei tihanud emm sealt kuitagi võtta, sest kanad munesid päeva kahe tagant muna ja Ruske Päitjuga andsid emmele suure meelitamise ja rohukikumise peale kolkku toopi kolm piima päevas. Rendiis müüdi iga wafitas, mullitas ja seapõrjas, kes üle olid majaloomade armust. Iga orjas oma moodi. Iga ülejäänud wiljatwa korjati kotti ja wiidi turule, iga talutööst waba tund ohwerdati palgata tööle wäljas ehk kodus töölaua taga. Ta wittis ja walgendas mõisaid, lüi ja uuendas sakste tube paberitega, ehitas maju ja ladus ahjusid, tegi rattaid, regesid ja riistu, puusärke ja lapsewantrib, õmbles pükse ja saapapealseid, kooluias sihwisi ja tagus talbu alla, parandas masinaid ja uurirattaid. Ei olnud töö, millest see mees mööda oleks läinud. Iga töö tõi oma kopiku, ja kõik pandi lõpuks ühte summa ja wiidi mõisa herrale.

Selle renditorjuse all kannatasid kõige rohkem pere laud ja köht.

Muna ei olnud üleilõhse kodune söömaasi. „Mis munast tühjast kosa sülla soab, muidu asjata kanade ede koori moha a'ada... pigem söö räimes äe, tead, et ta kosa toidab“, arwas emm, kui me, lapsed, pühadekski igakõrs muna mangusime. Emm arwas nimelt, et kui kanale munakoori anda, ta siis enese mune harjub sööma. See tuli wähest ette, et kana ise muna ära söi. Kui kana kooreta mune munes, siis arwas emm, et kana on liüia saanud ehk „äe wõlutud“. Ema ütles küll, et kanale peab munakoori söötma, sest kana tahab lupja. „Kuule nüüd tühja kuntsi“, arwas see peale emm ja jät kindlaks oma teadmise juure.

Lihaks ning suptrammuks perele jäeti määgisti järele ainult mõned haned, paar-kolm lammasi ning notilihaks ükski seapõrjas wõi talikas. Söögiks nähti liha ainult pühapäiwiti ja wõid pühade aegu ning raskei heinateol.

Tahaksin siin tuua toitute nimekirja, millega jaarlane katab oma nädalase söögilaua.

Õsmasje — runntuhlid, leib, toores soolatud räim ja räime soolwesi ning hapukali; silku pahla otjas sütel küpsenda ehk tuhliste peal teeta tohtis harwa.

Teisipäewa — hommikul jahunott (kõrt) lühanatufesed sees külmade tuhliste kõrwa, õhtul — jahusupp tuhlistega; wiimases polnud muud kui wesi, sool, jahud ja tuhliid;

ainult söögi eel toodi lusikaotsaga pisut hapukoort perekausi, wõi lihtsalt sirts piima waluts peale ning liigutati segamini.

Reesiku — hommitul soojendatud jahusupp ja õhtul tuhli-jahu puder; see toit ei ole latalt tarmitusel; teda valmistatakse Saaremaal ja ka mitte igal pool. Ta valmistuse wiis ei ole kõige lihtsam: keenud kartulid songitakse (tambitakse) tatti, walatakse weega rolaks, aetakse siis uuesti teema ja lastakse jahudega pudruks. Pudrukasteks oli tihti hapukali ehk weefegane hapupiim; wõisilma pudru sees nägi wahest laupäiwiti. Talwel oli wiisiks teha koorekastet; lusikatäis koort, mis soolatuna seltsipuhuks alal hoiti, hõõruti kausi põhjas wahule, ja kaus walati siis weega täis. Puhast piima tarwitati juwel. Etis pidi ka lastmisega olema ettewaatlik ja et tohtinud palju piima wõtta pudru järgi; piima pidi pudrunatukestest puhast hoidma; koostaga kausist tülles käis puder lorb ühes koostaga suhu ja sealt tagasi, siis alles lastekausi; peale suus käimist polnud enam karta, et selle küljest ütselt natuke piima sisse oleks wajunud.

Meljapäewa — hommitul külm puder; talwel sooja notiga, juwel weefegase piimaga. Õhtul — tangu- ehk jahunott, sirts piima peal.

Reede — hommitul külm nott, õhtul — kooritud kartulid peolkeedetud räimestega.

Saupäewa — hommitul külmad tuhliid sooja küpsesilkudega, õhtul — tangupuder.

Pühapäewal — tangupuder sooja notiga, õhtul — kaaputangu supp tuhliiste ja lihaga.

Pühapäewa toitu valmistas emm wäga tähtsa näoga: puhast põll alumist nurrkapibi wõõwahaale üleskeeratult ees, sitfirätil peas, käis ta kiiresti ja asjaliku sammuga oida, jahwrt ja pliidu wahet. Juba siis, kui tiritulisest koju tulid, oli emmel lõhnaw lihakauss laudil, kapsad ja tangud katlas teemas. Söögiks tõstis emm siis pühapäiwiti supikauji ja leitwakannika wahale ka lihakausi. Osadetegemine oli auasi, ja jelle usaldas emm isa kätte nagu leitwalõikamisega. Isa wõitis taskust noa ning jagas liha ära sööjate arwu peale, millejärele igalüks walmata ühe osa wõis wõtta. Meil seba wiisi ei olnud, et üks lastest nurka saadeti ja see sealt siis küsimise peale — kelle see on — torbamööda igalühe nime nimetama

pidi, kusjuures klišija iga lord uue lihaasa mõttis; aga mõnes peres tarvitati ka jeda wiisi, et keegi nurijeda ei mõits, et tema wäheema ehl halbema tüki sai. Meie, lapsed, hoidisime oma osa hommituks ehl sõime ta õhtul magama minnes suumaitseks sõba all ära.

Sõunaks harilikult ei teedetud midagi, waid aeti ntisama leiva, silgu, kalsalapa ning suretud kappaste õrul lord üle. Peasõimine oli ikka õhtul. Kes siis laua tagant tuli, see ennast woodi kantsas.

Sõogi aega peeti samuti filmas, olgugi et fin just kurja lorda põlnud. Kes wiimati sõbma jäi, — oli „hiidlane“, sest et saarlase wana jutu järele olid hiidlased suured sõbdikud. Enamasti jäi emm „hiidlaseks“, sest ta oli wana inimene ja pooleldi hambuta ning näkitses leiwapõrekefi laua pärast teiste laua ääres. Aga see oli enam nalja asi.

Lord tõi see nali siiski päris nalja, mis minu lahjuse peaaegu wäga tõsiselt oleks lõppenud. Hiidlased käisid talwel üle jää mööda Saaremaad puunõudega kauplemas. Hiidlane jäi meile sõbd. Süüa sai sõmajaline alati, samuti iga laugemelt kllast wõõras, kes sõbma ajal uksest juhtus sisse astuma. Oli aga kllaline laugemalt, siis nõudis maja komme, et wõõrale parem suutäis majast lauale tehalinnituseks toodi. Nii tõi hiidlane meil õhtust. Enne sõbmist hoiatati salaja lapsi, et ärge te täna „hiidlane“ belge.

Sõimine lõpeb, poisid on igakõks juba pikali asemel, hiidlane paneb pliida ees piipu ja emm nosib weel laua taga. Seda nähes hüüan mina üle toa: „Emm — „hiidlane!““ Oma tiris mu kättpidi tagutuppa ja palju ei puudunud, et asi wiisadega ei lõppenud.

Juurewilja peale leigeste (kaalivate) ei tuntud. Kaunwiljast tehti ainult pisut erneid ja läätsje maha, millest suppi teedeti wähest harwa sekka. Kuigi oleks olnud aineid, millest walmistada mitmekesisemat toitu, aga jeda poleks, esiteks mõistetud ja, teiseks, ajalalliduse pärast tihatud teha; kes näüd hakkas toidu tähjaga „rasfima“ ja aega wiitma.

Niifugune oli toit, mis mõisa rendi kõrwalt jõuti hoida perelauale ja mis saarlasele andis ta töowisaduse ja tahtmise; see andis ka terwise ja aastatepikkuse. Mäletan kllalt kahetja ja üheksakümne aastaseid inimesi, kes olid weel üsna terwed ja kõbujad.

Mida majas kunagi ei puudunud, see oli töö, ja põlgasid, kannatasid ja maitsejaid õnne, sündisid ja surid inimesed tööd tehes.

Uhesuguse pingutusena tehti tööd suvel kui ka talvel. Ühe nelja-tuue tunni ei magatud kunagi; suvel sai kahest ja kolmestki ööl. Talvel murises emme wõll juba kell kolm hommikul toas ja isa kopsis lambris saapatalba. Sellejärele pugesid kõik ülshaawal pesast wälja. Poisid wahest ise ei tõusnud. Emm ootas poole, ootas tunni, ja kui poisid ikka meel unest lahti ei saanud, hüüdis igakord, kui näppu lõngateerutuseks keele otsas lastis: „Poisid ae!“ kuni wiimaks ahju eest malaka lubas wõtta.

Soolimata sellest, et päewajooksul paarikümne wõi enam wersta tagant heinad wõi puud koju toodi, kestis töö õhtul toas hilja ööni.

Heinateopäew oli pidupäew; siis sai wärsked heinu rehala ajada ning nende sees puperda ja sel päewal oli enamasti tangu-liha supp laual. Emm hakkas juba poolepäewa paitu lambrinurgalt waatamas kätima, kas isasedrahwast juba koormatega tulewad ja hoidis lihakausi rätiku all ja supikatla plitidal sentkaua sooja. Kui juba koormate rida üle lumest kiirgawa aru paistis, hakkas emm jõkki lauale seadma. Warsti puristajid ja püherdajid hobused õues lumes, kuna isased tuppastustid, trampides kolde ees jalgu lumesi, murdes kinnaid ja puhastades habet jäätollmetest.

Õhtul asuti töötärijega tuppast. Peset tuba rippus parre küljes nõõri otsas tatinatalamp, mis awara toa suutis wae-walt täita sumeda hämarusega. Selles hämaruses nägi tööd teha terwe majarahwas, kes oli end asetanud ringidekaupa tule ümber. Kõige laugem ring olid isasedrahwast oma töödega. Kolde ees oli isa oma töödäriidega; siin raiuti suwels walmis adrawannad, ällepatud, rattakodarad ehk muud tarbepuud.

Reheotsa ukse ees oli ise töölädem; siin aeti nõudele wiisad peale, wäänati katusewiisad ja punuti ning paigati kartulitorwid. Ahju serwalt titutas Kõlli Juula perekond alla; kui keegi sinna poole juhtus waatama, wälkusid kord tahmasel näol walged silmad ning hambad ja kadusid pimedasse ahju peale, kust kuulbus ainult põõkude sahin, jalajutt ning tagasihõitud naerukihin wõidu tikkide sirtsumisega.

Järgmine ring olis tetrajad ning näputööd, kuna otse tule all põisid omi pealugusid wartastaid, ülestordühte ning Bone keele munte lõppusid tuupisid. Kumbki luges wälju mis wõis ja kiiresti nagu jõubis, sest tükid õpiti nimelt löualuubesse, aga mitte pähe, nii et kui esimene sõna hästi hamba alla trehwas, siis terwe tükk jahwatuna lõpuni läks. Juhtus, et mõni sõna põiski ette sattus ning järgmiste woolu talistas, siis ei aidanud ei mõte ega mälu; siis pidi filmad raamatust järje uuesti tabama ehk koolmeister, kes sõrme rea peal hoidis, sõna õieti suhu altama. Nii sumisesid põisid hilja õnni nagu metsmesilased, kunni näpuga kõrwu kinni hoides laua taha tuktuma jäid ja emm nad magama ajas.

Mina ei olnud veel koolialine, käisin ainult õpetaja ees wäikselaste katsel, õppisin päewal ema juures tagatambri piitõega piiblitlugudest ja wõtsin nüüd sellega aega wiita, et isa raiepaku juures peergu niitastin ehk laastudest maja laadusin.

Töö oli Jumal, tööle õhwerdati kõik. Kõik wõis muuta, feista, puhata, aga mitte töö. Päike taewas wõis feisma jääda, aga mitte töö. Töö nagu ei oleks olnud abinõu waid eesmärk. Siin armastasid, unistasid, mõtlesid, wihtasid ja põlgasid, kannatasid ja maitsefid õnne, sündisid ja surid inimesed tööd tehes.

Oli liibe hinatso aeg. Tarwis oli minna kõige perega talokümmend wersta heinamaale ja jääda termeks nädalaks, sest kuito loog oli maas. Ema oli haiglane, filmaalused olid nähtawalt waibunud ja isa palus, et jää koju, — saame ehk ükfigi walmis. Ema ei tahtnud jääda, sest ta teadis, et see emme meelepärast ei olnud. Etis sündis isa ja ema pidi nõusse heitma. Seda märkas emm ja tõttas seletama: „Kallil kuitwal loojal jääb nüüd noor inimene koju, oleks raske töö, tühi loorkisumine; sai loo noor naine olnud ning see aeg äe elatud, kes sellepärast töölt äe raatsis jääda; tehti tööd kuni wõidi, käidi kodu äe ning minni jälle.“

Ema kuulas waitides pealt, ei lausunud sõnakestki, wõttis isa käre alt kinni ja läks.

Siit ta hooiti saigi, mis ta lähemale wiis enneaegsele hauale.

Tööle õhwerdati elu ja terwis.

Tööd tehti, aga näha ei olnud sellest et kofu ega kofu ei majale ega warale. Eõgglaud muutus veel kehmemaks

ja tihti kaebas emm, et toitu liig palju ära kuluwat ning et aita päris hirm olewat minna: igalt poolt hakkawat tühjus vastu haigutama ja et ennem nagu olewat itka saanud paremini läbi. Pidin emaga arwama, et talu wara meie suudele vastu ei suutnud panna, ja ema sai seba suusisegi kuulda, et talu waeseks jõime.

Kuri ei maganud.

Minute pääl, kus kõik pere koos wiibis, oli söögilaud. Matti sijn algas emm juttu ja rääkis igal söögiajal üht ja sebasama: pere ei passi kokku üht ja ei temal ole minijast abi ega hoolt ning pojast koa midagi üht mette; kui tema wanaema eest koa midagi räägib, siis annab poeg itka naisele diguse ning et pere ning pidamine lagub niisama ete äe pole üht.

See emme jutt sai alalijeks kibedaks leiwakõrwakkjeks, ja kõige kibedam maitses ta emale. Igakord, kui emm rääkima hakkas, keris emal leib suus ega läinud alla; koost langes poolest jõögist lauale, ja ema kadus enne teisi lauast oma tuppä, kust isaga ta enamasti nutmast eest leidsime.

Sarnane seisukord sõi lõpuks isa südame sisse. Ja kui emm jälle kord isale kibedaid etteheitelid tegi, et ta „õhuke samma“ poole hoiab ja temast kui emast midagi ei hooli, sai isa kannatus wiimase piirini täis ja tattes. Nagu püssipauk täis isa rusikas vastu lauda, karjib ja leiwakannitas lauast hõppasid ning esimest korda pahwatas aastaid hingesse kogu nud kibedus wälja:

„Mees jatab oma isa ja ema maha ja hoiab oma naise poole!“

Wailus.

Wail oli tabanud. Emm nuttis, ema nuttis ja isa nuttis.

Pärast oli emm alandlit ja hea, nagu oleks pitne ta kurja tabanud. Aga see oli hilja.

Wõne aja pärast, ühel õhtul pärast suwe päematööd, wõttis isa palitu üle ösa, läts emme juure ja lausus lahkelt ning kindlast:

„Puumaa ühes kõige wärgiga jääb sinule ja su teiste lastele. Minu wara on mu naine ja ta laps. Jumalaga!“

Emma oli tagakambri õmblusmasina ja oma asjad kiristu pakkinud, wõttis suurrätku pähe, mind kõelõrmale ja sammus esikotta, kus isa teda ootas. Isa ja ema üksteise tõe najal

mina tippides ees, sammusime wärawast wälja põlluata jalg-
teele nagu see sündis ennegi, minnes pühapäiwiti kiriku.

Pilt mõnusalt palges, pill juhitud üle külawälja looja-
läinud päikese ehapunasse, seisis wanaema sirge kaju lambri-
nurgal saure kivi kõrwal, kui ta meid wastu wõttis lahke
naeratus näol: „Tulge, lapsed, minu majas on veel
ruumi!“

Rõlli Juula perekond.

Rõllid — nagu neid kogunimega nimetati — olid oma-
moodi huwitaw perekond. Need olid veel ajaloo alguinime-
sed omis eriomadusis. Juula lastest noorem oli tütar, ja see
inimeselaps tuletas mulle alati meele hoinosse last, nähtud pil-
dina kooliraamatus.

Rõlliji oli loopoolest wiis: ema, kolm poega ja tütar.
Isa olewat neil küll kord ka olnud, aga tema elupäewad ei
ulatanud minu mälestuseni. Kuulsin nägijate ja tundjate
suust, et see olewat olnud isa täiesti wääriline naisele ja
lastele, samasugune hoinoss wõi popuas. Tema tööd pole-
wat teised teegi tarmitanud kui sajsad mõtsates ja sealgi oi-
nult hõseti; ju ta töö wõi amet siis päewawalguft kartis, wõi
teiste inimeste silmi häbenes; emb-kumb. Rõlli Kaarli —
nii olnud ta nimi — püüdnud wastutulijad alati pealttuule
mööda minna; muidu tulnud nina kinni hoida. Tema amet
lehtanud tema küljes. Aga peretlast olewat ta sellega toidnud
kunni elanud.

Rõllidel oli werst maad küllast üle Karjaaru Sassi piilu
(jalu) aia peal oma maja. See olewat kadunud Kaarli tah-
tel ning küla waewal ja kulul sinna tehtud. Sülda poolteist
wõi kaks ta pikuti ja laiuti suur wõis olla. Sue ega aeda
tal ei olnud, ja küla loomad olid maja nukad juba lähima
nähkinud ning lambad sawi seina wahelt ära sõõnud. Dorni
lõõtsuda ja warjuta ta seal seljis ja et tuul katust ära ei
wiiks, — oli sellele niipalju kiwa lapiti peale laotud, et põ-
hud ainult kohati kwide wahelt wälja paistis.

Terwel majal oli üheainuke ruum, kuna wäljaspoole
ukse ette oli laotud teiwaste ja lattide wahel kadakatest wari.
Ainuke aken, mis tuppä walgust andis, oli nii suur, et mehe

rufitas parajasti läbi oleks mahtunud, ja sellelgi oli kaas pilbastega rüüti põiki parandatud nagu sõela põhi.

Dalmets ladusid Kõllid majale niipalju kadakaaid ümber, et see wälja nägi nagu üks suur kadakahunik. Kusjuures alna kohta oli jäetud aul nagu pill toru. Selle kadakahuniku sees elasid siis Kõllid nagu karud pejas. Puid töid nad süles ja seljas mõisa metsast rälju waja ja wee söögiks ning joogiks kandsid nad lähkrites küla laewust.

Kõllide tuas ei käinud wisi kunagi kellegi elawa int-mese jalg. Polnud ka tarwiski, nagu Kõlliji endid kellegi tarwis polnud. Ainult karjalapsed kikutasid wahest wallatuse ja uudishimu pärast ukse wahelt sisse, et näha, mis moodi see imekoobas seestpoolt on. Et wõimaldada sissepääsu tegid lapsed nagu wiiksid heast heldusest Juula lastele karjatõist külalosti.

Juba tule ääres kottisi koku lohendades arwasid lapsed, et „ma wii selle“ ja teine et „ma wii selle“ ja mindi siis hulgan.

Nii nägin minagi lord selle omapärase elumaja sisemuse. Stubistades ja nagu salahirmul üksteist eelajades kosisid lapsed mustendamast august sisse. Näha aga ei saanud tdepoo-lest pa'ju, sest lämbunud ja mustusest lehtaw õht wani laew-mal wlibimisel hinge kinni ja pimeduse pärast oli wõimata rohkem näha kui alnaauku. Hädapärast seletasin suure pöö-leri toani ulatawa suitsuahju laia koldega, sest see seisis ukse ees, kuna kaugem ruum ainult wastu mustendas nagu pime lõpmata koobas. Mis seal sündis, seda õieti ei tea. Aga aimata wõis, et seal seinas kusagil lawa oli, kus kogu pere põhus magas.

Meil, lastel, oli hundi neid koopaelanikka oma pejas näha ja sellepärast hüüdis andja üht eht teist nimepidi. Hüüdmise peale kostus koopast kõige pealt kihin, kahin, joffin ja pöhtude sabin, mille peale mingisugune inimese moodi ole-wus arglikult nagu hiir ligemale liikuma hakkas, andja läest tiiresti leiwatükki pihku haawas ja siis lipsti sellega koopasse tabus, kust wastuseks tuli hulgaline kikkisew naer. Nii tegi wana ema Kõll, nii tegid lapsed.

Kõllid olid ainukesed ümbruskonnas, kes aru said, et töö ei toida. Nende mure ei olnud suurem, kui Jumala Annu-keste mure: täna kerjata ainult tänase jaoks, homme päew muretseb oma eest ise. Paljudest inimese tshule waja wõi

paarses rõdare laet, ning eks ole ükskõik, millega rõht täi-
deud või leha laetud. Wanem poeg Rustu hakkas jitsi hil-
jem tööle ning mõttis isegi sulaseameti wastu, kuna noore-
mad truutis jäid oma algupärasele eluwitsile.

Kerjamas käidi ainult kahes lähemas külas; kaugemale
minet oli wäsitaw ja ülearune. Oli leib otsas, tulid Jüri
ja Priidu — wahelmised poisid — ilmatu suured pikad tepid
käes, kotid põlweõnalteni kaelas ja webasid endid lähema
pere uksest sisse. Pool tundi kägises ja nägises uks enne kui
poisid tuppa said. Wõimaks siis seisid nad nagu wõmmid
palsud ja sõbnd palged peas kahekesi kolde nurgal. Sisse-
tulles terwitada polnud nende wiis ja ega nad küsinud kah,
miks tulid. Waiksid, waatasid ahtulmu üksteise otsa ja
hoitsid naeru tagasi.

Pasilad närtsubega jalas, palit wõmmis seljas ja pae-
laga pealt kinni, juuksed üle filmade pikad ja sõrmed paendu-
wad ning õrnad, — nii seisid need leerikalised poisiwõmmid
kas wõi terve päewa kolde nurgal kui neilt ei küsitud, mis
nad tahawad. Alles siis, kui teegi küsis, et mis te meile
tulite, ehk kurjaga ära hakkas ajama, — wastas üks pea
maas laisa suulligutusega: „Me palusime natukest leiba!“
Kui helbi, et leiba antakse santsidele ja wigastele, aga mitte
neile, kes laiskuse pärast kerjavad, siis seisid poisid edasi,
kuni perenaine tüdines, täki leiba tõi ning andis. Oli leib
käes, — pomises teine: „Me palusime natukeje raimid koall!“
Kui kõik käes, — hakkasid poisid pikkamisi uksest wälja wentima,
mis mõnikord alles õhtu eel sündis ja läksid siitsamasi koju tagasi.

Algul käisid poisid kahekesi, hiljem hakkas pisike Miina
ühes ka käima. Juba eemalt nägib, kui noored kõllid Piilu
poolt tulewad: Jüri kõige ees, siis Priidu ja pisike Miina
japas, igal pikad ülepea tepid käes ja kotid maani seljas;
alati käisid nad rdamisi igalhe wahet jülba paar.

Juula ise tuli harwa wälja. Ainult sügisel kartuli kor-
jamise ajal wents logu kõllide pere põllu peenraid mööda
ühes pere juurest teise juure ja mangus talwist tagawara. Ja
õhtul, kui põllud töölistest tähjenesid ning peremehed koorma-
tega igakõks oma õue pöörasid, — läksid ka kõlli perelaps
kartulikoorem käsiwantril nägebi nägebi järel üle aru teed
mööda koju poole.

Oli Laewataat teistele õnnistanud, — oli Jumal kah
Mitfid perenaised lambaid ehk sugesid linu, oli Juulal kah

jaol. Oli peremees wilja aita panemas ehk talwels lha soolamas, — oli Juula oma koti mdi püütiga sealkamas saamal. Ja itka anti. Et puudunud Kõlli Juula perekonnal samutigi midagi nagu teistelgi. Mistarwis siis tööd teho. Juulat häbistati laiskuse pärast, aga ega häbi konti katti löb.

Suwel, kui teistel tööst mahti polnud sinna magama jääda, kuhu pikalt miskad, siis pödnutasid Juula ja poisid rahuga pöõsa ääres päikese läes nagu päewakoerad. Polnud hgiwaewa ega riidekulu. Sageli leidfid karjalapsed Kõllide pesa pöõsa äärest, kus nad päikese läes alasti siplefid nagu tõugud.

Mõnikord mängisid Kõllid „Unti ja poegi“, kui pikutamistest isu täis sai. See sündis õige isesugusel wiisil. Juula mõttis häkki kätte, tõusis neljatõllatile, miskas ühe jala sirgu sabaks taha ja kaaberdas kolme peal pöõsawahesid mõõda ise huludes: „Ma kõikide ema! . . .“ Poisid tahesefi samuti jalad sielt taga kolme peal kõntsti, kõntsti järel: „Jah, jah, eit, jah, jah, eit! . . .“ ja pisike Miina „kuksti, kuksti“ kõige taga.

Sarnane Kõllide löbu oli häbaohkilil karjastele, sest juhtusid lambad lähedal olema ja, nähes sarnast „hunditarja“, pifisid hirmul jooksuma.

Talwel oli mõnikord külm tuisl nii kurt, et ta Emakõlli kõige poegadega pesast wälja peetis. Etis ladusid nad kimpjuid kompsuid telgu peale, jätsid tabatahuntu tuule ja tuisu udaba ning sadasid kellegi pererahwale ufjelt sisse — wõlde wastu ja andke ruumi-paita.

Kord oli tugew mõll ja tuisl, et ei wõinud filmagi piluta ega sülla maa peale ette näha. Kaewu teele toa ufje ette ajas juba nii kõrge hange, et aknast waadates muud enam ei paisinud kui kaewuroo ots. Kaew ise oli hange all. Isa tegi poistega hullupöõdra tööd, enne kui krewule ligi pääsis. Meie, lapsed, löbustasime endid sellega, et toaufjelt paljajalu pehmesse lumme sööstasime ja sealt kiiresti kolde nufale sooja.

Kolde kiwilt leidfin wana kuisuroju kükitamast filmad pilul, kes wäljagi ei teinud sellest marust, mis õues sündis. „Tule, ma wii ju tuisu waatama“, kõnelesin talle ja haarasin laisa kolde kiwilt kaenla. „Mäu!“ hüüdis tige kord ufje wahel, peites pead tuisu eest, kui jalad arkis all ja saba sorjus supsti lumme lendasli. Sinna ta ka jäi. Kewabel, kui

umi sulama hakkas, — leidmise. Sellest kuriteost teadsin üksi mina, mis hirmsa piinawa salabusena minu hinge peale igawesti jäi. Pärast leitud kassi koolja ei annud unes kaua aega rahu.

Doljamal kurjal päewal, parajasti kui isa kaewuteed puhastas ja mina sealhambas kikkasin mähituna ema suurraatiku fisse, kuulsime arupoolt atast häälitsemisi nagu mustlaste omi. Kes seal lumes mõiks tuisuga olla? Näha ei olnud algul midagi. Kui itka silmitsesime, paistis läbi tuisuhoobe wallaia peal mingisugune peade kogu, kes liikusid kára ja jutuga liigemale. Juba seletame: Kõllid tulewad. Kell kõiksugu kila-tola täis, pisike Miina kõige otjas; Juula ise tirib ja ahis ees, poisid keppidega lükkawat tagant, ise pooleni puusani lumes, muud kui tulewad ja — meie uffe ette. Ei küsimist, ei palumist, kas wõtate wõi ei wõta, muud kui kopsud tuppä, redel alla ja ahju peale. Keset tuba küsis lord Juula piiluskes ise lae alla: „Kas ahjupealne tähi?“ — „Tähi näh“, wastas emm wõli tagant, kellele jarnane talkamine enam nalja kui tusta tegi. Isa tõi neile pärast paar kuhu õlgi ka ja wiskas ahju peale, ning sinna nad kewadeni jäid. Nii sündis see alati, kui olid kanged talwed. Armas see meile just polnud, aga kuhu inimesed elustpeast itka ajad.

Ega neist seal ahju peal ka suurt häda olnud. Wõrraid asju nad ei puutunud, jutu sekka endid ei seganud, ise ka seal palju kisa-lärmi ei teinud, majast juttu ega täli nad wälja ei wiinud ja näitafid endid ahju pealt all üleüldse harwa; seal nad salaja isekeskis sofistafid ja sobistafid põhuse kiltidega wõidu, elafid ning olid. Poisid läksid hommikul uffeft wälja kerjama ning Juula Miinaga piikusid päewa läbi põhuse.

Aga üks asi oli ometi, mis kõigile nagu piinaks oli ja millest möbda ei pääsenud. Keegi ei mäleta, et Kõllid saunas olesfid käinud wõi endid pesnud, ehk kuidagi kasinud.

Pisike Miina ronis wahest nagu kaitjutuust ülewalt alla ja kikkitas redeli kõrwale; kaugeemale ta palju ei tulnud. Aga rahul ta seal olla ei saanud; alati töötafid ja sarjafid käed küll pöues, küll peas ja teha ümber.

„Mis ja sagid ning sarjad ühte puhku, istu koa waguji pireke aega nagu teised inimeselapsed“, küsis emm wahest, mille peale tüdruk sõnalausumata tagasi ahju peale puges. See sagimise ning näkttsemise amet oli neil kõigil, ja selle-

pärast nad ka ahju pealt all et läinud. Et neid ajanud sealt kuumus ega suits ega ka wing alla; seisid waguſi nagu ſingid ſuitsus, ja ſee nad ka hoidis: ei nad olnud haiged ega töbijed kunagi.

Kewadepoole, kui juba peastupäite ſoojendama hakkas, wiidi waheſt kaſukad-kaltsud õue pätkeſe kätte. Etis oli neid kaltsudes niipalju elu, et karwad ja udemed kypuſid. „Suula ae, mine waata, kaſukad-kaltsud hakkawad juba kõlli poole liikuma, kaſu et iſe koa järele ſouad!“ pilkas emm waheſt, kui õueſt tuli.

„Nee oma sõbbed loomad, äi nad leha kāsuta tohgitte“, waſtas Suula ahju pealt, ja jutt oli otſas.

Alles ſiis, kui ilmad täteſti ſoojad, kolijid kõllid ſuwerterriſe tagaſi.

Mii elafid inimeſed ilma suurema ſoowideta ja mureta, ilma tööta ja hooleta; maksujid nad ei maksnud ega keegi waſtu kohuſeid ei kannud; keegi neid ei põlanud ega armastanud. Nende päralt oli ſegamata Jumala õõ ja walgus, tuul ja päike.

Riige all.

Kõla tänaw wiis alati aruſe. Et mäleta, et ſee oleks kujukil lõppenud põllule wõi heinamaale. Teiſiti ei ſaanud ſee ollagi, ſeſt tänaw oli karjatee, ja loomad hulkujid alati ilma karjajeta ula. Hobuſele anti waljasteaga tagumiku pihta ja ſaadeti wärawaſt tänawale, kuſt ta iſe kurwa nāoga karjamaale lonkis, ſeſt ta teadis, et lambad wiimasegi rohukuulme mullant wälja oſid juurinud ja et tal ſealt midagi ſnam wõtta pole. Samuti ka lehmad; need läkſid iſe karjamale ja tulid iſe koju. Karjamaal wiibimine olt loomadele käll enam kurwastuſeks, kui healkmeekks, ſeſt mis ja wõtab tühja kõhu ja wāſimufe peale juurteni kuwaks kõrbenud paſeljanbifult, kus tõeſti midagi wõtia pole. Sellepärast oli loomade karjamaal käimine nagu kohuſetäitmine, ſeſt peale ſelle olt nagu õigus jälle wärawa taga norutada ja oodata peremehe wõi perenaiſe helduſe peale: waadate, lonkisime kōil aru läbi, aga ometi oleme tühjad. Sagedaſti et läinudki nad kauge-

male, waid luusifid eht magasid natuke maad tänawa juust eemal ja seedisid antud sületätt, kuni aeg tuli uut saama minna.

Selle aru otja wõi tänawa juu olid siis loomad aja-
jooksul siledaks ja kõwaks tampinud. Et see pait küla ligidal
oli, siis juurisid wabahitub selle paiga ka kadakatest paljaks
ning mõni peremees sai sealt suurema raudkivi maja alus-
müüri wõi aida nurga alla; nii oli see pait ka kivihest ja
kadakatest lage ning sile. See pait nimetati — külawäli.

Külawäli ei olnud küla kohta sugugi vähem tähtis pait
kui kirik wõi kõrts kihikonnale. Külawäljale tulid kokku rist-
ja pöikteed põllult, heinamaalt, karjamaalt ja sillult, sulasid kor-
rats ühte ja argnesid siis ükshaawal jälle õuedesse. Külawäli
oli liikumise süda tööpäewadel ja ülewoolawa elujõu awaldus-
pait noorusel wabaagadel ja pühapäewadel.

Külawälja elu keskpunktiks oli külaküü. Etin ümber
sündis töit: siin tantsisid, mängisid ja laulisid tüdrukud, istu-
sid ning küttasid piipu popsutades atääres wanad, heitisid
naisja, waristasid juttu ja waatasid pealt noorte naisja. Poisid
katjusid wastase jõudu ja püüside tugewust rinnutši ja püüsi-
pidi maadelbes, webasid taigast ja sõrmkooku, kuna nooremate
wahel kufagil kaugemal ketas wingus.

Kiige tegid poisid külapeale: üks tõi ühe, teine teise
jamba, kolmas wõlki jne. Töö tehti pühapäewiti ühtjelt paar
nädalat enne nellipühi, sest pühadeks pidi küü walmis olema,
kui tüdrukud laulu ja pillimehega tulid.

Tubli küü pidi olema kahe poolega ja wõimalikult
kõrge ja tüdrukud tohtisid t. da esimesena proowida. Inimest
kümme-kolsteiskümmend asus kiigele pooleks kummagile poolele,
poisja püsti weel wahela jooni (hoogu) andma, paar poisši
sammaste otja, ja siis hõljus küü poole pillwe naisja, naeru ja
üllamiste all.

Oli küü hoos ja mahapääsemine wõimata, siis hakkasid
poisid palka nõudma: seitse musu sambatoojale, üheksa augu-
kaewajale, wiis musu wõllimeistrile jne. Tüdrukud arwasid,
et kaht musu kahju anda, üht piiga häbeneb; poisid peab
püsti muidu lödima, kiige armust ehitama küla noortel naisja
teha piigatestel pidutujuks. Poisid aga olid uhked poisid, kes
teinud kiige tugewa, meigubega ehitanud: ahwardasid piigad
paifata üle õrre, kiigutada toibituni, kui ei palka lubatud,
nõutud andi wähenbati.

Wilmatt wäfsifid tüdrukute pead ja nad hakkasid man-
guma mahetastmist. See enne ei sündinud, kut tüdrukud nõus
olid palutud palka kätte andma.

Pärast liike algas suurte kestel tants ja ringmängud,
kuna nooremad kettakaitab samba taha wistafid ja kigele
wadifid. Olid ka nooremad oma korra ära katfunud, siis
näitafid poisid alles oma wahwust ja kige tugewust. Mõne
paariga ajuti peale, kes istu, kes püsti, kas ühe aisa ümber
wõi kahe aisa wahel, kuldas juhtus. Mõne korra ainult said
poisid jooni andes kätiru selga tõmmata, ja kii kais õreni;
weel püsti paar pingutusit liisaks, ning juba waagis nõrgem
pool üle õrre, aga tult tagasi; alles järgmisel korral situtas
ta teise poole ka järele, kusjuures eelminejad kehad õige taha
ja kaelad dielt lahis, et raskust suurendada. Selle järele kais
kii nagu wärien ringi üle õrre, kuna poisikesed kigeft hui-
tatult ennast unustades kehaga kigele järele õõtsufid ja kordi
lugesid: . . . wiistkümment üks, wiistkümment kaks . . ., aga
sambad jelsid kindlad nagu tikud ja waatajate seas tulid
hoiatused, et jätke juba poisid, — teete pead haiget, siis ei
saa teist tantsijat. —

Mugul häbenesid tüdrukud tantsida, f. o. häbenesid wi-
sakuse pärast esimesel kutsumisel köhe minna; poisid pidi kaus
manguma ja siis lõpuks kättpidi tirtma, siis ei kiitnud eided
pligat edewaks.

Kõik poisid ei tantsinud. Muist wedasid wägitpulta,
maablesid ehk mängisid kusagil ala ääres kivi peal ratast
(marjaasi). Wõiduka tooniga kuuldufid ringmängijate sekka
hääled: Jännis! Õõme laua alla! . . . wiistkümment kolm,
wiistkümment kuus . . . Õugeja toon lähes häkki wõidukaks:
kuustkümment, seitskümment üks . . ., meie wõit, kaks ratast
kolm pulta, ja kwiiga riipsitakse teise peale wõit üles. Säh,
tee wõ! Gesitätt meie, kät sitt wäljal Kõju tult. Kisa
lahti: Põtt trump ja risti pool lamoori. Artu aitab. Kurat,
lõõme jänni! Tigu, wõit on meie!

Kaugemal wihuwad wähemad ketaft. Kettalõõmift jar-
nasef wiisil olen ainult meie pool näinud. Ketas — õmarik
kafepahast tehtud ratas, umbes kolmandik jalga laiuti ja koll
palsuti. Kettalaigas — konna moodi kõwer laigas, mida
peenikeft otsapidi peos hoitakse. Mänguks on kõil laigastega
warustatud ja jagunewad jõu järele pooleks kahte otja, jülba
nell-wiistkümment wahet.

Üks pool wiskab alguse ketta näpuvahelt ilusti weeredes wastaste poole. Ketas saab kaitaga osawa hoobi wasta ja lendab hirmsa hooaga tagasi. Humi seisab selles, et wastuwõtjad nüüd peawad ketta hooft kinni plühdma ja tagasi lööma, ilma et ketas lapiti langeks, seisma jääks, ehk kädega ta külge puudutataks. Juhtub, et ketas ühe poole kätse lapitti langeb, siis peab see pool uuesti löögi „ette andma“, s. o. näpuvahelt ilusit ette weeretama, kusjuures hea on wastu lüüa. Kettakaigas peab olema nii tahutud, et ta ketta pisut üles lööb; osawa löögiga lendab ketas siis kõrgelt üle wastaste peade kaugele, kus ta muidugi jälle lapiti langeb. Siis belbasse, et ketas läks wastaste poole rubru lööma, ja seni kaua, kui ta üles otsitakse ja ära tuuakse, saamad õnnelikult lööjad pikutada ja tiritammi teha.

Kettakaigas oli minusuguste alaline seltsimees Karjas, äranawal ja külawäljal. Ilma kaitata ei mindud wärwastelt wälja. Kaita ees wingus iga kivi tee pealt kõrwale, iga ohaka nutt otsast ja lendaw siitkäs wõi porikärbes nästsi wastu aeda. Ohakatega ja jummitatega oli alaline sõda: Ennäe, parun! ja nagu siit lendas ohaka nutt otsast. Eriti oli kettakaigas küla koerte hirm ja walu. Kettakaigast pidi mõistma mõisa metsast wõi kadarikust walida; iga puu ega kõwerdus ei kõlbanud, ja tahu pidi mõistma nii peale ajada, et ta „marja“ andis.

Kettakaika kõrwal tarmitati ka kõmpisid. Kõmpidele sai ainult aia pealt wõi kivi otsast peale. Nendega wõis küla nagu wisunud mees. Kui külawahelt läksid, siis oli koerte kart järel, sest siis teadsid nad, et kivi karta pole; kõmpide pealt ei saa wisata, sest käd on amelts kinni. Aga, kes julgem oli ja ligidale usaldas tulla, jellele kätse kõmbi ots loonu alla, nii et ta õue kadus ja ainult aia pealt weel haukuda julges. Kõmpidega läidi ka kiige all, kus mõnikord nendega wõidujooks toime pandi, mis palju nalja sünnitas.

Wanad tüdinesid ja hakkasid üleshaawal ja paaritaupe koju minema. „Tule nüüd koa ko'õ äe ja äe ming külafaudu kodima, oome kerku koa minna ja...“ ütles eit pojale ja hakkas ise minema. Toon polnudki tõsine; ise salaja mõtles, et peaks ta 'nd Rootsi Miitnaga minema, kena tüdruk ja juur talu... Põll algas uut lugu, pois wõttis tüdruku tantsuma pilgutats filmi ja hüüdis wastu: „Mine aga peale, küll me

tule koa jah . . ." ning andis polka teeru pealt jalaga hoogu, nii et tüdruk kätel lendas.

Nii hõikas, laulis ja naeris kiigealune laia koidikuni, kus igauks koju poole lippas lastest märga rohtu mööda ja puhkama heitis walgetele lina palakatele meigudest lõhnawasse woodi.

Kiigealune jäi tühjaks ja kiige aasad wäsinult sorgu. Siis oli see paik tsegi igaw ja õudne, nagu oleksid seal muinasjutu waimud salaja jäänud pidu pidama. Laste käimine kiige alla oli wanade poolt kitsendatud wabadus, sest juhtus, et wanapagan mõnikord lapsed kiigelt maha lükkas, kusjuures tihti tugewasti haiget saadi ning omi lapsi tahtis kiigutada. Wanadel oli kiige wastu sellepärast alati umbusaldus; mõnikord olewat nähtud, et kiik tühja kätb ja wanapagan lapsi kiigutanud. Su ta ilka noorte seas ka wiibis, sest ega poisid kaardimängu juures muidu nii hirmsasti ei wandunud, niisama nagu kõrtsis, kus wanasarwit alati wiinawaadi otjas kikkab ja saba liputab, kui mehed joowad ja teda sõbralikult seltsa nimetawad.

Pääsukese surm.

Uhe kõigesuurema lapseõlmes õpitud käsu olen suutnud wäramata selleajani meeles hoida: „Sina ei pea linnupesti lõhkuma.“ Selle käsu õpetas wanaema ja ema ei jätanud teda hiljem kordamata.

Wanaema oli lindude ja laste sõber. Kui ta lindudest jutustas, siis wõrdles ta neid lastega, ja kui ta lastest jutustas, siis wõrdles ta neid lindudega: „Lapsed nagu linnupojad pesa äärel.“ Õht: „Pinnukesed silitawad nagu lapsed isekeskis.“ Suur hull jutukesi wanaema määratus jututudkogus olid jutud lastest ja lindudest. Nende seast oli ka esimene laul, mille õppisin õhtuti sõba all: „Hoidis Hindrel lambatalled metja ääres kenasti, mõtles, — mis see lind seal laulab pöösa sibes ilusti.“ Naste oli aru saada, misjugune oli jutt wõi misjugune wanaema enese läbielatud juhtumine. Glawa ja hingelise osawõtmisega olid nad kõik jutustatud. Wanaema juust kuuldus kõik tõena.

Kindlasti tõe oli küll juhtumine, kuidas Iloökene kull eest põgenedes wanaema kaenla alla peitu lennanud. Wanaema pannud talle hellalt käe peale. Sinnukene wärisenud wäsimusest ja surmahirmust. Kui kull juba kadunud, siis rõdnud ta käe ära. Iloökene tõusnud lendu ja hakanud sealsamas wanaema peakohal rõõmsalt laulma.

Suure südamehellusega jutustas wanaema sellest suurest usaldusest, mis linnukestel inimeste vastu olewat, aga et kurjad lapsed ja inimesed selle usalduse ära olewat rikkunud sellega, et nad linnukeste vastu südametad on.

Ta ise jutustas alati linnukestega, mõistis nende kumbed ja wiisid ja teadis, kuhu ja kuidas keegi pesa teeb. „Mis ja si hüppad, ega ma sulle midagi ei tee, tean küll, et sul siin pööses pesa on,“ kõneles ta õsudes pöösa äärest Päitsole rohtu. Rohi oli ümbert pöösa ära ja pesa jäi paljaks. Siis tõi wanaema keldri pealt kuuwanud kadaka ja wistas pesale warjaks, et kass kogemata pesa ei näeks.

Wanaema jutt lindude usaldusest inimeste vastu näis õige olewat, sest kui wanaema aias kaewas wõi kündis, siis olid linad linnud ja hakid sealsamas labida ees kohe wärskelt wisatud mulla sees tõukusi jagamas, kusjuures wanaema nendega juttu ajas ja neid aitas: „Dodate, ma löö labidaga mulla laiaki, siis leiata nad üles.“

Pääsukesed tegid tihti wanaema laudile katuselati külge pesa nii madalale, et seda käega katsuma ulatas. Wanaema ei lubanud küll kunagi pesa puutuda ega poegi katsuda, aga mõnikord oli kuusatus nii suur, et kuidagi tagasi ei saanud hoida waatlemast ilusaid pisikesi punasekirju mune wõi wäikeste udusulgis kollasuulisi poegi; siis juhtus ikka, et nad hellahilju peosse wõtsin, waatasin ja tagasi panin. Minu vastu puudus wanadel pääsukestel mistiasti usaldus, armasid ehk, et ma minad katki wõi poegadele haiget teen ja tõttasid iga kord, kui mind pesa juures nägid, wanaemale õue kaebama: „Mis teed, mis teed!“ Wendlesid õues, istusid katusemalgale, käisid wahel katuseaugu wahel waatamas, kas pesa rahule jäetud, ja kui ikka minu seal leidsid, kordus kurblik kaebus uuesti. Ceda kuulis wanaema, kes õues talitas ja hüüdis alati selle peale: „Poiss, sa oled pääsukeste pesa kallal, wõi kolab mõni kass seal ringi.“ Siis pidin juba tulema. Aga kui puutumata pealt waatasin, kuidas nad poegi jõötisid, siis wõisin seda rahuga teha.

Haiget teha, — selle eest hoidsin isegi hirmuga, sest ma teadsin, et neile lastele, kes linnupesti lõhutavad, lindudele haiget teevad ehk neid surmavad, neile kasvab suurestpeast linnu pea kurgu alt välja. Banaema teabis jutustada mehest, — seda kõnelesid teisedki — Zellel lõua alla linnu pea moodi kasvajas olemat kasvanud, sest et ta poisikestpeast kunagi pole lindudele ega nende pesadele armu annud, kui nende ligi pääsenud.

Pääsukesel on punane Kristuse veremärk kurgu all; sellepärast on pääsuke püha lind ja siin tuli iseäranis ettevaatlik olla. Pääsukestele kurjategemise eest oli ka karistus isefugune. Kes pääsukese pesa lõhus, ehk pääsukese furnuks lõi, selle lehm hakkas werd lüpsma.

Oli sügis. Isa, mina ja Eku sõitsime põllule viimasid nabrasid tooma. Kui isa koormat ladus, waatasime meie Ekuga teraselt, et ükski wiljamaras nabra alt eluga ei pääseks. Iga wihuwõtmisega läts põnewus suuremaks, ja kui üksi weel nabra põhi maas oli, tõusis see wiimase tipuni, sest põhi oli wiimane wari ja kaitse. Ettevaatlikult haaras isa wiimastel wihtudel ladwast kinni. Meie Ekuga olime sõbstamises walmis. Häkki tõstis isa wihud kõik korraga üles. Kiire sabin, töötasid käed, jalad, kepp, käpad ja hambad, — ning tüki kolm-neli wiljawaenlast olid furnud maas.

Kes eluga auku pääjis, sellele tungiti sinna järele. Eku turtjus ja kaapis ning wäntas pooleni kehani augus nagu masin, nii et mulla tuisi välja lendas. Eku töötas kõige nelja wändaga korraga; kahe esimesega kaapis mulla lahti ja kahe tagumisega wirutas selle laugele välja. Kui kivi ette juhtus tulema, mille külge käpad ei hakanud, siis puges Eku tagurpidi august välja, ähkis wäsinult keel suust väljas minu poole: „Mita, aita, aita!“ Mina pugesin oma korda auku ja sikutasin kepi ja käte waral kivi eest ära. Seni tõmbas Eku hinge tagasi ja puhkas. Enne ei jäetud, kuni hitre pesa käes ja töö tehtud.

Iga oli koormaga ammugi röllult kadunud, kui Ekuga tulema hakkasime. Pääsukesed lendlesid madalalt maad mööda ja õpetasid poegi lennus putukaid püüdma. Kes weel wäetite oli ja ise ei osanud, seda sõbstis wanemad lennus nokast.

Pääsuke on üleüldse kiire ja wäle õhus põiklema, sest et ta lennus enamasti elabki. Kui pääsukest lennu peal kivi wõi kepiiga wistad, siis pole kunagi karta, et ta pihta läheb.

Minule tegi lõbu, kui wanad poegi hoiatasid, nähes keppi mõt kuni enda poole wifatult. „Mine eesti!“ hüüdis wana noorele ja põtkas ise noolena üles.

Tulime Ekuga; mina loopisin ees keppi pääsukeste poole ja Eku otstis hõire auke; igasse auku pistis ta kord nina, tõmbas kopsu hinge täis, turtfus korra: „Tühi!“ ja tuli jälle.

Noor pääsuke lendas otsejoones minu poole. Wistafin talle kepi wastu. „Mine eesti!“ hõikas wana juba eemalt pojale, kuid see ei mõistnud wist häkki aru saada, kuhu poole põigata, sest pikk kepp wäntas õhus kahte otspidi, ja sattus segaduses kepi ühe otja ette. Matsti, — ja pääsuke langes furnult maha.

Ahastus ja hirm panid wärsjema kogu mu keha. Mis nüüd saab, kuidas suudan wastutada selle eest, mis tuleb?!

Hellalt mõtisin pääsukele üles ja paitafin. Noka wahel oli tal wert ja film alles lahti. Ta elas weel! Kiireke lootust. Eurusin ta pa'ge wastu, paitafin. Pääsukele filmad waihusid kinni, keha jäi nõrgaks. Puhusin talle nokast õhku sisse, wistafin ta üles, kuid ellu ta ei tulnud ja ei hakanud lendama. Wõtsin ta kaasa, läksin aeda haawade alla ja matsin ta sinna maha. Matsin ja nutsin. Eku sai minu kurwastusest aru, käis truiit mu kõrwal ja waatas pealt mis sünnib.

Hane- ja kanapoegadel olid hauad ja ristid, aga pääsukele haud jäi saladuseks igawesti.

Emm wõttis lüpsiku ja läks taha õue lehma lüpsma. Tasahilju, kasfisammul hiilisin ta lähedale, et ulatafkin waadata lüpsikusse. „Ruske piim on walge,“ rõõmustafin. Aga warsti tekkis uus kahtlus, sest Ruske oli emme lehm. Sirts, jorts, tsilt, tsoll lõpetab emm lüpsmise ja läheb ning kükkitab Päitju alla. Ma ei julge lähedale minna, sest jüda peksab kuuldawalt. Waatan eemalt, kas emm märkab, kas ütleb midagi. Emm lüpsab rahuga edasi, ja ma näen, kuidas walged piimajoad peost lüpsikusse jooksewad.

„Täna weel ei olnud, aga homme mõib see olla,“ ahastan õhtul asemel, wõtan sõba üle pea, nutan ja palun salaja ning tõotan, et ma kunagi enam pääsukest ei wista.

Ma ei mäleta, mitu päewa ma seda hirmust jüdamewalu kandfin, aga wiimaks jäin uskuma, et palwest abi on olnud, sest Päits seekord ei hakanud werd lüpsma.

Seinal.

Rehalne oli tühi talvisest rämpsust ja sõnnikust, pörand puhas ja file. Ufjed ja tuuliväramad lahti; nende kaudu wabalt sissetulnud tuul uitas seinu ja lagipuid mööda ning liigutas sija finna ripnema jäänud tolmuseid ämblikudõrke.

Seinategu oli tusekul.

See rehalse seinä ääres seisid isa hõõmlipid, mille ümber medelefid peentefed ja pikad laastud, kerinult üksteise ümber kräfusse. Need oli teraw hõõwel maha toonud uue reha- eht hanguwarre ümbert. Uued warred ise seisid pingi otsas seinä najal, sealsamas ka uuelte tehtud wikatilbed. Wisingil seisid läbiwagi rehakahad, pooleli woletud rehapulgad, wikatwaid, lüelargud ja tööriistad.

Seinä kui ka muu uuelte algawa töö wastu walmistas minu isa juba aegsasti ja põhjalikult. Tarbepuud koguti juba talwel, ratuti walmis ja kuwatati kommil, et parajal ajal wõtta oleks. Kommi ees parsil oli alati tagawara ladu kõikfugu kodaraid ja rõukpuid, wannaid ja adrakurge, pulki ja ällepakkusid. Müüid oli neid sealt hea wõtta, mis waja. Suhtus midagi katki wõi rikke minema, oli kohe uus walmis ja asemel.

Tööriistad pidid alati korralikud ja käepäralised olema nagu töögi. Udrad ja wantrid pidid olema kerged, kaunid ja tugewad, rehad, lüed ja hanguwarred libedad ja filedad. Kunagi ei sallinud ega teinud isa rehawart otse kaswanud noorelt kuusest wõi haawast, millel oksakohad sees ja ots inetult lipsus. Sarnasega riisuda oli nii wastik ja pahandaw: oksakohad jooksid wõt, wõt, wõt läbi peo ja õõrusid põidla- hargi libedaks; kunagi ei saa ta'ga riisumise juures täit wart korraga wõtta, waid peab „jatkama“, s. o. rehaga tõmmates kaha poole maa peal seisma jätma, käed alla poole nihutama ja siis alles lõpuni tõmbama. Riisugune riisumine aga oli inetu. Reha pidi wabalt takistamata ühe tõmbega lõpuni tulema, kusjuures wars nagu angerjas libedasti läbi peo käis ja käed märkamataalt waheldamisi tulid alla libistada. Sellepärast lõhtus isa juba jämedama haawa neljaks, hõõwel das südame seest wälja ja tegi warreks puu sitke ja paenduma pinnapoolse; nii sai ta lihtlane, file ja paendum. Ja praegu

seisid nad reas pingi otjas seina najal walged nagu künkad, libedad ja paendumad nagu angerjad.

Kaks nädalat enne jaani. Pühapäew. Noored said aegsasti käsu, et täna külla ei toht minna. Mägab heinale minek. Esmest pühapäewa on tiigealune tühi.

Emm wadib kiirel sammul aida ja sahwri wahet käia, otsib koid wõinapid ja silgukarbid kokku, wõtab ruffikirstust kuiwatud lambakintsu, uurib seafinki ning lõitab arupidades oja küljest, ulatab räästa alt nõbri seest kápuga tursti ja teisega lesti, seob siis kotikesed ning sekikesed kokku ja wiib rehala rattile. Ka kartulid, tangud ning jahud ei jää panemata. Emm mõtleb ja talitab, töö teeb muret. Ega ole nalja asi nelja- wite waimule nädalane leiwaõtt walmis panna, pealegi, kui wõdrast pälistperet, olgugi et emmel on aasta kümnete kogemused. Kas see emme südamesse mahuks, kui teegi wõdrastest ütleks, et pole nii hästi, wõi kuidagi.

Isa käiab aida ulual wikatisi, ema lööb ümber, mina aitan teisest wändast. Poisid on läinud hobust arusti tooma. Kurt Mihkel kinnitab püksitrakisi ja suline Wiku seab kambriks pafilanõbre.

Hobused on wärawas walmis, isa seob wikatid kimpu, paneb käia, hangud, löed ja rehad wantrile ning toob lõpuks keldrist Ollewintsi ning kinnitab kehade wahetele pöhludesse. Poisid teritawad taskunuge.

„Noh, töörahwas ning heinalised, tulge nüüd ja wõtke weel kehakinnitust!“ hüüab emm uufe wahelt õue.

Kõik on walmis. Isa weab hobuse haiste wahetele. Meie poistega wiskame pafilad rattile ja läheme waatama, kuidas on lugu külla heinalistega.

Mart ja Kustu, — kanged poisid, ja warsti on kõik külla noored salgas minekiks koos.

Hobuste read wanadega sõidawad külast wälja, kuna noored alles aru peawad. Pillimees puudub weel.

Tuli, tõmbas lõdtsa lõrinal tuult täis, surus poole jellest teist aukipidi wälja ja algas siis wiit. Salk liikus. Tee läks otse wiistekümmend wersta üle põldude ja arude, läbi wiljade ja metsade rõõmu ja lauluga.

Tita kõrtsis oli wiimane peatus siinpool metsa. Siia astuti jasse. Poisid tegid poole unti, pakustid tüdrukutele kristallwiina, topeltkümmlit, ostsid ponksi ning saia-

kringlid. Põll ürgas ja paljad jalalestad lakkusid vastu laud-
põrandat.

Siit peale algas lausamets, kus enam polnud peret ega talu ei elava inimese jälgi. Mõisjugune oli ilm sealpool seda metsa, oli sellel kujukil veel piir wõi aar, Jumal teab. Suuremad teadsid, et kaugel selle metsa taga teise kihelkonna piirides jälle külad ja pered tulewat, aga mulle kuulbus see nagu muinasjutt ja tundus, et see mets küll ulatab ilma otsanti

Olles jõudnud metsa, tuitas süda ja hõiskas rind. Mõisjugune märskus, puutumatus ja ilu, wärwide rohtus, lilled ja lõhn! — Sääraniis õhtul enne päikeseweeru. Käsed! Kähed ja surud pea läbi ripnewate okste ja hingad rinna täis magusat pehmete lehtede lõhna. Põõsaste sees, lagedal — wilmallikad, öwwiulid, jeesujekäed, lõhnawad külmingad, ätsed ja kannid . . . Jumal, kui palju! Silm ei suuda waadata, rind lõhleb ilust. Käed, süle on neid täis. Nuusutad ja joobud. Wabadus ja wallatus, hõiskamine, laul ja lust. Mets kajab ja rõllab, röömustab ja terwitab noori, annab oma puutumatus ja ilu. Wõetakse, maitsetakse. Heinwiled seljas, pärjad lilledest peas, rind ja süle neid täis, punetawail palgil, särawail filmil, lahtiwalgunud lendlewail juuksil kõrwuti, hõisates, naerdes, sofiistades . . . edasi!

Omad maad algawad. Teed lähewad lahku. Saial põõsastesse rohtunud teedele walguwad uitkamised.

Päike on weerenud. Minutit kümme walguwad lüed, sibawad noorte pihad, — ja küüni wõi soowa ümber lamewad wärsktest kastest märjad kaared. Selgivad veel luisud läbi uduniiske õhu, ja wikatid wisatakse kase oksa. Ruttu aetakse kaared kokku ja tehakse ajemed; palakad ja padjad alla, waibad ja wammused peale. Mis sest, et rõske ja jahke; esinene õõ, — homme on juba rohi närtsinud ja kuiv.

Mina olin kuivadest soowa okstest ja küüni haadest teinud tule. Ragisedes põlewad puud, kõrgele loidab tulelatw. Kaugese põgenewad sääsed ja tasa, tasa mähid suits ühes kasteuduga enda hõlma põõsad ja lagendikud.

Warsti särisewad silgud pahla otsas tulel, matjuwad tule ümber ringi istujate suud, ning piimalähker käib ringi suu pealt suu peale.

Nagu mustlaste laaper magawad heinalised, kuna tule-

afemel suitsewad weel üfsikud tuld, kustudes ütshaawal märja kaste all.

Sumeöö, mis waitust kunagi ei tunne. „Wend, wend, wend“, tuleb sääft sõba serwa alla kõrwa ääre ja mangub werd. „Sa põnn!“ läheb ta peletatud sõimates minema. Karjatad neid ja waatad alles nahkhiirte kärmet ja terget nagu waimude lendu, kuulatad bökkuli uitamist, ning paar korda jõuabki koristi koristades nokaga wastu kuima okja ajada wõdinad oma õudse korinaga üle teha kui juba pidu ja hõiskamine algab igas pöösas.

Päike magab alles, aga juba tõuseb isa ja wõtab kase okjast wikati. Nagu sõnata käsul on ka teised jalul, ja warsti langewad õrn rohi ja lõhnawad lilled wõimsate pihtade ning teraje ees.

Mina pugesin ise sooja afeme peale ja, enne kui niitjad kaarega kaugeneda jõudsid, olin juba uimunud.

Päike paistis kõrgelt läbi roheline leheloori ja niitjad olid kadunud, kui üles ärkasin. Minult kaared lamefid ümber ringi ja kaugel pöösaste taga helkis luisi wastu wikati tera. Tähebal pöösa wilus kopsis hobune jalaga wastu maad kaitstes ennast parmude eest ja kaarte harjul siristasid rohutirtsud.

Warsti ilmusid niitjad üksteise järele metsast, läües lobe otjaga paksemaid kaare päikese kätte laiaki. Tuldi hommiku-einele. Oma laotas wankriteki laiaki rohule ja ladus silgud ning leiwa peale, kuna isa ämbri wõttis ja wankrile „wikialust“ söögijaks läks päästma. Kaarelt toodi heina sületäied istumiseks, ja niitjad asusid ringi ümber toidu. Igamees wõttis seemiti õlut alla, silku, leiba ja kalja peale, lõpuks mõne suutäie leiba wõtga suumaitseks, muljus noa klõpsti kinni, tõusis üles ja läks jälle.

Minu amet oli hobust joota, wihtu ning luudi teha, teritajail kää ümber lüüa, tuld teha, kartulid koorida ning suppi keeta. Zeised läksid niitma, kuna isa minule tuli paita näitama, kus hobust joota wõisin. See oli tükk maad meist eemal olew allikasoon, kust endalegi söögiks ja joogiks wett tult tuua. Pärast juba astusin Sepule üfsinda selga ja jõttisin allikale.

Kui määratud kohustest aega oli, siis oli armsam lõbu mesilastele järele lipata ja nende pesi otfida. Kui nägin, et mesilane õielt õiele mett korjas ja tal wahapükfid jalas olid, siis oli kindel, et tal kusagil lähedal pesa on. Kui ta küllalt

õisi läbi forinud oli, — pistis ta häkki meekoormaga lendu otsejoones pesa poole. Mina sikutasin järele kuni pesani. Ot-
fisin siis kõrre ja tinesin sellega kõrjeaugud meest tühjaks.
Nii oli mõne aja pärast mitu pesa leitud, kust iga päev
kordamööda käisin mett limpimas.

Stodus oli minusugustel tšegi päris korralik mesilaste-
pidamine. Stase koorest tegime mesipuu moodi kongikese, tõime
õffel, kui mesilased tõik pesas magasid, pesa kongiga ära ja
panime aeda pukkade peale üles. Sinna nad jäidki asuma.
Kes tagasi lendas, sellel läidi järgmisel ööl uuesti järel, kuni
ta uue kodusga harjus. Nii korjasime neilt mett tšegi klaasi-
kaste sisse paigale. See mesilastepidamise haigus läks nii
suureks, et mõnikord müürid ja seinaalused ära lõhkusime,
kuhu mesilase nägime kollaste pükstega sisse pugewat, et aga
pesa ligi pääseda.

Seinategu oli raske töö, aga ta oli siiski lõbus töögi.
Magada sai õffeti ainult kaks ja pool kuni kolm tundi. Niidu
ajal sai keikpäewa palamuse tõttu tundi poosteist liha, aga
looaeg ei lubanud sedagi. Aga sellest jatkus, jäi noortel ülegi.

Õhtul, niipea kui wikatid olja heidetud ja pisut sööddud,
läks kogu mees vastanisi ukkamine lahti. „Shiuea!“ —
„Moao!“ Ja warji olid poisid ning tüdrukud kufagil künni
juures koos, kust tõlas laul ja ukkamine. Teab, magasid
need inimesed ta wõit ei teinud nad seba kunagi. Samuti
põinud neil arga dieeti sülla ega paigal püüda. Skutb alati
olid neil näob rõõmsad ja naljast wallatud, tunnub et nad
waewa ega töiwäsimust. Noorus ei ela söömast ega maga-
misest, waid nooruselt enesest.

Järgmisel päewal katsusin minagi niita. Suurusest
mind oli; nagu hanepoeg, kes rohtu hakkab näppima: lõõ
wikat otsapidi mättasse ja kuku ise jütsti perfekille. Aga
teiste käes läks see nii ladusasti, ei pidanud mätas ega auk.
Mätta kooris wikat nagu kaalika just kui oleks ta olnud
peendum, mis augu põhjas ja mätta ümber ühte moodi
pinda mööda läis.

Uleüldse on saarlane oma lühikeste ja terawa wikatiga
niitmas wäle. Mäletan hiljem Suuremaal näinud olewat
mehi niitmas ja ei ole seba algul saanud woadata ilma noeru
tagasihoidmata. Suuremaalane hotab ühe lüega kargust ja
teisega lõõ otsast kinni, olles ise poolküürakile lõõ järel.
„Maats!“ tüki aja pärast — „maats!“ sikutab wikat rohtu,

Kusjuures niitja iga löögiga mikatile järele kõwerdab ja kogu kehaga keerutab nagu oleks keha kange ja ei liiguks känd ta küljes. Saarlane hoitab niites keha sirgelt ja, haaranult mõlemi käega tugevasti kartudest, lasseb känd üksi löega ümber keha läia, kusjuures mikat „siuh, siuh, siuh!“ käib waledalt läbi rohu, nii et mees jõustab järele. Noored on terawad üksteisest töös tähele panema, ja kes mikati kanda kõrgele tõstes eht kehaga noogutades niidaks, saaks kobe pille: „Tühruk tapab ussi“, eht: „Poiss, a'a uss pöösa, mis tust tapab!“

Kolmandal neljandal päeval algas keispäiwiti, niipea kui lastest mahti sai, looriijumine. Waledalt wilguwad walged ja libedad rehawarred päikese käes, ja riisujate punetawalt palgilt waibub higi. Saad sao järel: sigineb pööfaste wähele ning maapind jääb puhtaks pühitult siledaks nagu jammet.

Üksteise järele tirib Sepp isa kääkõrwal labud kuhja soowale. Magada wärskes heinas labude wahel — midagi mõnufamat et saa ette kujutada.

Saupäewa õhtupooltukuks on kuhi walmis nagu muna. Isa waatab rahulolemisega weel kord alt üles kuhja otsa: „Päris mütsakas sai teine“, ja hatah wanarit walmis kohen-dama. Tühjad jõuginõud põhja, wilad ja luuad otsa ja kord wärsked kuhjaritsmeid kõige peale.

Hobune on rakkas, aga juba lähed noorte naer kaugele ees.

Tühjaks ning nukraks jääb mets ja niidetud rohupind. Waatan tagasi ja midagi otsatu kurba on selles. Nagu oleks siin midagi surnud, kadunud ja nagu jääks walu liikuma miljonites haawades.

Isa sõidab ühes hobusewantriga rehala. Wõtab seal looma eest ära ja wiib aeda kõide. Heinald pannakse nurka huniku ja wihad ning Luuad laotakse tüwed alla poole teina ääre.

„Noh, tulite nüüd ko'õ jälle . . . kõit õue ning rehalse tõite kenat heina ning kase haisu täis oort . . . Tulge nüüd sõmma koo, pudru lauad jahtub muudu äe . . .“ lõpetab emm healmeel, kes heinalistele wastu tulnud ja pöörab ise ees kambri minema.